В.Ю.ПОПОВ
Н.В.СОБОЛЕВСЬКА

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

навчальний посібник

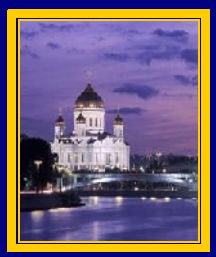

ДОНЕЦЬК
2007

В.Ю.ПОПОВ

Н.В.СОБОЛЕВСЬКА

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів

ДОНЕЦЬК
2007

УДК 2(075.8)
ББК 86.2я73

Попов В.Ю.,Соболевська Н.В. Релігієзнавство. Навчальний посібник - Донецьк, 2007. - 222 с.

Навчальний посібник містить теоретичний матеріал з 9 тем курсу «Релігієзнавство», поданий за модульним принципом організації навчального процесу, теми рефератів, тести, список рекомендованої літератури та питання до заліку. В додатках наведені поряд з літературою найбільш популярні інтернет – сайти з релігієзнавства.

Розрахований на студентів, аспірантів, викладачів, а також на всіх, хто цікавиться релігієзнавчою тематикою.

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України для студентів вищих навчальних закладів
лист № 14/18 – Г – 392 від 16.02.07

Рецензенти:

Р.О.Додонов - доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Донецького національного технічного університету.

І.Т.Пасько - кандидат філософських наук, професор Центру гуманітарної освіти НАН України.

Б.В.Кусмаров - кандидат філософських наук, доцент, проректор Макіївського економіко – гуманітарного інституту.

Друкується за рішенням Вченої Ради Макіївського економіко-гуманітарного інституту

ЗМІСТ

ВСТУП.....3

МОДУЛЬ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Тема №1. Предмет релігієзнавства..... 7

Тема №2. Психологія і соціологія релігії.....28

Тема №3. Генеза релігії та первісні релігійні вірування.....44

МОДУЛЬ 2.СХІДНІ РЕЛІГІЇ

Тема №4. Національні релігії сучасного Сходу. Буддизм як перша світова релігія.....58

Тема №5. Іудаїзм як національна релігія євреїв..... 76

Тема №6. Іслам як світова релігія 91

МОДУЛЬ 3. ХРИСТИЯНСТВО В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Тема №7. Християнство: генезис та догматика.....108

Тема №8. Християнство: особливості віровчення, культу та організацій головних конфесій та деномінацій.....122

Тема №9. Релігія у сучасній Україні.....145

Релігійне життя сучасного Донбасу.....176

ДОДАТКИ..... 196

ЗМІСТ..... 222

ВСТУП

У духовному житті людства неможливо знайти феномен, який протягом тисячоліть, а точніше, впродовж усього його земного існування відігравав би вагомішу роль, ніж релігія. Від кам'яного віку і до сьогодення, зазнаючи дивовижних метаморфоз, вона живе в нерозривному зв'язку з людським духом як надбанням світової культури.

Єгипетські величні храми і вавилонські гімни, Біблія і Парфенон, європейське малярство і скульптура, «Божественна комедія» Данте і творче надбання Гегеля, думки Платона і Кіркегора, музика Гайдна, Баха, Бетховена, соціальні ідеї Саванароли і Мюнцера — все це, як справедливо зазначав російський релігійний мислитель Олександр Мень, сягає своїм корінням релігії, завдячує їй своїм існуванням.

Релігія була вирішальним мотивом та імпульсом у багатьох соціально-історичних рухах і процесах. Прийняття Азією буддизму, поширення християнства в Європі, експансія ісламу, реформація католицизму стали віхами в житті людства, які значною мірою визначили масштаби, темпи, тенденції світового розвитку.

Релігієзнавство як учбова дисципліна викладається в українській вищій школі починаючи з 1992 року. Її включення до складу учбової програми стало результатом процесу соціально - духовних перетворень, які відбулися в нашому суспільстві наприкінці минулого сторіччя, зокрема, трансформації суспільної думки у її відношенні до релігії.

За цей час в Україні відбулися значні зміни у релігійно - духовній сфері. В 90-ті роки відбувається значне зростання релігійності населення (за останніми даними так чи інакше причетними до релігії визнають себе близько 70% населення). Внаслідок відродження греко-католицизму, зростання впливу різних протестантських конфесій, ісламу та іудаїзму серед певних етнічних спільнот, появи нових релігійних течій, Україна відтворює свій поліконфесійний статус. В суспільстві, в тому числі і серед молоді, прослідковується посилення інтересу до релігії, окультизму та паранаукової міфології.

В зв'язку з цим курс лекцій, що пропонується базується на таких світоглядно-методологічних засадах:

- наукової об'єктивності;
- конфесійної нейтральності;
- релігійної толерантності.

Метою вивчення курсу „релігієзнавство" є формування системи знань про природу релігії, її різноманітних проявів, про вплив релігійних настанов на суспільну поведінку людини. Духовні виклики сучасності потребують формування адекватної, виваженої і конструктивної світоглядної позиції, яка повинна базуватися на володінні інформацією щодо основних культурно-релігійних традицій сучасного світу.

Багатоаспектність та проблемність курсу визначає різноманітність його основних завдань. Головними з них є:

- засвоєння головних філософських, феноменологічних, психологічних соціологічних, та теологічних підходів щодо розуміння виникнення, сутності та функціонування релігії;

- знання понятійно-категоріального апарату сучасного академічного релігієзнавства, релігійних термінів та вміння ними користуватися;

- розвиток навичок самостійної роботи студентів, методологічної чіткості мислення, аналітичних і пізнавальних здібностей;

- прищеплення толерантного відношення до існуючих релігійних напрямків;

- знання діючого в Україні релігійного законодавства.

Під час вивчення курсу “Релігієзнавство” студенти повинні:

- усвідомити сутність релігії як духовного, культурного, історичного та світоглядного феномена;

- засвоїти особливості віровчення, культу й організації світових та основних національних релігій, їх вплив на духовну та матеріальну культуру;

- ознайомитись з особливостями розвитку релігії в Україні та орієнтуватися у сучасній релігійній ситуації;

- осягнути правові основи стосунків держави та Церкви, законодавчі основи свободи совісті та діяльності релігійних організацій в Україні.

З огляду на викладені міркування, студент в ході ознайомлення з курсом має не тільки оволодіти основними розділами знань, які охоплюють історію релігії, сучасний аналіз релігійних вірувань та інституцій, роль, структуру та функції релігії у суспільстві, а також мати можливість через отриманні знання та вміння реалізувати свій творчий потенціал, сформуватися особистістю, яка виявлятиме високий рівень поваги до різноманітних релігійних вчень, вірувань та

організацій, бути релігійно толерантною особистістю, налаштованою на конструктивний пошук взаємопорозуміння та взаємоповаги з іншими людьми, в кожній з яких в першу чергу бачитиме й поважатиме унікальну й неповторну особистість.

Навчальний матеріал у підручнику викладається згідно вимогам кредитно - модульної системи, що запроваджується у сучасній вищій школі. Курс поділяється на три блока – модуля, які складаються з трьох тем, до кожної з яких подається конспект лекції, література, приблизна тематика рефератів, питання до самостійної роботи та тестового контролю. Курс доповнюється текстом інформаційної лекції, присвяченій сучасній релігійній ситуації в Донбасі, основою якої є стаття В.Ю.Попова : „Динаміка релігійного життя Донеччини на межі тисячоліть”// Схід – 2003 - №4(54), доповнена оновленими матеріалами та їх аналізом.

МОДУЛЬ 1.ТЕОРЕТИЧНЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

ТЕМА № 1. ПРЕДМЕТ РЕЛІГІЄЗНАВСТВА.

1. Релігієзнавство як сфера наукового знання та його методологічні засади.

2. Релігія як об'єкт наукового аналізу.

3. Філософське тлумачення релігії.

1. Релігієзнавство – це комплексна галузь наукового знання, що досліджує суспільно-історичну природу релігії, механізм її соціальних зв'язків з економічними, політичними і духовними структурами суспільства, впливу на особистість віруючих у контексті конкретно-історичних умов (*"Академічне релігієзнавство"*).

Як галузь гуманітарного знання (а також як предмет викладання), релігієзнавство виникає у другій половині XIX століття на стику філософії, психології, соціології, антропології, етнографії, мовознавства й має своїм завданням неупереджене дослідження релігій світу. Саме в цей час поширені історико-порівняльні

дослідження релігії набули систематичної форми. У цей же час релігієзнавство стало й навчальною дисциплиною в навчальних закладах Голландії та Франції, незабаром - в інших європейських країнах та США. Перший конгрес релігіє-знавців відбувся у Стокгольмі у 1897 р., а перший конгрес істориків релігії — у 1900 р. у Парижі. У 1950 р. на сьомому конгресі була заснована *Міжнародна асоціація істориків релігії*, яка й зараз залишається найавторитетнішою організацією релігієзнавців світу.

Для сучасного періоду розвитку є характерним усвідомлення гострої кризи в релігієзнавстві, , а також пошуки нових релігієзнавчих теорій і методів. На нинішньому етапі також помітно зріс інтерес до дослідження сучасних форм релігії, у першу чергу нетрадиційних, особливостей проявів релігійності на зламі XX—XXI ст. ст. Ще однією рисою сучасного релігієзнавства є підвищена увага до уточнення релігієзнавчої термінології і численних визначень релігії. Велику роль у цьому процесі відіграє створення теологічних і релігієзнавчих енциклопедій, словників, довідників. Фундаментальним завершенням роботи щодо систематизації знань у царині релігії в зарубіжній науці стала 16-томна Енциклопедія релігій (Encyclopedia of Religion), видана в Нью-Йорку (1987). На сучасному етапі свого розвитку релігієзнавство висуває також проблему подолання євро- і христоцентризму в термінології, підходах і оцінках, що не «спрацьовують» щодо переважної більшості інших релігій.

Українське релігієзнавство не має власної професійної традиції. Від часів Київської Русі воно розвивалося у богословській формі. Колискою української богословської думки можна вважати Києво-Могилянську академію, засновану, як відомо, у першій половині XVII

ст. Українське світське релігієзнавство розвивалося в контексті суспільно-політичної та філософської думки XVII—XX ст. ст. Першою організаційною формою існування українського релігієзнавства став створений у 1931 р. у складі Інституту філософії та природознавства антирелігійний сектор. Після низки реорганізацій, у 1957 р. в Інституті філософії у Києві, підпорядкованому Академії наук, з'явився відділ наукового атеїзму (з 1991 р. - Відділення релігієзнавства). Через два роки спеціалізована релігієзнавча кафедра була створена на філософському факультеті Київського університету ім. Тараса Шевченка. Тривалий час кафедра мала монополію на навчальне-методичне забезпечення викладання курсів основ релігії та атеїзму в вищих навчальних закладах України. На базі Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди у 1993 р. було утворено Українську асоціацію релігієзнавців. Релігійне піднесення в Україні останнього десятиліття сприяло також активізації й богословських досліджень. Вони провадяться, як правило, у межах організаційних структур тих чи інших конфесій.

Релігієзнавство як наука докорінним чином є відмінною від теології (богослов'я) та так званого наукового атеїзму. Якщо перша має на меті наукову апологетику релігійної догматики, а другий – беззастережну критику та викриття ілюзорності релігії, то релігієзнавство намагається об'єктивно досліджувати соціальні та психологічні явища, пов'язані з релігією. В той же час ці дослідження ведуть люди, які мають певні релігійні (або нерелігійні) переконання. Тобто дослідження релігії великим чином залежить від світоглядних настанов вченого.

Німецький соціолог *Й.Кремер* виокремлює дві крайні позиції у ставленні до релігії:

1. Агресивно-релігійна (фундаменталізм)

“Дослідник по причині благовоління перед святим джерелом релігії не дозволяє собі розглядати всі без виключення релігійні феномени як мирські”

2. Агресивно-антирелігійна (войовничий атеїзм)

“Він використовує своє дослідження для боротьби проти релігії і цим чинить, можливо несвідомо, вплив на свою наукову працю”

Між цими крайнощами існує ще два типи:

3 тип: дослідник відчуває свій суб'єктивний релігійний зв'язок з об'єктом вивчення. Німецький вчений *Г. Меншинг* проголошує необхідність “внутрішньої співпричетності” з релігією: “Що таке релігія може зрозуміти лише віруючий, бо інший пройде повз релігію без усякого розуміння”. Подібну ж думку висловлює його співвітчизник *А.Ріхтер*: “Знати, що таке релігія можливо лише в тому разі, якщо людиною прийняте рішення на користь однієї з релігій”.

4 тип: дослідник є настроєний нейтрально щодо об'єкту вивчення. Наприклад, англійський соціолог *Б. Вільсон* проголошує “методологічний атеїзм”: “Науковий підхід до вивчення релігійних вірувань потребує від соціолога не тільки співчуття віруючим людям, що допомагає встановити з ними контакти, але й певної дистанції при підході до вірувань, що вивчаються”

Видатний сучасний український релігієзнавець *А. Колодний* проголошує такі головні методичні принципи релігієзнавства:

1) Принцип об'єктивності є однією з основних методологічних засад будь-якої науки, в тому числі й релігієзнавчої галузі.

2) Принцип історизму наукового знання: “для вивчення релігії треба знайти таке визначення, яке однаково підходило б і до вірувань вавілонян, що посилають у храм Астарти своїх дочок і жінок займатися проституцією, які віддаються першому зустрічному чужоземцеві, і до релігій християн, яка вимагає, щоб люди віддавали своє життя за ближнього, і до релігії буддизму, в основі якої лежить по суті повний атеїзм” (*Л. Штернберг*).

3) Дуальності – дуалізм природного і надприродного (*Р.Отто*).

4) Принцип загальнолюдськості – відмова від європоцентризму або християноцентризму. Звернення до вивчення східних рис всіх релігій (зокрема східних та африканських).

За своєю внутрішньою структурою релігієзнавство є полідисциплінарним утворенням. В структурі релігієзнавства виділяються такі чотири дисципліни –

- філософія релігії;
- соціологія релігії;
- психологія релігії;
- історія релігії.

В XX столітті формується ще одна галузь релігієзнавства – феноменологія релігії.

2. Що таке релігія? На яких підставах ті або інші погляди, ідеї, дії можна вважати релігійними? Різні мислителі по — різному виділяють пріоритетні сфери в релігії. Специфіка предмета релігієзнавства

полягає у немов повному уявленні більшості людей про те, що таке релігія, і великій складності наукового визначення релігії.

Оскільки основним об’єктом вивчення релігієзнавства є релігія, то цілком закономірно постає питання змісту цього поняття. На сьогодні існує не лише різне його змістове наповнення, а й кілька варіантів етимологічного тлумачення латинського слова «religio». В їх основу, як відомо, покладено варіанти Цицерона (106—43 до н.е.) і ранньохристиянського мислителя Лактанція (бл. 250 — після 325 рр.). Перший виводив цей термін від латинського слова « еге», що означає йти назад, повертатися, обдумувати, збирати, споглядати, боятися і характеризує релігію як богобоязливість, страх і пошанування богів. Лактанцій вважав, що слово « religio» походить від латинського слова «religare» — в'язати, зв'язувати, прив'язувати, а стосовно релігії означає зв'язок із Богом, служіння йому і покору через благочестя. Його точка зору й закріпилася принаймні у християнській культурі.

Сучасні українські словники (зокрема, Політичний енциклопедичний словник. — К., 1998) латинське слово « religio » тлумачать як набожність, святиня, предмет культу, вони близькі до тлумачення цього слова російськими виданнями (Краткая философская знциклопедия. — М., 1994). Щоправда, в «Латинсько-російському словнику» О. Петрученка (М., 1994) подається дещо інше значення цього слова: 1) совісність, добросовісність; 2) совісне ставлення до чого-небудь священного, в тому числі релігійне почуття, благочестя, набожність, богошанування, культ.

В європейській культурі слово religio поширюється починаючи приблизно з XVI ст. До цього слово «релігія» іноді зустрічалося в

книжковій мові без постійного значення, а замість нього вживалися синоніми «віра», «вірування», «побожність».

Поняття **«релігія»** *означає віру, особливий погляд на світ, сукупність обрядово-культових дій, що випливають із переконаності в існуванні того або іншого різновиду надприродного, а також об 'єднання віруючих людей у певну організацію.*

Разом з тим, слід вказати, що в інших культурах сукупність явищ, які відповідають за змістом слову «релігія», передається іншими поняттями. Наприклад, у санскриті (священна і літературна мова буддистів та індуїстів) це слово «**dharma**» — вчення, чеснота, моральна якість, закон, зразок, порядок, світобудова. Воно позначає цінності, норми й правила, які визначають повсякденну діяльність людини, її поведінку в суспільстві і мету її життя відповідно до того місця, яке ця людина займає у Всесвіті від народження.

У китайській мові для позначення того, що в європейській культурі охоплено терміном «релігія», використовують ім'я «**Chiao**» (цзяо) — вчення. При чому це слово використовують у значенні ширшому ніж релігійне вчення – мова йде про будь-яку філософсько-етико- релігійну доктрину..

В ісламі вживається назва «**din**», що в сучасному розумінні означає безумовне підпорядкування Аллаху і його безмежній владі, віддання себе Богові, вдосконалення щирості віри. Відповідно din це: іман (віра, вірити), іслам (покірність), ісхан (совісність, чистосердечність — вдосконалення в щирості віри).

Найбільш поширеними у світовому релігієзнавстві є такі визначення релігії:

- Релігія – сукупність вірувань та практик, санкціонованих суспільством та обов'язкових для її членів. (*Е. Дюркгейм*)
- Релігія – сукупність почуттів, дій і досвіду окремої особи, оскільки склад встановлює відношення до того, що вона вшановує як Божество. (*В.Джемс*)
- Релігія – система символів, які працюють на створення могутніх, всюди проникаючих, довгострокових орієнтацій та мотивацій про загальний порядок існування, вони обгорнуті такою аурою фактуальності, що орієнтації та мотивації, що виникають, мають вид єдиної реальності. (*К.Гіртц*)

І коротеньке визначення *Й.Ваха*: “Релігія – є досвід священного”

В радянський час загальновизнаними були “опійне визначення”

К. Маркса або *Енгельсове* розуміння релігії як “фантастичного відбиття в головах людей пануючих над ними земних сил”. Користувалося повагою і "самогонне визначення" *В.Леніна* - вождя світового пролетаріату: “Релігія – це різновид духовної сивухи, в якій раби капіталу топлять свої надії на краще життя”.

Врешті решт можна погодитися з наступним міркуванням одного з найвидатніших релієзнавців XX ст. *М.Еліаде*: «Дуже шкода, що у нас немає більш влучного слова, ніж «релігія», для позначення досвіду священного. Хіба не дивно позначити одним і тим же словом досвід Близького Сходу, іудаїзму, християнства, ісламу, буддизму, конфуціанства і так званих примітивних народів? Але шукати новий термін пізно, і ми можемо користуватися поняттям «релігія», якщо будемо пам'ятати, що воно не обов'язково має на увазі віру в бога,

богів чи духів, але означає досвід священного і, як наслідок, пов'язане з ідеями *існування, значення та істини»*.

3. Філософія релігії досліджує сутність та ґенезу релігії, тлумачить основні ідеї та принципи, на яких вона заснована (ідеї Бога як причини існування світу, можливість безсмертя людської душі, співвідношення Бога, світу та людини).

Метафізичний трикутник є графічним відображенням співвідношення цих трьох головних ідей філософії релігії: Бога, світу і людини.

На підставі типу співвідношення виокремлюються чотири головних типи філософії релігії.

- **Теїзм.** Бог розглядається як Творець світу та людини. Він є Найдосконалішою Особистістю, що постійно керує світом та людиною. Релігія є зворотній зв’язок людини з її Творцем. Із Богом як надприродною особою віруючі можуть спілкуватися мовою релігії, передусім молитовним зверненням. Найрозвиненіше концепція теїзму представлена в богословсько-філософських вченнях християнства, ісламу, іудаїзму.

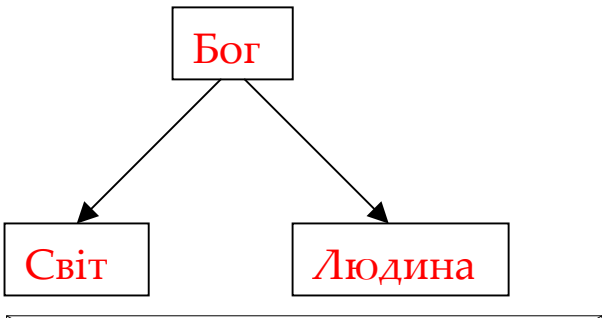

- **Деїзм.** Бог постає безособистісною першопричиною світу. Але Бог після створення світу не втручається у процеси та явища, що в ньому відбуваються. Сягаючи своїми витоками філософії

Аристотеля, як окремий напрямок деїзм оформлюється лише в XVII ст. Його засновником вважають лорда *Г. Чербері* (Англія), який розвинув ідею релігії розуму (1624). Прибічники деїзму виступали проти існуючих форм релігії, протиставляючи їм «природну релігію Розуму», яка б випливала із самої природи людини і ґрунтувалася на розумі. Заперечуючи деякі релігійні догмати й обряди, прояви релігійної нетерпимості, деїсти прагнули вивіль нити науку і філософію від засилля церкви. Водночас вони визнавали існування Бога як першопричини (*Дж. Локк, Вольтер, І. Кант* та ін.). Окремі з них (*Лейбніц*) вважали, що існування Бога можна чітко довести. А *Ньютон* взагалі залишав за Богом функцію першорушія світу. Деїзм був і є своєрідною формою компромісу між релігією та природознавством.

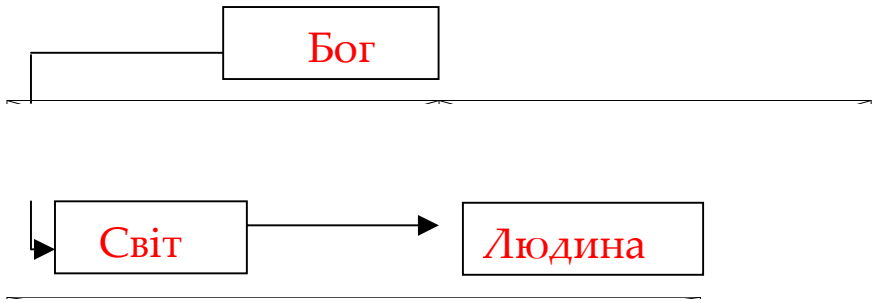

- **Пантеїзм.** Бог ототожнюється зі світом, природою. Прибічники пантеїзму розглядають Бога не як надприродну особу, трансцендентне начало, а як Абсолют (безособовий дух), злитий з природою в єдине ціле. Пантеїстичні ідеї є досить давніми. Вони сягають часів, коли не існувало навіть поняття Бога як єдиного світового духу, і спостережувані вже у брахманізмі, індуїзмі, даосизмі, філософії стоїків і неоплатоніків. Термін «пантеїзм» вперше вжив нідерландський теолог Й. Фай (1709), а

концептуальну систему ідей пантеїзму вперше виклав англійський філософ *Дж. Толанд* у «Пантеїстиконі» (1720).

Пантеїзм ніколи не був однорідним. Як правило, виокремлюють дві основні його форми: натуралістичну і релігійну, що час від часу зазнавали значних видозмін або чудернацьких переплетінь.

Натуралістична тенденція пантеїзму, що з особливою силою почала виявлятися в епоху Відродження, «розчиняє» Бога в природі, Всесвіті. Для неї Бог є «нескінченний максимум» (*М. Кузанський*), він існує лише «в речах» (*Дж. Бруно, Дж. Кардано, Т. Кампанелла*); Бог і природа — єдина субстанція (*Б. Спіноза, Й.-Г. Гердер*); Бог — безособова й умоглядна «форма», яка облаштовує «матерію» (*Г. Сковорода*).

Прибічники *релігійного пантеїзму* значною мірою спиралися на неоплатонівське вчення про еманацію, розви вали концепції вічного позачасового породження приро ди безособовим Богом. Вони «розчиняли» природу в Богові, вважаючи його безособовим світовим духом, що схований у самій природі. Звідси й твердження про на явність Бога в усіх процесах і явищах, Бога як їх над природне начало (*І. Еріугена, І. Екхарт, М. Мальбраш та ін.)*

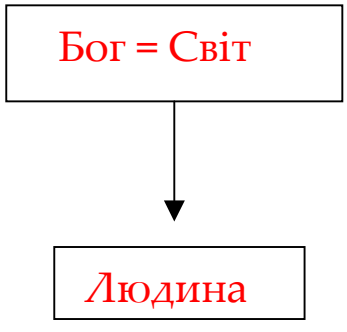

- **Атеїзм** стверджує первинність світу, який не створений ніким і в процесі еволюції породжує людину. А людина вже на підставі своїх ілюзій створює ідею Бога.

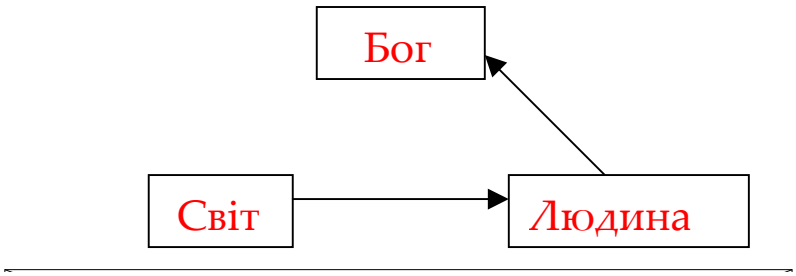

Найбільш впливовими версіями атеїзму з XIX сторіччя є вчення ***К.Маркса,Ф.Ніцше та З.Фрейда.***

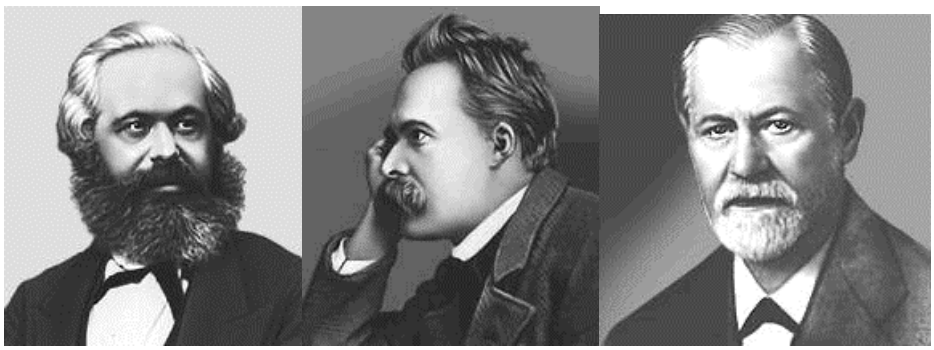

Марксизм дещо специфічно тлумачить релігію. Згідно з соціоцентричною парадигмою марксистської філософії релігія має винятково соціальну природу. Пояснити її, як будь-яке інше соціальне явище, виходячи з природної сутності людини, неможливо, оскільки, як вважають його прихильники, соціальне ніколи не зводиться до біологічного й не може бути пояснене біологічними законами, властивими організму людини. Тому марксизм шукає джерела релігії не в глибинах внутрішньої природи окремого індивіда, не в його одвічних «екзистенційних» конфліктах і

проблемах, а в суспільних формаціях, економічному житті та відповідних відносинах реального життя.

Релігія, за словами *Ф. Енгельса*, є відображенням у головах людей зовнішніх сил, що панують над ними. Отже, пояснення релігії слід шукати не в самій людині, а в реальних умовах її життя. Згідно з цією парадигмою релігія є певною, суто зовнішньою силою, завдяки якій людина не набуває, а навпаки, втрачає свою власну сутність, відчужує від себе людяність.

К. Маркс і Ф. Енгельс висунули гіпотезу, що релігійне відображення світу в майбутньому може зникнути, якщо відносини практичного повсякденного життя людей будуть виражатися у прозорих і розумних зв'язках між ними і природою. Проте ця гіпотеза стала теоретичним підгруттям практики войовничого атеїзму, що запроваджувалася у СРСР на протязі 70-ти років. До не меньш руйнівних наслідків призвело слідування і другій атеїстичній міфологеми – ніцшеанству.

Німецький філософ *Ф.Ніцше* намагався здійснити переоцінку основних християнських цінностей — любові до ближнього і співчуття. Його непокоїло біологічне виродження за панування в Європі християнських цінностей, зокрема співчуття до страждань іншого. У зв'язку із цим він протиставив античний світ з його культом хоробрих і мужніх воїнів християнському світу, який культивує страждущу людину. Благодіяння церкви на підтримку слабких і страждущих призвели, на його думку, до погіршення європейської раси. Все благородне, мужнє, войовниче, владолюбне, всі інстинкти, властиві вищому і найбільш вдалому типові «людина», за його словами, церква знищила. Тому він так пристрасно виступив

проти християнства. Його мало турбувало те, істинна чи не істинна християнська релігія, для нього головним було суто практичне (прагматичне) питання: як християнство впливає на біологію людини — погіршує чи поліпшує її. Згідно з *Ніцше*, християнство — це релігія рабів, воно лише для них є благом і необхідністю, а для людей вищого типу воно є кайданами. Тому релігія є проявом волі до влади нижчих, щоб у такий хитрий спосіб підкорити вищих, мужніх людей (марксизм, до речі, розглядає релігію як знаряддя панування вищих класів).

З таких позицій розглядав *Ніцше* і мораль. Він заперечував абсолютність моральних цінностей, зокрема добра. Цінність його, як й істини, виявляється лише в тому, розкріпачує чи сковує воно потяг до влади. Отже, мораль повинна бути спрямована на культивування сильної людини. «Слабкі і невдахи повинні загинути — перша заповідь нашого людинолюбства. І потрібно ще допомагати їм в цьому», — проголошував він. На його думку, сильна людина сама вирішує, що таке добро, а що зло, не перекладаючи це на Бога.

Ніцше, будучи прихильником індивідуалізму та соціальної ієрархічності, осуджував колективізм як стадність, різко виступав проти ідеї рівності, проповідуваної прихильниками демократії та соціалізму. Вони, на думку Ніцше, культивують дрібну усереднену людину. Демократія та соціалізм — прояв волі до влади посередності. Переоцінюючи традиційні цінності, намагаючись вибудувати свою систему цінностей, Ніцше заявив: «Бог — помер», тобто цінності, які сповідувала християнська Європа (цінності істини, добра, упорядкованого розумного світу) втратили силу. Існуючу європейську культуру він діагнозує як культуру занепаду, декадансу,

оскільки вона спрямована проти цінностей життя. Відродження Європи пов'язує з формуванням надлюдини, прообразом якого є іранський релігійний реформатор VII—VI ст. до н.е., засновник зороастризму Заратустра. Коли Бог помер, то людині нічого не залишилося, як звалити на себе тягар, який вона раніше перекладала на нього, тобто взяти на себе відповідальність за власне життя. Але такою, на думку Ніцше, є не сучасна людина, а надлюдина майбутнього. Вона повинна ствердити нові цінності — земні, здорові, мужні. Місце повинності в цій людині займає свободна воля (замість «ти повинен» — «я хочу»). Надлюдина — не раб загальноприйнятих думок і цінностей. Це людина сильної волі, яка сама задає собі моральні цінності, сама вирішує, що є добро і зло. Це людина, яка не визнає осуду інших. Небезпідставно цю форму атеїзму російський філософ *С.Франк* називає сатанинським гуманізмом.

Засновник психоаналізу *З.Фрейд* вважав релігію різновидом колективного неврозу. На його думку, релігія багато зробила для угамування антисоціальних потягів людей, однак її час минув. Вона відповідала дитячій стадії розвитку людства (фазі неврозів, коли дитина сама не може приборкати природні поривання і долає їх тільки під впливом авторитету дорослих). Подібно до цього людство зуміло здолати біологічні пориви тільки під впливом вигаданої вер-ховної істоти. Однак людство дорослішає, і релігійні пояснення виникнення і суті моральних норм стають, на думку *Фрейда*, на перешкоді їх вдосконаленню. Сучасна людина, вважає він, усвідомлює необхідність моральних, норм як умов існування суспільства, не вдаючись до ідеї Бога, без їх освячення. Саме ж релігійне пояснення світу і норм культури суперечить науці і

перешкоджає розвитку інтелекту. Це типова просвітницька позиція, яка виводить мораль з розуму.

Більш поміркована позицію щодо релігії займав другий представник психоаналізу *К.Г.Юнг.* Базовим релігійним феноменом, згідно його концепції, є колективне індивідуальне несвідоме, змістом якого є архетипи (первообрази, першознаки) — одвічно наявні всезагальні образи, які можуть відкриватися свідомості уві сні, в містичному прозрінні, міфі, в релігійному уявленні тощо. Тому й релігія в його інтерпретації є особливою установкою людського розуму, уважним розглядом, спостереження за деякими динамічними факторами, під якими розуміють «сили» духів, демонів, богів, ідей, ідеалів, що виявлені людиною у своєму світі як особливо могутні й загрозливі; або такі, що здатні надати істотну допомогу, тому з ними слід рахуватися; або достатньо величні, прекрасні, осмислені, щоб благоговійно їх любити і поклонятися їм. Вічні образи, отримані у результаті інтерпретації початкових архетипів і які існують у символічних системах, мусять зачаровувати, переконувати, захоплювати. І це природно, вважає Юнг. Вони відкривають людині шлях до розуміння божественного і водночас запобігають безпосередньому контакту з ним. Завдячуючи тисячолітнім зусиллям людського духу, ці образи вписані у всеохоплюючу систему світовпорядкованих думок.

Оригінальною виглядає атеїстична позиція третього представника психоаналізу - *Е.Фромма*. Релігія, на його думку, є формою осмислення людиною кардинальних смисложиттєвих проблем власного існування. Вона виникає одночасно із виокремленням людини з тваринного світу. Завдяки цьому акту

людина назавжди стає рабом дихотомії свого існування, що виявляється у формі конфлікту душі й тіла, духовної сутності людини та її тваринної природи. Для досягнення повноти свого буття людині необхідна була орієнтація, опертя, якими і стала релігія.

Поняття «релігія» *Фромм* вживає не для позначення системи, обов'язково пов'язаної з поняттям Бога, а для позначення будь-якої системи поглядів і дій, яких дотримується певна група людей і яка є для індивіда своєрідною схемою орієнтацій та об'єктом поклоніння. Це поняття не має у нього свого специфічного (як правило, усталеного) змісту, а характеризується надто широким тлумаченням, що далеко виходить за межі розуміння релігійного. Об'єктом поклоніння можуть бути не лише окремі тварини, рослини, ідоли, Бог, вожді, а й партії, класи, гроші, успіх, влада тощо. Релігія у такому розумінні може нести як любов, так і деструктивну силу, як авторитаризм, так і солідарність, сприяти утвердженню гуманізму або заперечувати його, врешті-решт, сприяти розвитку людини чи гальмувати його. Звідси й поділ *Фроммом* релігій на *авторитарні* та *гуманістичні*. Перші ґрунтуються на ідеї, згідно з якою вища сила, що існує поза людиною, крім контролю і влади над нею, має право вимагати від людини підкорення, шани і поклоніння. Найвища чеснота в таких релігіях — послух, а найстрашніший гріх — непокора. Гуманістичні релігії, навпаки, зосереджуються на людині, її здібностях. Вона спрямована на досягнення найбільшої духовної сили, а не найбільшого безсилля, її головна чеснота — самореалізація людини.

Для філософії релігії кінця XX – початку XXI ст. є характерним повернення до теїстичних засад. Прикладом цього є праці *Б.Дейвіса*

та М.Томпсона. З позиції *феноменології* релігійний досвід своїм корінням сягає глибинних пластів «чистої свідомості», тому й трансцендентний «Абсолют» є щось таке, що конструюється в якомусь глибокому й цілком унікальному почутті й має свою першооснову в тому, що є кінцево й істинно абсолютним (*Е. Гуссерль, А. Дюмері, Ж. Ерен, В. Серлер, Дж. Вайлд, П. Рікер*).

Отже, сутність феноменів релігії розглядається прибічниками різних філософських напрямів із позицій їх сутнісних теоретичних засад і засвідчує, що кожен із них зокрема не може претендувати на вичерпне й повне осягнення природи релігії, з одного боку, а з іншого — будь-яке осягнення релігії, її сутнісних властивостей слід розуміти як обмежене за охопленням і глибиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічне релігієзнавство: Підруч. Для студентів вищих навч. закладів/За наук.ред. *А.М.Колодного*.-К.,2000
2. *Дейвіс Б.* Вступ до філософії релігії. - К., 1996.
3. *Кимелев Ю.А.* Философия религии.-М.,1998.
4. *Кимелев Ю.Н.* Современная философско-религиозная антропология. - М., 1985.
5. *Колодний А. М.* Феномен релігії. - К.,1999.
6. *Кислюк К.В., Кучер О.М.* Релігієзнавство: Навч. посібник для студентів *вузів/* Народ. укр. акад..-3-е вид., перероб. і доп.-К.:Кондор,2004.
7. *Лобовик Б.* Релігія як феномен та категорія релігієзнавства // Українське релігієзнавство - 1996. - № 4.

8. Мистика. Религия. Вера. - М., 1998.
9. Религиоведение:Хрестоматия:Учеб.пособие/Авт.-сост.*П.И.Костюкович*.-Минск:Новое знание,2000
10. Сумерки богов. - М., 1990.
11. *Томпсон М*. Философия религии. - М., 2001.
12. *Фрейд З*. Психоанализ. Религия. Культура. - М., 1992.
13. *Фромм Э*. Душа человека. - М.,1992.
14. *Шарден Тейяр де*. Феномен человека. - М.,1987.
15. *Элиаде М*. Аспекты мифа. - М.,1995.
16. *Элиаде М*. Священное и мирское. - М.,1994.

Теми рефератів

1. Відношення “Людина-Бог” - фундаментальна проблема релігійного світобачення.
2. Місце філософії релігії в структурі релігієзнавства.
3. Методологічні принципи феноменології релігії.
4. Поняття надприродного в теології та релігієзнавстві.
5. Специфіка релігійної віри.
6. Філософія релігії Д.Х’юма
7. Філософія релігії І. Канта та Г. Гегеля.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.

1. Об`єкт та предмет релігієзнавства. Богослов`я та академічне релігієзнавство.

2. Категорії релігієзнавства, їх предметне поле. Принципи релігієзнавства.

3. Етапи розвитку релігієзнавства.

4. Дисциплінарний аналіз сучасного релігієзнавства.

5. Сутність релігії та закономірності її розвитку.

6. Поняття релігійного комплексу та його структура.

7. Специфіка релігійної віри.

8. Поняття надприродного. Ідея Бога в релігійному світогляді.

9. Функції релігії.

ТЕСТ №1.

1. Коли виникло релігієзнавство ?

а) у I ст. н.е.;

б) з появою релігії;

в) у XIX ст.

г) у XX ст.

2. Яка дисципліна вивчає сутність та структуру релігії ?

а) філософія релігії;

б) соціологія релігії;

в) історія релігії;

г) феноменологія релігії.

3. Яка школа (напрямок) релігієзнавства виникла у XX ст. ?

а) міфологічна;

б) феноменологічна;

в) теорія натуралізму;

г) еволюціонізм.

4.Що таке пантеїзм?

а) ототожнення Бога та світу;

б) заперечення існування Бога;

в)ствердження існування Бога;

г) окультна віра.

5.Що таке креаціонізм?

а) теологічне вчення про передбачення Богом долі людини і світу, як земного, так і потойбічного існування;

б)вчення про створення Богом людини і світу;

в) уявлення про причинну обумовленість подій у світі внаслідок його творіння Богом.

ТЕМА № 2.ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ.

1.Особливості методології психології та соціології релігії.

2.Концеція релігійного досвіду у психології релігії.

3.Головні соціологічні концепції релігії

1. На відміну від філософії релігії, яка базується, насамперед, на нормативній методології (тобто дослідження фокусуються біля проблеми істинності тих чи інших постулатів), **соціологія та психологія релігії** застосовують дескриптивний (описувальний) метод.

Дескриптивний метод намагається до найбільшої об'єктивності в дослідженні феноменів релігійності, її впливу на психіку, поведінку індивіда та суспільні процеси.

Й.Вах писав: “Ті з нас, хто вивчає соціальне значення релігії помиляються, якщо думають, що наша книга виявить природу та сутність самої релігії.” („Sociology of Religion”)

Соціологія та психологія, що спираються на цю методологію, головним предметом свого аналізу мають не сутність релігійного феномену з точки зору його істинності, а вивчення особливостей релігійних почуттів, світогляду та впливу релігії на соціальні відносини та інститути.

Великий влив на формування сучасної соціології та психології релігії мала феноменологія. Найхарактернішим методологічним принципом, який визначав неповторне обличчя цього напрямку є принцип емпатії, тобто переживання релігійних феноменів з точки зору їхніх носіїв, а не з точки зору зовнішнього спостерігача. Християнський теолог *Р.Отто* своїм класичним твором „Святе”(1917) мав вирішальний вплив на формування сучасної соціології та психології релігії. Наведений у цій праці аналіз впливу зустрічі з нумінозним (numen – з латини -„дух”), яке є одночасно жахливим та чаруючим, знаходить своє втілення у різноманітних психологічних та соціологічних концепціях релігії. Прикладом цього є праці з соціології релігії *Й.Ваха, П.Бергера, Т.Лукмана* та інших.

Психологія та соціологія релігії у своїх дослідженнях використовують також загальносоціологічні та соціально-психологічні методи:

• *Спостереження.* Особливо ефективний цей метод тоді, коли інформацію про релігійних людей отримують, вивчаючи їхню поведінку у звичних для них умовах: під час богослужіння, молитви тощо. З другого боку, можливості цього методу обмежені тим, що він фіксує зовнішні прояви релігійності, залишаючи поза увагою найцікавіше — внутрішні переживання людей, перейнятих релігійною вірою.

• *Дослідження документів.* Багато дослідників релігійної психології ґрунтують свої міркування на щоденниках і автобіографіях релігійних містиків, аскетів, відлюдників, «ясновидців». Цей метод надає рідкісну нагоду проникнути у внутрішній світ віруючої людини, хоча, з другого боку, без критичного ставлення до подібного матеріалу, можна отримати й хибні результати. Для атеїстично налаштованого дослідника релігії особливий інтерес становлять свідчення людей, які з тих чи інших причин відійшли від релігії. Подібні свідчення багато чого можуть розповісти про умови й психологічні, світоглядні чинники виникнення релігійної віри і, навпаки, відходу від неї.

• *Опитування* (у формі анкети чи інтерв'ю). Завдяки цьому методу здобуваються дані про реальну мотивацію поведінки опитаних віруючих, їх соціально-психологічні й світоглядні орієнтації.

Як бачимо, кожен із зазначених вище методів дозволяє задовільно вирішувати конкретні дослідницькі завдання, які ставлять перед собою дослідники релігії. Водночас тільки комплексне застосування згаданих методів може забезпечити достатній рівень узагальнення.

Досить важко розмежувати сфери досліджень між соціологією релігії та психологією релігії. Ця проблема є невирішеною в західному релігієзнавстві, де ці сфери науки досить часто перетинаються одна з одною.

Предмет соціології релігії американський соціолог *Й.Вах* визначає таким чином: “Наша задача є у вивченні взаємодії релігії та суспільства та форм взаємодії між ними”.

Тобто соціологія релігії розглядає релігію, насамперед, як соціальний інститут та її вплив на інші суспільні інститути та суспільство в цілому.

2. Якщо соціологія релігії вивчає, насамперед, суспільне значення релігійності, то **психологія релігії** розглядає релігійність, насамперед, на рівні індивідуальності, в той же час враховуючи її соціальні джерела та вплив. *В. Кларк*: "Найбільш важливі форми релігійного життя скоріше індивідуальні, ніж соціальні, мають більш особистий, чим церковний характер". В той же час, індивідуальна віра здійснює вплив на соціальну поведінку та формування соціальних інститутів. Тобто можна казати про тісну взаємодію соціології та психології релігії.

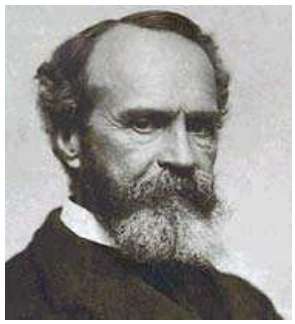

Одним із перших психологів, які зосередили свою увагу на розгляді релігійних явищ, був американський дослідник *Вільям Джеймс* (1842—1910), автор твору «Різноманітність релігійного досвіду». *Джеймс* уважав, що досвід людини не може обмежитись простою трансляцією та реєстрацією об'єктивних фактів. Крім корелятів об'єктивного світу в досвіді містяться продукти власної активності — сенси, що через них інтерпретується будь-який зовнішній матеріал. Релігійний досвід є такою суто значеннєвою сферою, що не відповідає жодним об'єктивним обставинам; він, проте, є носієм духовних сил, що виявляються рятівними в критичних, безвихідних ситуаціях людського життя.

Ключове поняття психології релігії – ***релігійний досвід.***

Як вважав російський філософ *І.Ільїн*: „ будь яке релігійне вірування та будь-яка релігійна дія , навіть найбільш химерна, темне,

забобонне та на вигляд безглузде, - має своєю підставою особливий релігійний досвід”.

В. Джемс давав досить широке визначення цьому психологічному явищу. Він писав, що “Релігійний досвід – це будь яка форма досвіду, що свідчить про божественне та граничну реальність.”

У психології релігії існує певне “розмаїття” розуміння релігійного досвіду.Є безліч визначень сутності цього феномену:

1) почуття священного (*Р.Отто*);

2) відчуття абсолютної залежності;

3) почуття єдності з божеством;

4) відчуття розумності та вічної справедливості в космічному масштабі;

5) контакт з зовсім “іншою” реальністю;

6) відчуття присутності божественної сили.

З точки зору матеріалістично налаштованих психологів та психіатрів релігійний досвід є проявом досить тяжких психічних захворювань, хоч для цього не мають адекватного медицинського пояснення. Досить близькою є позиція класичного психоаналізу. Як вказувалося вище, *З.Фрейд* розглядав релігію взагалі та релігійний досвід зокрема, як своєрідний колективний невроз (психічну хворобу), що виникає внаслідок конфлікту первісних життєвих потягів людини та культурних норм, насаджуваних суспільством, витіснення перших у підсвідомість людини.

Американський психолог *Дж. Леуба* (1868—1946) у праці «Психологічне дослідження релігії» дав натуралістичне пояснення релігійним феноменам — він звернув увагу на подібність містичного та

релігійного досвіду до психічного стану людини, котра перебуває під дією наркотичних засобів. Це тлумачення релігійного досвіду знайшло своє відображення у експериментах з наркотичним засобом ЛСД-25, який викликає штучні змінені стани свідомості. Досить детальний аналіз цих станів наводить у своїх працях американський психолог *С.Гроф,* який намагався на підставі цих досвідів створити нове тлумачення психології релігії – трасперсональну психологію.

Більшість дослідників психології релігії стверджують що, релігійні досвід — це особливий різновид людських чуттів (поряд з естетичними, моральними, інтелектуальними), що містять як афективні, так й інтелектуальні компоненти. Релігійний досвід — переживання людини, пов'язані з її ставленням до Абсолютного, ті переживання, що виявляються здебільшого у формі тривоги, трепету, благоговіння. Релігійний досвід має місто тому, що людині як такій взагалі властива потреба у вищих цінностях та абсолютних регулятивах. Але процес їх освячення опосередковується культурними, часто неусвідомленими традиціями, системою виховання, активністю релігійних організацій. Загальна складність життєвого шляху будь-якої людини, а також відчуття смертності сприяють формуванню релігійного прошарку людської психіки. Релігійний досвід виконує життєво важливі для людини функції. Наприклад, він забезпечує психологічний комфорт людині шляхом самозаспокоєння під час виконання культових дій.

В той же час, релігійний досвід має різноманітні втілення навіть найбільш химерні та незвичайні. Тому проблема релігійного досвіду постає у працях представників психології релігії і як проблема розрізнення специфіки окремих його типів.

Типи релігійного досвіду.

Американський вчений *Р. Старк* виокремлює чотирі типи релігійного досвіду, який розглядається як взаємовідносини між суб'єктом і об'єктом спілкування.

1.*Почуття „присутності божественного”* - стан, коли людина просто усвідомлює існування або присутність священного (божественного): на межі сакрального і повсякденного (смерть близької людини, участь в релігійному культі).

2.*Обопільне визнання суб'єкта та об'єкта*: божественне сприймається людиною як таке, що відчуває існування людини:

а) *досвід “спасіння”*, навернення чи другого народження – може виявитися в емоційних зорових, слухових та тілесних сенсаціях :”Бог пам'ятає про тебе”;

б) *досвід “чудес”*, коли людина відчуває рятівне втручання божественного в кризову ситуацію;

в) *“санкціонуючий” досвід* – який застерігає людину в певних випадках (символічне сновидіння, відчуття і ін.);

3. *Екстатичний* (позамежовий) *досвід:* взаємодія між людиною і божественним на зразок дружби або любові, характеризується станом зміненої свідомості, яскравими тілесними відчуттями.

4. *Досвід одкровення* - відчуття людиною власної обраності або того, що через неї діє божественне. Божество повідомляє індивіду про його місію, притаманні видіння та вербальні сенсації.

Історія розвитку великих релігій – поступове розгортання прихованих значень, притаманних *релігійному досвіду* засновників цих релігій. У первинній інтуїції кожного з них є зародок теорії, яка пізніше розвивається в доктрину, а ще пізніше – в догму. Закріплений в традиції досвід втрачає первинні якості. Він інституалізується, "перекладається" на мову повсякденності. Релігійна традиція, що зберігає пам'ять про первинний досвід є посередником між ним і соціумом. *П.Бергер* пише, що традиція "приручає" релігійний досвід, який за своєю суттю є небезпечним для повсякденного життя.

3. Соціологія релігії виділяється як самостійна галузь знань в кінці XIX ст., її засновником вважається німецький вчений *Макс Вебер*. Теоретичними передумовами розуміння ролі релігії є положення про «ідеальні типи соціальної дії» як своєрідні конструкції мислячого суб'єкту, заперечення визначальної ролі економічного фактору у розвитку суспільних явищ, у сукупності принципи Макса Вебера виходили із заперечення об'єктивних закономірностей розвитку суспільства та визначення в поясненні духовних явищ. Виходячи з таких методологічних настанов, *Макс Вебер* стверджував, що взагалі маємо справу не з «суттю релігії, а лише з умовами та результатами певного типу соціальної дії», вважав, що походження та суть релігії не можуть стати предметом соціології, а релігійні явища не можна вивести з соціальних відносин, бо релігія має власні «релігійні джерела». Тому соціологія мусить обмежуватись лише вивченням мотивів релігійних уявлень. Предметом соціології релігії, вважав *Макс Вебер*, має стати виявлення тих, створених шляхом релігійних вірувань і практики релігійного життя, психологічних стимулів, що вказували напрямок

поведінці та утримували індивідів у покорі. . У класичній праці «Протестантська етика і дух капіталізму» (1905 р.) *Вебер* обстоював думку, що Реформація, яка культивувала аскетичний стиль життя, свідому самодисципліну та раціональні взаємостосунки, пробудила в Західній Європі підприємницький дух і сприяла швидкому розвитку капіталістичних відносин..

Французький мислитель *Еміль Дюркгейм* створює концепцію соціології релігії, виходячи з її розуміння як соціального факту та структурного елементу будь-якого суспільства. Суспільство, нібито, потребує релігії. Перекреслюючи соціальну природу релігії та перебільшуючи значення ролі релігійної свідомості, Еміль *Дюркгейм* ототожнює релігію з суспільною свідомістю, а сама релігійна свідомість є основою, що забезпечує цілісність будь-якого суспільства. Розвиток і зміцнення релігійних вірувань забезпечує стабільність соціальної системи. Вплив *Еміля Дюркгейма* надто відчувається в сучасній зарубіжній соціології, де незмінно фігурують посилання на його праці та концепції. Проте, по-різному інтерпретуються його позиції про релігію. Філософські та соціологічні погляди про релігію *Еміля Дюркгейма* близькі поглядам *Вільфредо Парето, Фердинандта Тьонніса* та інших теоретиків соціології релігії.. Значний вплив у англо-американській соціології приділяється й спадщині *Макса Вебера.* Його продовжувачі використовують методологічний плюралізм — відмову від виділення визначальних сторін розвитку суспільства, від однобічності підходів матеріалістичного та ідеалістичного, роблять спробу примирити протилежні підходи.

В 60-х — на початку 70-х років XX ст. у США виникає новий впливовий напрям соціології релігії — *феноменологічний*. Найвидатніші його представники *Пітер Бергер* (США) і *Томас Лукман* (ФРН), відштовхуючись від основних посилань філософської системи *Е.Гуссерля*, розглядають *суспільство та його соціальні інститути як продукти інтересу — об'єктивної, колективної свідомості людей.* Знімається розрізнення між гносеологічним поняттям об'єктивної реальності, що не залежить від свідомості людей, та «реальності», яка розуміється як явище суспільної свідомості. Вихід за межі реального світу, що сприймається, розглядається як необхідна характеристика антропологічної природи людини. Заслуга *Томаса Лукмана* в тому, що ним зроблено критичний огляд західної соціології релігії, в якому відзначається відсутність у більшості її представників чіткої теоретичної концепції. *Пітер Бергер* підготував соціологічний нарис розвитку релігії в США, показав еволюцію релігійних поглядів на секуляризацію, коли власний релігійний зміст займав все менше місця в діяльності американських церков, зменшилось їх відвідування.

Велику увагу надає соціологія релігії проблемі типології релігійних інститутів та їх впливу на суспільство. Ще М Вебер виокремлював два принципіально різні соціально-релігійні утворення – церкву та секту. На цій підставі свою класифікацію релігійних організацій пропонував *Е.Трельч*. Він поділяв їх на три типа: церкви. секти та містичні рухи. Церква, з його погляду, є інтегрованою частиною суспільства, вона, зазвичай, освячує існуючий соціальний порядок. Церква працює з широкими масами і має знаходити з ними

спільну мову, з цього випливає світоствержуюча позиція церкви. незважаючи на її доктринальний трансцеденталізм.

Секта, на відміну від церкви, порівняно невелика релігійна група, для якої притаманне добровільне членство. Вона характеризується або індиферентною, або агресивно ворожою позицією щодо світу, намаганням до ізоляції від гріховного, на її погляд, суспільства. Секти орієнтують своїх членів на аскетизм певного ґатунку та на відмову від мирських цінностей.

Містичні рухи, згідно *Е.Трельчу*, є виразом радикального релігійного індивідуалізму та виникають на підставі безпосереднього містичного досвіду їх засновників.

Одна з найбільш поширених сучасних типологій релігійних організацій належить *Дж. Йінгеру*. Він виокремлює такі типи релігійних організацій:

1.***Культ*** (містичний рух, харизма)

Невелика релігійна група, що об'єднує людей, які прагнуть до свого містичного досвіду, з нерозвиненою організаційною структурою, та така, що має харизматичного лідера. Зазвичай малочисельний, досить легко припиняє своє існування. В центрі уваги – виключно проблеми індивіда. Вірування та ритуали культу є досить відмінними від традиційно прийнятых суспільством. Найбільш відомим прикладом такого роду релігійних організацій є рух „Біле братство” на чолі з „Марією Деві Христос” (вона ж *Марина Цвигун*, яка нещодавно відбула своє тюремне ув’язнення).

2.***Секта*** - опозиційна церква, яка відзначається замкнутістю, свідомим вступом, вірою в обраність.

Їх існує три типи:

- конформістська (прийняття соціуму без опору, за умови не злиття з ним)
- радикальна (агресивний супротив .. суспільства) - звичний і соціальний радикалізм
- ескапістська (бігство з соціуму, мілінарізм і адвентизм)

Різновид – усталена секта.

3.***Деномінація*** – секта, що примирилась зі світом, зберігає принципи

добровільності, суворого контролю за різними сферами життєдіяльності своїх членів, елементи винятковості, дистанції між своїми членами і зовнішніми, але централізована і структурована і відмовилася від політики ізоляціонізму.

Виокремлюються також два різновиди церкви:

4.***Еклесія*** (збори) – це консервативне утворення, ще не вступає у відкритий конфлікт з секулярним моментом суспільного життя. В своєму повному розвитку намагається злитися з державою і пануючими класами.

5.***Універсальна церква***, що виконує як гармонізуючу, так і критичну функції (Католицька церква, XIII ст.).

Соціологія релігії також вивчає роль і функції релігії в суспільстві. Це відбивається у дослідженні процесів сакралізації. **Сакралізація** – це процес зростання впливу релігії на суспільну систему загалом (окремі її підсистеми). **Секуляризація** – протилежний процес, що проявляє себе у звуженні круга функцій релігії, звільнення від релігійного санкціонування державно-правових стосунків. Секуляризація була панівним процесом Західного Світу, починаючи з Нового часу. Але наприкінці XX сторіччя відбувається

зворотній процес, який французький дослідник *Жиль Капель* назвав **”la revanche de Dieu”** (реванш Бога). В наш час роль релігії зростає в усьому світі, особливо це стосується мусульманських країн та пострадянського простору. Релігія стає одним з найважливіших чинників соціально - політичної ідентифікації

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічне релігієзнавство: Підруч. Для студентів вищих навч. закладів /За наук.ред. *А.М.Колодного*.-К.,2000
2. *Вебер М*. Избранное. Образ общества. - М., 1994.
3. *Вебер М*. Протестантська етика та дух капіталізму. - К., 1994.
4. *Гараджа В.И.*Социология религии.-М., 2005.
5. *Джеймс У*. Многообразие религиозного опыта. - М., 1993.
6. *Дюркгейм Э*. Курс социальной науки. - М.,1995.
7. *Кислюк К.В., Кучер О.М*. Релігієзнавство: Навч. посібник для студентів *вузів/* Народ. укр. акад..-3-е вид., перероб. і доп.-К.:Кондор,2004.
8. Мистика. Религия. Вера. - М., 1998.
9. Психология религиозности и мистицизма: Хрестоматія.-/Сост.*К.В.Сельченок*.-Мн.:Харвест;М.:АСТ,2001
10. Религиоведение:Хрестоматия:Учеб.пособие/Авт.-сост.*П.И.Костюкович*.-Минск:Новое знание,2000
11. *Самыгин С.И.,Нечипуренко В.Н., Полонская И.Н.* Религиоведение:социология и психология религии.-Ростов н/Д.1996
12. *Фрейд З*. Психоанализ. Религия. Культура. - М., 1992.

13. *Фромм Э.* Душа человека. - М.,1992.
14. *Элиаде М.* Священное и мирское. - М.,1994.

Теми рефератів

1. Соціоцентрична концепція релігії Е. Дюркгейма.
2. М. Вебер про релігію як чинник суспільних зрушень.
3. Учення З. Фрейда про природу і сутність релігії.
4. У.Джемс: концепція релігійного досвіду.
5. Е.Фромм про релігію як невід'ємну складову суспільства.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.

1.Особливості соціальної поведінки віруючого.
2.Специфіка соціологічного дослідження релігіі
3.Релігія і соціальні конфлікти.
4.Релігійний досвід засновників світових релігій.
5.Міфологічна основа релігійної догматики.
6.Влив есхатологічних пророцтв на суспільне життя.
7.Ритуали переходу у контексті релігійної системи.
8.Сутність річного святкового циклу та його роль у регламентації суспільного життя

ТЕСТ №2.

1.Кому належить теза про „метасоціальну" сутність релігії?
а) М.Веберу

б) Е.Дюркгейму

в) К.Марксу

г) Й.Ваху

2.Яка риса кальвіністської етики, згідно М.Веберу, сприяла появі „духу капіталізму”?

а) спрямованість на наживу

б) світський аскетизм

в) спрощення культу

г) відмова від авторитету римських пап

3.Яка форма релігійного досвіду може призвести до появи нової релігії?

а)досвід “чудес” ;

б) екстатичний досвід;

в) досвід одкровення;

г) досвід “порятунку”.

4.Який тип релігійної організації характеризується такам чином

„... консервативне утворення, що не вступає у відкритий конфлікт з секулярними моментами суспільного життя...”?

а) універсальна церква;

б) екклесія;

в) секта;;

г) харизматичний культ.

5.До якого типу релігійних організацій належить Руська православна церква ?

а) універсальна церква;

б) екклесія;

в) деномінація;

г) культ.

6.Що таке секуляризація?

а) процес зростання впливу релігії на суспільство;

б) процес зменшення впливу релігії на суспільство;

в) процес ліквідації релігії;

г) процес затвердження релігії.

7.Секулярні процеси у XX ст. перш за все мали місце

а) у світі ісламу;

б) у світі буддизму;

в) у християнському світі;

г) лоні індуїстської релігійної традиції.

ТЕМА№ 3. **ПРОБЛЕМА ГЕНЕЗИ РЕЛІГІЇ ТА ПЕРВІСНА РЕЛІГІЙНІСТЬ**

1. *Концепції походження релігії*
2. *Проблема "мінімуму релігійності та різновиди первісних вірувань.*
3. *Сучасні анімістичні релігії.*

1. Релігія супроводжує людство на протязі всієї відомої його історії. Етнографам, історикам, археологам не відомі суспільства в яких би не існувало релігійних уявлень. Про це свідчать найдавніші поховання, польові дослідження ізольованих племен тощо. Як писав російський богослов О.Мень: „Історія не знає жодного народу, що був би зовсім позбавлений віри. Навіть атеїстів не можна вважати людьми по-справжньому невіруючими. Ідеологічні міфи, що приймаються ними на віру, - це, власне кажучи, перелицьована релігія". В той же час, починаючи з Епікура та Лукреція відома формула „страх породив богів". Радянські релігієзнавці (С.Токарєв, В.Зибковець та ін.) стверджували, що в історії людства існував досить

довгий дорелігійний період. Таким чином, проблема появи релігійних уявлень є похідною від світоглядно-методологічних настанов вчених. Заслуговують на увагу такі концепції релігієгенезу:

1) Прамонотеїзм. Німецький католицький священик *В. Шмідт*, автор 12-ти томної фундаментальної праці „Походження ідеї Бога", стверджував, що у більшості племен існують певні уявлення про Бога-Творця, постать якого була затьмарена іншими божествами. Це розглядалося як доказ того, що релігія виникла внаслідок божественного Одкровення, яке потім було забуте людьми.

2) Міфологічна школа. *М. Мюллер* вважав, що релігійні вірування виникли з обоготворення небесних явищ (астрально-міфологічний світогляд). Політеїзм виникає як "мовна хвороба" – назви явищ природи розглядаються як сутності, що мають свою особисту реальність: *nomina* (ім'я) перетворюється в *numina* (дух сутності). Так витлумачували прибічники міфологічної школи походження не тільки політеїзму: вони вважали, народні звичаї. казки, пісні тат.ін.- все це відгомони давнього астрально-міфологічного світогляду. Праці прибічників міфологічної школи у 1830-1860 рр. отримали широку популярність, і до цього напрямку примкнули вчені багатьох країн, зокрема російські та українські – *Ф.Буслаєв, О.Афанасьєв, О. Потебня* та ін.

Зародження культурної антропології, етнографії звузило те поле, на якому будувалися концепції міфологічної школи. Стало ясно, що єдність індоєвропейських міфологій має відносний характер, що аж ніяк не всі жанри фольклору сходять до міфів, і взагалі

співвідношення фольклору й міфології має досить складний і неоднозначний характер. Ідея зведення казок та билин до «природнього» міфу була остаточно скомпрометована епігонами й стала об'єктом для пародій.

3) Антропологічний напрямок. Вчені, що належать до цього напрямку виводили походження релігії з сутності самої людини. Згідно *Л.Фейєрбаху*: “Боги це втілені здійснені бажання людини”. До цього напрямку належать також *К.Маркс, Ф.Енгельс* та їх послідовники. Вони вважали, що релігія походить від споконвічного переляку та безсилля людини перед пануючими над нею природними і соціальними силами. В той же час, релігія відтворюється у так званих експлуататорських суспільствах. Ставлячи на меті подолання релігійних „забобонів” класики марксизму-ленінізму вважали, що це можливо на підставі розвитку соціалізму та науки. ”Релігія, писав Маркс, - буде зникати у тій мірі, в якій буде розвиватися соціалізм”. Але, як відомо, по мірі розбудови соціалізму та комунізму в СРСР релігія не зникала, комуністична ідеологія сама перетворювалася в своєрідну світську релігію. Ця „релігія” мала свою догматику, етику, культ і та ін. Це ще раз свідчить про необхідність релігії (або її сурогатів) в будь-якому суспільстві.

4) Саме цю тезу висунули представники **соціологічного підходу.** Засновник цього підходу *Е.Дюркгейм* виходив з того, що релігія зустрічається у всіх відомі нам суспільствах і являє собою в цьому змісті універсальний феномен. Це дозволяло припустити, що релігія виконує в суспільстві якусь необхідну для його існування функцію. І якщо це так, то соціологічний аналіз релігії необхідний при вивченні суспільства практично у всіх областях життя - економічної, політичної та ін.

Релігія підтримує потрібну суспільству соціально-адекватне поведінку, освячуючи соціально прийнятні зразки поводження, сприяючи приборканню індивідуальних (егоїстичних) поривів, вимагаючи готовності пожертвувати власними інтересами в ім'я загальних. Все це здійснюється за допомогою вірувань, у яких сакралізуется суспільство. Якщо суспільство творить релігію, то це з'ясовно лише тим, що релігія здатна певним чином формувати соціальне життя, творити її й підтримувати в стійкому стані. У релігії суспільство виступає як трансцендентне, священне, що піднімається над індивідом.

Цей підхід дав можливість *Дюркгейму* проаналізувати соціальну функцію релігії на ранній стадії історії. На більше пізніх стадіях соціальної еволюції ситуація ускладнюється. Починаючи вже з *М.Вебера* в аналізі соціальних функцій релігії акцент переноситься на виявлення й облік різноманіття релігій: соціальна роль різних релігій не може бути однаковою. На перший план у розгляді релігії виходить не її «соціальний механізм», а її «моральна архітектура». Сам *Дюркгейм* уже намічав цей новий підхід до розуміння релігії як соціокультурного феномена, хоча розвинений він був уже після нього (і насамперед варто назвати *Б. Маліновського, П. Сорокіна й Т. Парсонса,* а ближче до нас — *Р. Белла, П. Бергера, Т. Лукмана*).

5) Соціологічний напрямок тісно пов'язаний з **еволюціонізмом** *Е. Тайлора, Г. Спенсера, Дж. Леббока.*

Згідно еволюційній схемі розвитку релігії релігія проходить наступні етапи розвитку:

1) атеїзм,
2) фетишизм,
3) культ природи,

4) тотемізм,

5) шаманізм,

6) політеїзм,

7) монотеїзм,

8) етичний монотеїзм.

Ця еволюціоністська схема, яка, проте, була не досить ґрунтовною, поставила проблему “мінімуму релігійності”, тобто найбільш первісної, примордіальної релігії.

2. Сам *Дж. Леббок* вважав первісною релігією фетишизм. Цей феномен вперше був детально досліджений французьким вченим Шарлем де Бросом (XVIII ст.) “Культ богів-фетишів”.

1)**Фетишизм** (від португ. Fetico – зачарована річ) полягає у мисленно-фантазійному наділенні деяких предметів і явищ неживої природи надчуттєвими якостями.

Вперше ця форма релігійних вірувань стала відомою португальським морякам в Західній Африці в XV ст., а потім багаточисельні аналогії фетишизму були виявлені в релігіях багатьох примітивних народів. Елементи фетишизму можна знайти практично у всіх релігіях (Кааба - у мусульман, ікони - у християн та ін.). Він досить розповсюджений в сфері побутових забобонів, наприклад, віра в амулети, талісмани і т.п.

Однак сам по собі фетишизм не існує, саме наділення певних речей надчуттєвими здібностями є свідченням про подвоєння світу на матеріальний та духовний, тобто речі мають надприродну (духовну) силу. Це є вже проявом другої форми первинних вірувань –анімізму.

2) **Анімізмом** (від латинського anima – душа) називається віра в існування незчисленних духовних сутностей, що втручаються в людські справи та можуть допомагати або заважати людині добиватися своєї мети.

Анімізм – це історичний тип світогляду, що являє себе в релігійних віруваннях та практиці. *Е. Тайлор* вважав анімізм – мінімумом релігії. Похідним від анімізму є культ предків. Його прояви можна бачити у всіх сучасних релігіях:

- Іудаїзм – роах (дух) і нефеш (душа), яка матеріалізується у крові тварин і людей.
- Християнство – віра в посмертне існування душі до її злиття з тілом по другому пришесті. Іслам – аналогічні погляди.
- Індуїзм та буддизм – реінкарнація.

Згідно *Тайлору* релігія виникла з "доктрини про душу", він вважав, що "поняття душ, демонів, богів та інших класів духовних сутностей мають спільну природу, але первинним серед них є поняття душі". Первинна людина витворює це поняття за допомогою образів, слів. Однак концепція *Тайлора* була піддана критиці з боку багатьох вчених, зокрема *Е. Дюркгейма* ("Елементарні форми релігійного життя"). З його точки зору первинною формою релігії є тотемізм (від totem – його рід – алгонкіни).

3) **Тотемізм** – система віри, в якій людина розглядається як така, що має родинний зв'язок з певним видом тварин або рослин та вважається, що існують містичні взаємовідносини між тотемом і індивідом або групою.

Згідно *Дюркгейму* ототожнення з тотемною твариною є слідством несвідомої проекції потреби в безпеці, глибше вкорінені в людській поведінці, ніж галюцинації (сни).

Свою версію тотемічної теорії висунув *З.Фрейд*, що вважав, що релігія походить від реалізації споконвічного “Едипова комплексу” дітьми батька-тирана первісної орди.

Тотемізм базується на психо-ментальних навичках первісних людей, та їх “стилі мислення”, для якого характерне “антропопсихічне” сприйняття природи та природних істот.

Тотемізм тісно пов'язаний системою табу – заборон на вживання певної їжі, статевих стосунків, перебування в певних місцях.

Однак, чи є тотемізм релігією? *Гольденвейзер* критикує *Фрезера* та *Дюркгейма* та вважає, що тотемізм не має нічого спільного з релігією, бо первісна людина не розглядає свій тотем як щось вище по відношенню до себе, а вважає його другом, рівним собі.

Ця ж особливість стосується і четвертої форми первісних вірувань – магії.

Дж. Фрезер в своїй фундаментальній книзі “Золота Парость” писав, що “магічне мистецтво було універсальною формою первісного відношення до дійсності ще до виникнення релігії”.

4) Магія (від грецького Mageia – чаклунство) – сукупність заклинань, жертвоприношень, обрядів та табу і т.п., віра в можливість вплинути на реально суще через надприродне.

Магія притаманна майже всім примітивним суспільствам. Вона продовжує існувати у вигляді забобонів або окультних вчень і в наш час.

Різновиди магічних дій пов'язані з різними сторонами життєдіяльності колективу,«доповнюють» практичну діяльність: господарська магія(обряди викликання дощу, забезпечення удачі на полюванні), лікувальна («біла» магія), шкідлива магія (наслання «псування», «чорна магія ») і ін. (продуктивна, профілактична й деструктивна, за класифікацією ***Б. Маліновського***).

За *Дж.Фрезером*, магічні обряди засновані на помилковому причинно-наслідковому погоджуванні подібних або наступних одне за іншим (суміжних) явищ; звідси два типи магії - гомеопатична (наслідувальна, по подібності; знищення зображення - загибель ворога, і т.п.) і контагіозна (заразлива, по суміжності; використання волосся і одягу ворога для псування й т.п.). Віра в можливість безпосереднього магічного впливу на природу випливає, за *Леви-Брюлем*, з почуття партиципации з нею людини, властивого первісній свідомості.

Дж.Фрезер був переконаний, що магія й релігія несумісні одна з одною. Згідно його поглядам, магія – це релігія в центрі якої, стоїть людина, а релігія – це магія, в центрі якої Бог

Одна з найпоширеніших версій первісної магії є **шаманізм** (від тунгусько-маньжурського “знати”). В його основі лежить віра в існування злих та добрих духів, на яких намагається вплинути шаман, що безпосередньо контактує з ними. Через транс під час камлань він впливає на сили природи, людей, тварин та ін. Шаман поєднує священицькі, медицинські, пророцькі, міфотворські функції.

Шаманізм поряд з анімізмом став органічною складовою більшості північно-азіатських та далекосхідних вірувань.

Саме на підставі існування магії формується певна релігійна система і маги (чаклуни) створюють певну релігійну традицію через міфологію. Вони встановлюють перші культи, які повинні справити певний вплив на надприродне, вони ж перетворюються в перших жерців, тобто становлять перші зародки релігійних організацій.

На основі магії, міфології, анімізму та, певним чином, тотемізму та фетишизму формуються перші релігійні системи (національні або етнічні релігії). Однак у деяких ізольованих народів ще й досі зберігаються давні вірування.

3. З переходом від первісності до цивілізації архаїчні форми релігії не відмерли, а стали складовою частиною більш розвинутих релігій або народної культури. Разом з тим, як свідчить релігійна статистика, навіть на межі XX—XXI ст. ст. різні форми первісних релігій сповідувало не менше 100 млн чоловік: 80% від цього числа припадає на Африку, 18% — на Азію і Латинську Америку, 2% — на народи Австралії й Океанії. Цікаво відзначити, що в таких африканських державах, як Мозамбік, Кот д'Івуар, Мадагаскар, Буркіна-Фасо, Зімбабве, Сьєрра-Леоне, первісних форм релігії ще кілька десятиліть тому дотримувалось від 50 до 70% населення.

Показовим відгалуженням африканських релігій, в яких зберігаються елементи первісних вірувань і культів, є нетрадиційні афрокарибські культи — **вуду** на о. Гаїті, **сантерія** на о. Куба. На островах вони з'явилися разом з темношкірими рабами з Африки, яких завезли європейські колонізатори для роботи на плантаціях. Але в релігії своїх визискувачів — католицизмі — вони також запозичили деякі імена і назви. Для того, щоб одержати можливість поспілкуватися з богами, що носять як традиційні африканські імена,

так і імена святих Римсько-Католицької Церкви, шанувальники вуду або сантерії приносять криваві жертви (зрідка навіть людські) і влаштовують екстатичні танці, що приводять їх у стан трансу.

Французький дослідник *М.Малерб* виокремлює так звані сучасні анімістичні релігії, число прихильників яких складало більше ніж 300 млн. чоловік.

Для них характерні такі спільні риси:

1) Розвинена міфологія
2) Відсутність святих книг
3) Розвинена магія.
4) Досягнення одержимості і екстазу.

Анімістичні релігії можна поділити на дві категорії:

1) анімістичні релігії **шаманського** типу. “Шаман відправляється до богів".

2) **екстатичний** тип, характеризується тим, що “боги вселяються в людину".

З певною часткою умовності ці вірування та культи можна локалізувати за регіонами таким чином: шаманізм переважно поширений серед народів Сибіру і Кореї, культ пращурів — у народів Східної Азії, тотемізм — у народів Америки та Австралії.

ЛІТЕРАТУРА

1*Гараджа В.И.*Социология религии.-М., 2005.

2.*Дюмезиль Ж.* Верховные боги индоевропейцев. - М., 1986.

3.*Дюркгейм Е.* Елементарні форми релігійного життя-К.,2001

4.*Леви-Брюль Л.*Сверхъестественное в первобытном мышлении - М., 1989

5.*Леви-Строс К.* Первобытное мышление. - М., 1994.

6.*Малерб М.* Религии человечества,Миф, релігія. - М.-СПб, 1997.

7.*Малиновский Б.* Магия, наука, религия. - М., 1998.

8.*Маркс К. Энгельс Ф.* О религии. - М., 1987.

9.*Мень А.* Истоки религии. - М., 1991.

10. *Павлов С., Мезенцев К., Любіцева О.* Географія релігій. - К., 1998.

11.*Тайлор Э.* Первобытная культура. - М., 1989.

12.*Тихомиров Л.* Религиозно-философские основы истории.- М.,1998.

13.*Токарев С.А.* Ранние формы религии. - М., 1984.

14.*Фрэзер Дж.Дж.* Золотая ветвь. - М., 1998.

15.*Фрэзер Дж.Дж.* Фольклор в Ветхом завете. - М., 1985.

16.*Хюбнер К.* Истина мифа. - М., 1996.

17.*Шахнович М.* Первобытная мифология и философия. - Л., 1971.

18.*Элиаде М.*Шаманизм:Архаические техники экстаза- М., 1999.

Теми рефератів

1. Внутрішні джерела еволюції релігії.
2. Дж. Фрезер про первісну релігію.
3. Зв’язок первісних та сучасних релігій за Е. Тайлором.
4. Магія та міф у працях Б. Маліновського.
5. Марксизм про соціальні та гносеологічні корені релігії.
6. Форми первісних вірувань за С.О. Токарєвим.
7. Закономірності розвитку релігії.
8. Первісна релігія в структурній антропології К. Леві-Строса.

9. Особливості міфології як світогляду.

10. Загальні риси давніх політеїстичних релігійних систем.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.Міфологія та релігія

2.Соціальні функції первісних вірувань

3. Релігії аборигенів Австралії.

4. Релігії аборигенів Америки.

5.Релігійні системи давніх інків та ацтеків

6. Ініціації в первісних суспільствах

7. Релігія Давнього Єгипту

8. Релігія Давньої Месопотамії.

9.Зороастризм як перша релігія одкровення

10. Релігія Давньої Греції та Риму.

ТЕСТ №3

1.Яка з концепцій походження релігії стверджує, що релігія виникає в наслідок “мовної хвороби”?

а) прамонотеїзм;

б) еволюціонізм;

в) соціологічний підхід;

г) міфологічної школи.

2.Одним з провідних представників натуралістичного підходу до походження релігії є:

а) Л.Фейєрбах;

б) Е Дюркгейм;

в) Е. Тейлор;

г) М.Мюллер.

3.Первісна віра в надприродний кровний зв’язок з твариною чи рослиною має назву

а) тотемізм;

б) генотеїзм;

в) фетишизм;

г) анімізм.

4. Хто з мислителів вважав анімізм “мінімумом релігії” ?

а) Шарль де Брос;

б) Е Дюркгейм;

в) Е. Тейлор;

г) Р. Маррет.

5. Що Е. Дюркгейм вважав “мінімумом релігії” ?

а) монотеїзм;

б) тотемізм;

в) фетишизм;

г) анімізм.

6. Первісна віра в надприродні якості речей має назву

а) нагуалізм;

б) тотемізм;

в) фетишизм;

г) анімізм.

7.Де більшою мірою зараз розповсюджений шаманізм?

а) в Африці;

б) в Південній Америці;

в) в Австралії;

г) в Північній Азії

МОДУЛЬ 2.СХІДНІ РЕЛІГІЇ

ТЕМА № 4. НАЦІОНАЛЬНІ РЕЛІГІЇ СУЧАСНОГО СХОДУ. БУДДИЗМ ЯК ПЕРША СВІТОВА РЕЛІГІЯ.

1. Індуїзм як національна релігія Індії.

2. Головні засади віровчення буддизму.

3. Східноазиатський релігійний синкретизм

1. Схід завжди відрізнявся від західної цивілізації підвищеною релігійностю. І в наш час релігія грає неабияку роль у суспільному житі більшості країн Азії. В нашій лекції ми звернемося до національних релігій Індії, Китаю, Японії та генетично пов’язаного з ними буддизму.

Індуїзм – одна з найдавніших та найпоширеніших релігій світу. Він має більш ніж 800 млн. (888,4) прибічників, а разом з близькими національними релігіями – джайнізмом і сикхізмом 915,6 млн., або 15% населення світу.

В основі віровчення індуїзму лежать релігійні настанови священних книг:

- Веди (1500 р. до н.е.),
- Упанішади (800 г. до н.е.),
- Бхагаватгіта (200 г. до н.е.)

Головні релігійні уявлення індуїзму:

1) Індуїзм являє собою **політеїстичну релігію**. Політеїзм пройшов еволюцію від 3399 богів Вед до сучасного Тримурті (Брахма – Творець, Шива – Руйнівник, Вішну – Хранитель). Крім того, ці боги мають досить багато аватар (тобто перевтілень), що пов'язане з вченням про сансару та карму.

2) Для індуїзму характерна віра в постійне колесоподібне повернення всього існуючого. **Сансара** – постійне повернення та перевтілення. В релігійно-етичній сфері (стосовно людини) вона втілюється в законі **карми** (сукупності добрих чи злих вчинків, які визначають перевтілення тієї чи іншої душі). Закон карми тісно пов'язаний із законом про касти.

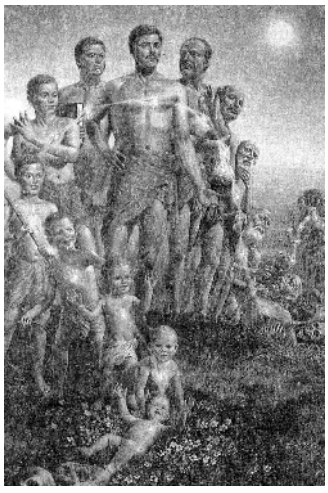

3) Релігійне обґрунтування суспільної нерівності знаходить відображення в системі варн (або каст). До кожної касти (замкнутої суспільної групи) людина належить від народження, це знаряддя карми, результат минулих “існувань”. Кожна з каст має свій релігійно-громадський обов'язок.

Брахмани – що становлять 6% від сучасного населення Індії, мають головний обов’язок - вивчення Вед;

Кшатрії – (6%), обов’язок яких - справедливе управління;

Вайш’ї – (6%), ціль життя яких - справедливе збагачення;

Шудри– (60%), яким залишається в якості головного обовязку - прислужництво перед вищими кастами;

Недоторкані – (15%) позбавлені будь-яких громадських прав;

4) релігійний ідеал індуїзму – **мокша** – вихід з колеса перевтілень і страждань та набуття просвітлення. Досягти її можуть лише душі, що втретє вселилися в тіло брахмана.

5) Система досягнення мокші – **йога.** Засновник цієї духовно-психологічної школи *Патанджалі* (2 ст. до н.е.) виокремлював **вісім ступенів** досягнення мокші: самодисципліна, достойна поведінка, правильна поза, правильне дихання, пригнічення почуттів, самоконцентрація, медитація, самадхі – вищій стан (переход з Пракриті в Пурушу)

6) Езотеричний та інтровертний характер індуїзму привів його до виділення опозиційних напрямків (зокрема джайнізму та буддизму) та переосмислення деяких догматів під їх впливом (а також впливом ісламу)

7) Сучасний індуїзм – своєрідне поєднання з одного боку – глибоко філософських інтелектуальних вчень (Рамакришна - Веданта), з другого синтез народних вірувань (навіть неіндуського походження)

Дж.Неру у книзі “Відкриття Індії” писав: “Індуїзм як віра – розпливчастий, аморфний та багатобічний, кожен розуміє його по-своєму, він охоплює чимало вірувань і релігійних обрядів, від найвищих до найнижчих, які часто протистоять або суперечать один одному”.

Поряд з індуїзмом в сучасній Індії існують дві національні релігії (буддизм став світовою релігією, поширеною за межами Індії) – джайнізм та сикхізм.

Джайнізм засновано у VI ст. Вардхаманан Махавірою (599-527 до н.е.). (Джина - означає переможець) В його основі абсолютна повага до життя, заперечення будь-якого насильства – „ахімса”. В основі віровчення джайнізму лежать такі принципи:

- не існує Абсолюту,
- дія має духовну силу,
- всяке життя священне.

Джайни поділяються на два напрямки:

- Дігамбари – вдягнуті в біле,
- Шветамбари – вдягнуті повітрям.

Мета всіх джаинів полягає в тому, шоб стати джинами (переможцями), подібно до Махавіри. Лише так, вважають вони, можна позбавитися нескінченної кількості перевтілень. Джайнізм заперечує існування Верховної Істоти, або Творця Боги і демони (яких є чотири класи) — істоти, не набагато могутніші за людину.

Майже повністю заперечуючи все надприродне, джайни виробили гуманістичний погляд на спасіння. Людина повинна покладатися на власні сили і здібності. Безглуздо сподіватися на допомогу ззовні. Нескінченних страждань та перевтілень можна уникнути лише шляхом самодисципліни і ведення аскетичного способу життя.

Джайнські громади очолюють жерці — агар'я. Представники жрецтва відрізняються від решти джайнів не стільки своєю причетністю до влади, скільки духовним авторитетом, кращим знанням текстів,

більш суворим дотриманням обрядів та обітувань і відповідно більшим наближенням до ідеалу, до кінцевої мети, мокші.

Джайни грають досить значну роль у житті сучасної Індії. Оскільки їм забороняється вбивати будь-що живе, головна царина їх діяльності – фінансово – банківська справа.

Сикхізм (мовою хінді „сикх" означає учень) – певна протилежність джайнізму. Виникла в XVI ст., під безпосереднім впливом ісламу. Засновник Гуру Нанак (1468 – 1538). Заперечував касти та закликав до віри в єдиного Бога – **Сат Нам** (Істинне Ім'я). Не пориваючи з індуїзмом Гуру Нанак відкинув ідолопоклонство, жертвоприношення, звичай саті (самогубство вдовиць).

Крім Нанака було ще п'ять гуру. Один з них Гуру Арджун склав священну книгу "Аді Гринтх" (Початкова книга), яка виставлена в Золотому Храмі (м. Амрітсар). Десятий гуру Говінд Сінгх (1675-1708) створив незалежну державу. **Хальса** (громада сикхів) символізується 5-ма К:

Кеш – борода (символ духовності);

Кангха – гребінка (символ порядку);

Качх – короткі штани (символ моральної стриманості);

Кара – сталевий браслет (символ єдності з Богом);

Кирпан – меч(ознака хоробрості).

У середині XX сторіччя переважали думки про те, що сикхізм навряд чи збереже свою відокремленість і буде поступово поглинатися індуїзмом. Однак вищезазначені процеси, що символізували зближення сикхів з індуїстською Індією, не зайшли надто далеко. Сикхи різко засуджували намагання махантів повернутися до кастової

нерівності, одночасно відстоюючи такі суто індуїстські принципи, як не-насилля та непротивлення злу насильством. Сикхи почали згуртовуватися навколо популярного наприкінці ХГХ ст. гасла «Ми — не індуси!» Релігійно-політичний рух сикхів за відокремлення штату Пенджаб від Індії та створення незалежної держави Халістан набув гігантського розмаху, прийняв характер військової конфронтації з Індією. Це призвело до розгулу тероризму на релігійно-общинному ґрунті. Зокрема, саме сикхи вбили відому політичну діячку Індіру Ганді та її сина Раджива, які були прем'єр-міністрами Індії.

2. Буддизм з'являється як реакція на езотеричній характер брахманізму майже одночасно з джайнізмом (VI ст. до н.е.).

На відміну від Махавіри, Гаутама Шак'ямуні (який став просвітленим - Буддою) не закликав своїх прибічників до суворого аскетизму. В основі його проповіді лежить заклик до помірності своїх бажань, які ведуть до страждань. Широко відома напівміфологічна історія життя принца Гаутами Шак'ямуні. Він був чудесним чином зачатий. Його мати Майа побачила уві сні, що в бік зайшов білий слон, і хлопчик народився чудесним чином з боку матері. Він відрізнявся великими здібностями, вів світське життя, одружився на кузині Яшодхаре, яка народила йому сина Рахула. Ніхто не засмучував його.

Але в 28 років виїхавши з палацу він зустрів тяжко хворого, тіло якого було вкрито виразками, немічного старця, похоронну процесію та аскета-чернеця, яуий був занурений в свої роздуми. Ці зустрічі перевернули його свідомість і він вирішив піти з палацу та стати аскетом. Через 7 років, у віці 35 років, Шак'ямуні досяг бодхі

(просвітлення) і став Буддою (просвітленим). Він пізнав таємниці та внутрішні причини кругообігу життя. Секрет свого прозріння він виклав у вигляді 4 священних істин:

- Життя у світі сповнене стражданням (світом править страждання -ДУХККХА)
- Причина страждань – бажання (САМУДАЙА)
- Щоб припинити страждання, треба відмовитись від бажань (НИРОДХА)
- Існує шлях подолання страждань, який веде до нірвани (МАРГА)

Це благородний восьмирічний шлях. Його складовими є:

1) Праведне знання – розуміння 4-х істин.

2) Праведне прагнення – рішучість діяти відповідно до цих істин.

3) Праведна мова – відмова від лжі, наклепу.

4) Праведна дія – не завдавати шкоди живим істотам.

5) Праведний спосіб життя – чесне добування засобів існування.

6) Праведні зусилля – наполегливість в подоланні дурних впливів.

7) Праведні думки (праведна концентрація) – відчуженість від усіх мирських пристрастей.

8) Праведне зосередження (праведна техніка медитації, Раджа-Йога) – досягнення внутрішнього спокою.

Цей шлях Будда назвав Серединним, що дозволяє уникати крайнощів.

Віровчення буддизму втілюється в так званих трьох сховищах праведного буддиста: Будда, Дхарма (вчення), Сангха (“чернечий орден”).

Святе письмо буддизму – **Типітака** складається з 3-х частин.

1) Віная – пітака – правила, яких потрібно дотримуватися буддисту.

2) Сутта-пітака – книга про бесіди, що вів Будда з своїми учнями.

3) Абідарма-пітака – тлумачення основних догматів буддизму.

Вища мета буддизму - нірвана (“заспокоєння”. “згасання”). Вона порівнюється з вогнем світильника, який згас із-за того, що згоріло масло. Точного визначення нірвани у канонічних текстах нема. Це особливий стан, який неможливо описати, використовуючи людський досвід.

Це вчення набуло величезного поширення в Індії, де деякий час було державною релігією (за царя Ашоки – III ст. до н.е.). Але розповсюдження призвело до чисельних розколів в санкхі (буддистській громаді). Найбільш серйозний розкол на ХІНАЯНУ та МАХАЯНУ відбувся в II ст. н. е.

Релігійний ідеал -

ХІНІЯНИ – АРХАТ, чернець, що зрікся світу та займається своїм індивідуальним спасінням,

МАХАЯНИ – БОДІСАТВА, святий, що досяг берега спасіння, але залишився в світі для того, щоб допомогти людям знайти свій шлях.

Хінаяна та Махаяна відмінні також у відношенні до надприродного. З точки зору буддистів Хінаяни щодо питань про

Бога (чи богів) єдина відповідь – мовчання. Будда не виступає в божественній ролі. Він вчитель (Гуру), що вказав людям шлях порятунку.

В Махаяні Гаутама Шак'ямуні лише аватара Аді-будди – сутністі всіх будд і бодісатв, з якої вони утворюються шляхом еманації. Аді-будда не творець всесвіту, а символ духовної єдності буття, що не має свого початку.

Крім цих двох напрямків іноді відокремлюють:

ВАДЖРАЯНА (діамантова колісниця – матраяна, тантраяна та інші синоніми) пов'язана з ламаїзмом..

В ваджраяні мається вже гігантська космополітична система, що упорядкована певним чином. Її вершина – будда будд Аді-будда, головний атрибут якого – велика порожнеча (шуньята).

Шуньята просякає все і є духовним тілом Аді-будди. Крім Аді-будди мається незчисленна кількість будд, бодісатв та божеств.

ЛАМАЇЗМ формується в Тибеті в VII-XIV ст. ст. Цей напрямок запозичив багато елементів релігійної практики індуїстського тантризму (езотеричний ритуал, магічна практика, тощо). Засновником його вважається чернець Цзонхава (1357-1419)

В XIV ст. з'явилися канонічні книги ламаїзму– Ганджур (108 т.) і Данджур (225 т.) - найважливіші сутри та розповіді про вчення і життя Будди У ламаїзмі маються уявлення про рай і пекло, які виконують роль чистилища перед майбутнім перевтіленням.

Крім цих головних напрямків у сучасному буддизмі також є досить чисельні школи. Це особливо стосується буддизму Махаяни.

Найбільш відома з них ЧЕНЬ (японська – Дзен) -Буддизм. Слово “чень” походить від санскритського “дхіана” – медитація. Ціль дзен-

буддизму – досягнення трнсу під час медитації. Одним із засновників чень-буддизму вважається Бодхітхарма (кит. Путі-Дамо (Дамо), яп. Дарума). В 527 році він приходить із Індії в Китай та прибуває до імператора У-ді, який був палким прихильником буддизму. Останній похваляється перед індійським місіонером побудованими ним храмами та монастирями та питає, як будуть оцінені його заслуги перед Буддою. Однак суворий проповідник відповідає, що все це – непотрібне ("суєта і прах"). Потрібно самому пройти шлях самовдосконалення. Бодхитхарма відходить в буддистський монастир Шаолінь-ся. Цей монастир став центром поширення чень-буддизму, головний зміст якого це самовдосконалення в фізичному та психологічному напрямках. Саме Бодхітхарма вважається засновником карате і кунг-фу, яким він навчав шаоліньких монахів.

Але фізичне вдосконалення не головне в чень-буддизмі. Головне – це вміння жити насолоджуючись життям ("Істина і Будда у всьому"). Це зовсім не значить, що гуру чень закликають до гедонізму. Навпаки, вони вважали необхідною відмову від чуттєвих насолод, а звернення до більш вагомих – духовних, що ведуть до саторі – миттєвого, інтуїтивного просвітлення. Саме тому чень-буддізм в Китаї, та дзен-буддизм в Японії став духовним джерелом блискучих новел та своєрідної поезії.

Таким чином, буддизм, розповсюджуючись з Індії до Східної Азії докорінним чином змінив свою психологічну детермінанту – від інтровертності до екстравертності.

3. Буддизм з'являється у Китаї згідно легенді майже одночасно з появою християнства в Іудеї. Але якщо Ісус Христос в'їжджає в

Єрусалим на осляті, то буддистський місіонер Каш'яна Матанга з'являється в тодішню столицю Китаю – м. Лоян на білому коні. Він везе з собою сутри, статую Будди та “ікону” з ликом царя Ашоки (68 р.). Але буддизм, що став напівдержавною релігію в епоху Лян (502-555) та на початку епохи Тан (627-650 рр.) був майже розгромлений імператором У-цзуном (842-845), який закрив багато монастирів, розігнав монахів та провів першу секуляризацію.

Буддизм був витіснений конфуціанством і даосизмом і став лише складовою китайського релігійного синкретизму (САН ЦЗЯО – три вчення, три релігії).

Конфуціанство і даосизм – дві взаємодоповнюючі релігії Китаю, їх взаємовідносини нерідко порівнюють з **Тайцзи.**

В психології китайця поєднуються з одного боку раціоналізм (*Конфуцій*) та містика (*Лао-цзи*). Ці дві релігії виникають як філософськи школи майже одночасно – вVI ст. до н.е

Кун-цзи (551-479 рр. до н.е.) вважав необхідним повернутися до золотої давнини, провести так зване “виправлення імен”. Він вважав непотрібним звернення до божеств, хоч і визнавав за традицію необхідність збереження ритуалів поклоніння Небу як божеству землі Шанді та предкам. Але головне - це етичні норми, що формують благородну людину (Цзюнь-цзи)

1) **сяо**– синівська шанобливість,

2) **лі** – ритуал, норми поведінки,

3) **жень** – людяність.

Велике значення він надавав також:

І (обов'язку), **сінь** (вірності) та **чжи** (знанню).

В конфуціанстві існує певний культ знань і недаремно вона носить назву жу-цзя – “школа вчених книжників”.

На відміну від орієнтованих на суспільне служіння релігії освічених державних чиновників, **даосизм** - це релігія аскетів та пустельників, а згодом магів та чаклунів.

На відміну від конфуціанців вони сповідували **у вей** – “бездіяльну дію”, в якій вони вбачали слідування принципу **дао**– шляху розвитку всього ("Дао де дзин"). В той же час, релігія даосизму ввібрала в себе магію, алхімію, лікування та таке інше.

Даоси визнають лише єдине абсолютне **Дао**, ні Спасителя, ні Бога-Творця немає. “Той, хто знає, той не розмовляє. Той, хто розмовляє, не знає.”

Абсолютна ціль даоса – це досягнення безсмертя. Даос *Цан Шен* намагався досягти цієї мети за допомогою вживання пілюль, сексотерапії, дієти, пневмотерапії та т.ін.

Зараз пантеон даосизму налічує 1000 безсмертних духів, героїв місцевих культів, людей, що досягли безсмертя. Організація запозичена у буддистів. Це монастирі, що очолюються (“папою” – тянь-ши (небесним наставником)) з роду Чжанів (предок яких *Чжан Цзює* – лідер повстання “Жовтих пов'язок”). В 1949 році через переслідування комуністичного режиму 63-й тянь-ши переїхав на Тайвань.

Під час правління *Мао цзе-дуна* (особливо підчас так званої „культурної революції) в Китаї переслідувалися представники всіх релігій. В наш час відбувається певне відродження релігійності.

Більш того можна казати про певну популяризацію китайської культури, яка бере початок з релігійних джерел: згадаємо знаний фен – шуй, який базується на даоській геомантії.

СИНТОЇЗМ (з японського – шлях богів) є національною релігією Японії. Ця релігія сформувалася в VI – VII ст. на базі анімістичних культів і шаманізму. Послідовники синтоїзму вклоняються численним божествам і духам (камі). Найважливішою серед божеств є сонячна богиня **Аматерасу**.

Мабуть з жіночим верховенством в божественному пантеоні пов'язана одна з головних психологічних особливостей японців – **амае**– почуття залежності від матері, що переживається як щось бажане. В той же час синтоїзм, який сформував почуття естетичного захоплення природою, працелюбство, певний традиціоналізм, вигравав досить негативну роль в японській історії.

Для синтоїзму, що став державною над релігією після революції 1867р. характерно:

- обожнювання імператора, що вважався прямим нащадком богині Аматерасу;
- войовничий націоналізм. Камі породили не людей взагалі, а лише японців, з якими в інтимний спосіб пов'язані.
- культ воєнної доблесті, що відбився в фанатичному служінні імператору. Храм Ясукуні - присвячений воїнам, що загинули у війнах, що вела Японія.

В той же час, синтоїзм в наш час вже не є державною релігією Японії (з 1946р.).За чисельністю релігійних об'єднань переважають

буддисти – 40% від загального числа, 36,2% - сінтоїстські об'єднання, 16,8% - християнство, 7% - інші.

З 123 630 тис. На 1991р.

- 107 млн. – синтоїсти (підраховані всі, хто купує амулети в храмах синто),
- 91 млн. – буддистів,
- 1,5 млн. – християн,
- 11,3 млн. – інші напрямки.

Тобто загальна сума: 401,8 млн., що більш як у 3 рази перевищує населення Японії.

Таким чином, тривале співіснування синтоїзму передусім з буддизмом призвело до розподілу функцій цих релігій у житті японського суспільства та пересічного японця. Зокрема, домашні образи, а також ті, що пов'язані зі шлюбом і народженням дитини, – це сфера синтоїзму, а поховальний культ – буддизму.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнов С.А, Светлов Г.Е.* Старые и новые боги Японии - М., 1968.

2.Будда.Конфуций: Жизнь и учение/В изложении и пер.*П.А.Буланже*.-М.,1995

3.Бхагававадгита / Пер. и коммент. *Б.Л.Смирнова. - Ашхабад, 1973.*

4.Буддизм: проблемы истории, культуры, современности. - М., 1990.

5.Буддийский взгляд на мир: философия буддизма. - СПб., 1994.

6.*Васильев Л.С.* Культы, религии и традиции в Китае. - М., 1970.

7.*Васильев Л.С.*История религий Востока.- 6-еизд.,перераб. и доп. – Ростов н/Д.,2001.

8. *Дандекар Р.Н.* От Вед к индуизму. - М., 2002

9.Индийская философия: Тексты. - М., 1981.

10.Индуизм. Джайнизм. Сикхизм. Словарь. - М., 1996.

11.Классическая йога. / Пер. с санскрита. - М., 1992.

12.Конфуцианство в Китае. Проблемы теории и практики. - М., 1982.

13. *Корнев В.И.* Буддизм - религия Востока. - М., 1990.

14.*Кочетов А.* Буддизм. - М., 1986.

15.*Поспелов Б.В.* Очерки философии и социологии современной Японии. - М., 1974.

16.Психологические аспекты буддизма. Сб. статей. - М., 1991.

17.*Светлов Г.Е.* Путь богов: синто в истории Японии. - М., 1968.

18.*Торчинов Е.А.* Даосизм. - М., 1998.

19.*Фромм Э., Судзуки Д., Марино Р. де.* Дзен-буддизм и психоанализ. - М., 1995.

20.*Щербатской Ф.И.* Избранные труды по буддизму. - М., 1998.

21.*Эрикер К.* Буддизм. - М., 1999.

22.*Юань Кэ.* Мифы Древнего Китая. - М., 1965.

Теми рефератів

1. Веди - Священна книга індуїзму.
2. Головні ідеї Бхагаватгіти.
3. Релігійні та психологічні аспекти індуїстської йоги.
4. Конфуціанство та особливості китайської ментальності.
5. Даоська доктрина безсмертя та китайська медицина.

6. Синтоїзм та екологічні проблеми сучасної Японії.

7. Своєрідність буддизму як релігії.

8. Дзен-буддизм і психоаналіз.

9. Етика буддизму.

10. Буддизм у сучасному Китаї.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Давньоарійська релігія та Веди.
2. Релігійна ведична філософія.
3. Вчення йоги Патанджалі.
4. П”ять класичних книг Давнього Китаю.
5. Вчення про дхарми у буддизмі.
6. Індуїстський та буддистський тантризм.
7. Релігія бон у Тибеті.
8. Принцип ахімси у вченні Махатми Ганді.
9. Інтегральна йога Шри Ауробиндо.
10. Дзен- буддизм Д.Судзуки

ТЕСТ №4

1. Які з цих релігій є політеїстичними?

а) іслам і християнство;

б) індуїзм, даосизм, синтоїзм;

в) православ'я й протестантизм;

г) буддизм, християнство, іслам.

2.Принцип ахимси в джайнізмі означає..

а) відмова від убивства живого;

б) аскетичний спосіб життя;

в) практику медитації;

г) відмова від полових відносин

3. Хто запропонував восьмеричний шлях порятунку?

а) Конфуцій;

б) Лао- цзи;

в) Махавіра;

г) Будда

4. У якій релігії існує вчення про сансару?

а) у конфунстві;

б) в даосизмі;

в) в індуїзмі;

г) в ісламі.

5. Хто є засновником буддизму ?

а) Кришна;

б) Бодхидхарма;

в) Ашока;

г) Гаутама Шакьямуни

6. Де затвердився дзэн-буддизм ?

а) в Індії;

б) у Японії;

в) на Цейлоні (Шри Ланці);

г) у Таїланді.

7.Чи зізнається Будда богом у буддизмі?

а) так;

б) ні;

в) визнається в одних течіях, не визнається в інших;

г) визнається в якості аватари Вишну .

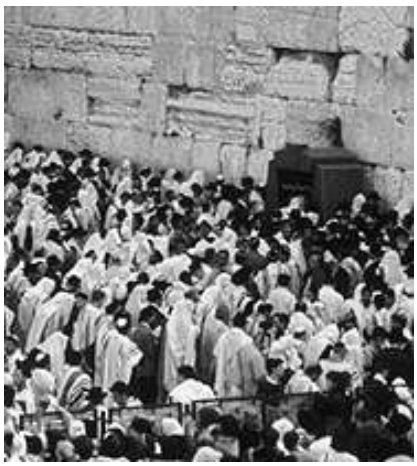

ТЕМА № 5. **ІУДАЇЗМ ЯК НАЦІОНАЛЬНА РЕЛІГІЯ ЄВРЕЇВ.**

1. Специфіка авраамічних (біблейських) релігій та головні принципи віровчення іудаїзму

2. ТаНаХ та Талмуд як священні книги іудеїв.

3. Культ та релігійні настанови сучасного іудаїзму.

1. Авраамічна (біблейська) традиція поєднує три великі релігійні системи: іудаїзм, іслам та християнство. Перші дві вважаються поєднаними “по плоті” (тілесно) Авраам є батьком Ісаака (Іцхака) та Ізмаїла. Нащадками останнього вважають себе араби. Християнство поєднане з іудаїзмом по духу. Ісус Христос був євреєм по плоті. Християнство зберегло в складі Біблії Старий Заповіт (тобто іудаїстський Танах.

Ці три релігії поєднуються такими рисами:

1) Абсолютний теїзм, тобто Бог є найвища духовна істота, що стоїть над світом та постійно керує їм.Бог є єдиним творцем світу, що створив його з нічого. Це вчення отримало назву креаціонізму.

2) Монотеїзм – віра в єдиного бога. Авраамічні релігії визають існування й інших духовних істот (як добрих так і злих), але всі вони створені в кінцевому підсумку підкорені волі Бога.

3) Віра в Божественне одкровення (через пророків в іудаїзмі та ісламі, через Боголюдину – в християнстві).

4) Єдина історіософська лінійна доктрина, з якої випливає і

5) Есхатологія – віра в кінець світу та світле майбутнє, пов'язане з пришестям Месії, Махді або друге пришестя Ісуса Христа.

Саме ці риси сформувалися в іудаїзм – найпершій монотеїстичній релігії.

Іудаїзм (яадут) від імені колена (племені), що походить від Іуди - одного з 12-ти синів Якова (Ізраїля). Іудаїзм в наш час є національною релігією євреїв (хоч і різних за своїм расовим та етичним походженням: ашкенази, сефарди, фалаші), хоч були спроби іудейського прозелітизму. Наприклад, іудаїзм був деякий час державною релігією таких держав як Хім'яритське царство (Ємен – IV ст.) та Хазарський каганат (VIII ст.).

Зараз чисельність іудеїв в світі приблизно 17 млн., більшість живе в США (до 6 млн.) та Ізраїлі. Досить багато євреїв жило й в Україні . У 1926 році на Україні проживало 1 574,4 тисячі євреїв (5,4% від загального населення республіки - 29 млн. чоловік), при цьому частка євреїв в окремих регіонах була значно вище: у Вінницькій області, Києві, Проскурові - 8-10%, в Одеській області - 19%.Холокост під час

фашистської окупації знищив більшість з них. Ті, що залишилися, виїхали до Ізраїлю та США під час масової еміграції 70-х – 80-х років.

Згідно з переписом 1989 року, на Україні проживало вже лише 486,32 тис. євреїв, або 0,95% від усього населення. По чисельності євреїв Україна займала 5-і місце у світі після США (близько 6 млн.), Ізраїлю (понад 4 млн.), Франції (650 тис.) і Росії (536,85 тис.).

Іудаїзм є національною релігією, в якій національна та релігійна ідентичність співпадають.Тобто кожен іудей вважається євреєм, хоча зворотнє твердження не буде вірним. Наприклад, О.Мень був православним священиком, а Л.Троцький –завзятим атеїстом.

Головними особливостями іудаїзму є:

- **Монотеїстичний світогляд.**

Монотеїзм в іудаїзмі спочатку розглядався як віра в єдине етнічне божество, що мало навіть своє табуйоване ім’я.

Вихід: 20.2-3: „Не призивай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Ймення надаремно”.

Це ім’я проголошували лише жерці під час жертвоприносин. Оскільки в давньому івриті не писалися голосні звуки, як воно промовлялося ніхто точно не знає: Яхве або Єгова. Від нього залишилася лише тетраграма: י ׳ ח ו

- **Концепція Богообраності народу Ізраїлю**

Богообраність - це не тільки привілей, але й важка відповідальність. Ця концепція базується на беріті – заповіті, згоді

між Богом та Єврейським народом. Декалог (десять заповідей) можна розглядати як певні „пункти” такого договору.

Вихід, 20. **„Декалог”**

1.Я Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю з дому рабства.

Хай не буде тобі інших богів передо Мною!

2.Не роби собі різьби і всякої подоби з того, що на небі вгорі, і що на землі долі, і що в воді під землею.

Не вклоняйся їм і не служи їм, бо Я Господь, Бог твій, Бог заздрісний, що карає за провину батьків на синах, на третіх і на четвертих поколіннях тих, хто ненавидить Мене,

і що чинить милість тисячам поколінь тих, хто любить Мене, і хто держиться Моїх заповідей.

3.Не призивай Імення Господа, Бога твого, надаремно, бо не помилує Господь того, хто призиватиме Його Ймення надаремно.

4.Пам’ятай день суботній, щоб святити його!

Шість день працюй і роби всю працю свою,

а день сьомий субота для Господа, Бога твого: нероби жодної праці ти й син твій, та дочка твоя, раб твій та невільниця твоя, і худоба твоя, і приходько твій, що в брамах твоїх.

Бо шість день творив Господь небо та землю та все,що в них, а сьомого спочив: тому поблагословив Господь день суботній і освятив його.

5.Шануй свого батька та матір свою, щоб довгі були дні твої на землі, яку Господь, Бог твій, дає тобі!

6.Не вбивай!

7.Не чини перелюбу!

8.Не кради!

9.Не свідкуй неправдиво на свого ближнього!

10.Не жадай дому ближнього свого, не жадай жони ближнього свого, не раба його, ані невільниці його, ані вола його, ані осла його, ані всього, що ближнього твого!

Серед цих Десяти заповідей перші чотири мають суто релігійний характер, вони визнаються лише іудеями в повній мірі, християни визнають їх дещо зміненому вигляді (наприклад, замість суботи вшановується неділя). Шість останніх заповідей мають моральний загальнолюдський характер. Втім в давньому іудаїзмі виконання всіх цих заповідей свідчило про певну обраність народу Ізраіля.

Втім про Богообраність мало свідчити і певна матеріальна ініціація, що проводилася з хлопчиками - немовлятами.

Буття, 17: "Як Авраамові було 99 років, з'явився Авраамові Господь і сказав йому: "Я – Бог всемогутній. Ходи зі мною і будь бездоганний. Я зроблю союз мій між мною і тобою й розмножу тебе вельми-вельми.

"Ось мій союз, що його маєте берегти між мною й вами і між потомками по тобі і кожного чоловіка серед вас обрізати"

Саме ця віра в богообраність дозволила зберегтися євреям як релігійно - етнічній спільноті на протязі більш ніж трьох тисячоліть незважаючи на досить численні голокости (етноциди) в своїй історії.

- **Віра в пришестя Месії** (*Мешіах*)**,** яка з'являється в книгах пророків. Особливо *Ісайя* (розділи 53-56)

Месія (*Мешіах)*- це майбутній цар Ізраїлю, який повинен спасти єврейський народ від поневолення та встановити мир в усьому світі.

Ісайя 60 : “Народ бо й царство, що не захоче тобі служити, загине, ті народи будуть знищені дощенту”

В християнстві в якості месії розглядається Ісус Христос, але ортодоксальний іудаїзм цього не визнає. Для іудеїв месія ще не приходив. Але спроби були. Наприклад, Саббатай Шеві (1626-1676) в 1665 році проголосив себе Месією. З'явилися і інші, але до цього часу під час Песаху проголошується молитва про прихід месії.

В епоху середньовіччя *Моісеєм Маймонідом* (XII ст.) були виголошені 13 головних тез вірування іудаїзму:

1. Бог є творцем та правителем світу.
2. Він є безумовно єдиним.
3. Бог не має тілесних якостей та ніякої подоби до людини, він – єство, що можна осягнути не почуттями, а тільки розумом.
4. Бог вічний та не залежить від часу.
5. Єврей повинен поклонятися лише цьому Богові.
6. Всі слова біблейських пророків істинні.
7. Наш віровчитель Мойсей є перший та найвеличний.
8. Наше віровчення надано Богом через Мойсея.
9. Це віровчення ніколи не буде замінено іншим.
10. Бог знає всі справи та думки людей.
11. Він воздає добром тим, хто виконує його заповіді та карає порушників їх.
12. Коли-небудь прийде визволитель єврейства – Мошіах, якого треба чекати щоденно.

13. За Божою волею станеться коли-небудь воскресіння всіх мертвих.

3. Іудаїзм досить часто називають релігією Книги, і справді, більшість релігійних настанов викладені в письмових джерелах іудаїзму. Найважливіше місце займає **ТаНаХ**, який є основою Старого Заповіту (Завіту) Біблії. Зазначимо, що іудаїсти не вживають назву „Старий Заповіт": це поняття відбиває суто християнський богословський погляд на релігійну історію людства.

Назва ТаНаХ є абревіатурою назв трьох частин цього священного для іудеїв тексту: Тори (Закону), Небіїм (Пророків) та Кетубім (Книги, Писання). Писання грецькою звуться „х'агіографи". Сучасна версія ТаНаХу складається на підставі священних писань іудеїв, які формувалися в лоні іудаїзму з середини І тис. до н.е. до кінця І ст.н.е. Виправлення та редагування його іудейськими книжниками- масоретами тривало аж до Х ст. н.е.У цей час „єврейська Біблія" – ТаНаХ поступово перетворюється на засіб утвердження та захисту єврейської етноконфесійної та етнокультурної ідентичності. Палестинський канон, який у великій мірі співпадає за змістом із Старим Заповітом християнської Біблії не включає до свого складу т.зв. неканонічні книги, які були написані не на священній мові – івриті.

Іудейський **ТаНаХ** складається з:

Тори (Закону), що складається з п'яти книг:

- Берешіт („На початку") - книга Буття;
- Веелле шемот („І ось імена") – Вихід;
- Вайїкра (І покликав") – Левіт;

- Бемітбар („В пустелі”) – Числа;
- Елле га-деварім („Оце ті слова”) – Второзаконня.

У структурі **Небіїм** (Пророків) виділяються „Перші (ранні) пророки” та „Пізні пророки”, об’єднані з „Малими пророками” - 8 книг, які мають історичний та пророчий зміст.

До „Перших (ранніх) пророків” належать книги:

- Єгошуа - Ісус Навин;
- Шофетім – Судді;
- Шемуель – дві книги Самуїлові;
- Мелакім - дві книги Царів.

До книг „Пізніх пророків” відносять:

- Єшаягу – Ісайя;
- Ірмейяагу – Єремія;
- Єхезкель – Єзекіїль

та

- 12 „Малих пророків” об’єднаних в одну книгу:

Гошеа – Осія; Йоель – Йоїль; Амос; Овад’я – Овдій; Йона; Міха – Міхей; Нахум-Наум; Хаваккук – Аввакум; Цефан’я – Софонія; Хаггай – Огій; Зекар’я – Захарія; Малахі - Малахія.

До **Кетубім** (Писань) входять 11 книжок, які, в свою чергу, поділені на три розділи: „Поетичні книги”, Мігілот („П’ять сувоїв”) та „Історичні книги”.

„Поетичні книги”:

- Техіллім („Хваління”) – Псалтир;
- Йов - книга Йова;
- Мішле („Притчі”) – Притчі Соломонові.

Потім ідуть т.зв. „П’ять сувоїв”(Мігілот):

- Рут - книга Рут;
- Шір га-Шірім –Пісня над піснями;
- Когелет („Проповідник”) – Екклезіаст;
- Ей’ха – Плач Єремії;
- Естер - книга Естер.

„Історичні книги” складаються з трьох книг

- Данійель- книга Даніїла;
- Езра-Нехем’я –книги Ездри та Неємії;
- Дівре га-йамім (Слова діянь) –книги хронік (Параліпоменон).

Всі 24 книги ТаНаХу Богонатхненні та відповідають канонічним 39 книгам „ Старого заповіту”.

Ортодоксальні іудеї вважають, що на горі Синай *Мойсей* разом з писаним Законом отримав від Бога також і усний закон, який згодом був зафіксованим у Талмуді. **Талмуд** складається на основі коментарів Тори. Це збірка творів написаних з 70 до 500 рр. н.е. В різних виданнях налічує від 12 до 20 томів. Складається з Мішни (Повторення) та Гемари (Завершення). Існують 2 варіанти Талмуду: Єрушалмі та Бавлі.

Талмуд регламентує повсякденне життя іудеїв та має в своєму складі 613 настанов та заборон.

3. В системі освячення життя друге місце після домашнього вогнища займає синагога. Це місце богослужіння, навчання та соціальних контактів.

Усталені дні (свята і пости):

1) Шабат (Шабуот) – субота.
2) Песах – 15 нісана (7 днів) – березень/квітень.

3) Суккот (Кущі) – 15 Тимрей (тиждень) – вересень/жовтень. Завершення збору винограду.

4) Рош-Ашана (Новий Рік) - 1 Тимрея – перший день творіння.

5) Йом-Кіпур – 10 Тимрея (День Спокуси).

6) Пурім [Есфірь].

7) Ханука (Освячення) [Єуда Макавей].

У сучасному іудаїзмі існують різні течії. Розбіжності між ними пов'язані з особливостями дотримання настанов Тори та Талмуду.

Ортодоксальний іудаїзм визнає не тільки ТаНаХ богонатхненним Писанням, але й вважає, що на горі Синай *Мойсей* разом з писаним Законом отримав від Бога також і усний закон (який згодом був зафіксованим у Талмуді). Ортодоксальні іудеї скрупульозно дотримуються заповідей обидвох законів. Вони чекають з'явлення Месії. який принесе Ізраїлю золотий вік. Через розбіжності в поглядах серед ортодоксів виникли різні фракції. Однією з них є **хасидизм**.

Термін „хасид" означає благочестивий. Ця течія сформувалася серед євреїв, що жили в межі осілості Російської імперії, здебільшого на території сучасної України. Засновник хасидизму *Ісраел БеШТ* (скорочення імені Баал Шем Тов, букв. той, хто має добре ім'я, 1700 – 1760) проповідував, що рабинська вченість не потрібна. що треба прагнути до безпосереднього спілкування з Богом, яке здобувається у молитовній розмові. Але відповідно до вчення хасидів це спілкування доступне не кожній людині, а лише особливим праведникам – цадикам. Проста ж людина, яка втілює іудейський Закон у життя. беззастережно вища всіх тих. хто все життя присвячує

вивченню ТаНаХу та Талмуду. Спочатку хасидів рабини - прибічники традиціоналізму. Але вже у XIX ст. вони дійшли до порозуміння. Зокрема, виникає рух ХаБаД (абревіатура івритських слів „хахма", тобто „мудрість", „біна" –„осягнення" ,"даат" – „знання") – течія у хасидизмі. яка поєднала емоційну чутливість хасидизму *Ісраела Бешта* і рабиністичну вченість. Хасидів сьогодні можна зустріти у США, Ізраїлі, відбувається і своєрідне повернення хасидизму на свою батьківщину – в Україну.

Реформістський(прогресивний) іудаїзм виникає в Німеччині на початку XIX ст. в наслідок руху Гаскали (єврейського Просвітництва). Він ґрунтується на постулатах *М Мендельсона,* який вважав, що євреї повинні відмовитися від самоізоляції та пристосуватися до західних реалій. Метою Гаскали була емансипація євреїв як у громадянському так і в культурному вимірах. Це призвело до певної асиміляції євреїв у Європі. „Друге дихання" набуває він в США. Іудеї-реформісти не вважають необхідним суворо дотримуватися настанов та заборон ТаНаХу та Талмуду. Для них іудейські закони про їжу, ритуальну чистоту й одяг є пережитками минулого. Навіть служби в деяких „прогресивних" синагогах перенесені з суботи на неділю. Прогресивні іудеї чекають т.зв. „Месіанської ери Всесвітнього братства". В останні роки помітною є тенденція до повернення до більш традиційного іудаїзму.

Консервативний іудаїзм був започаткованим у 1845р. у Німеччині як відгалуження від реформістського іудаїзму. Засновники цієї течії вважали, що реформістський іудаїзм відкинув занадто велику кількість традиційних іудейських цінностей. Консервативний іудаїзм разом з тим не погоджується з тим, що *Мойсей* разом з

писаним Законом отримав від Бога також і усний закон. Він твердить, що Талмуд створили рабини, які намагалися пристосувати іудаїзм до певної доби. Прихильники цього руху підкоряються іудейським приписам, якщо ті відповідають вимогам сучасного життя євреїв. Консервативний іудаїзм набув особливого поширення у США після Другої світової війни. Сьогодні з консервативними синагогами пов'язано більше євреїв ніж з ортодоксальними чи реформістськими.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія. Старий та Новий завіти.
2. *Бромберг Я.А.* Евреи и Евразия.- м.,2002
3. *Бубер М.* Хасидские сказания. - М., 1997.
4. *Гече Г.* Библейские истории. - М., 1988.
5. *Головащенко С.І.* Біблієзнавство. - К., 2001.
6. *Донин Х.* Быть евреем. - Ростов-на-Дону, 1991.
7. *Каутський К. Происхождение христианства- М.,1990.*
8. *Кон Норман.* Благословение на геноцид. Миф о всемирном зааговоре евреев и "Протоколы сионских мудрецов" - М., 1990.
9. *Лезов С.* Попытка понимания: Избранные работы. - М.- СПб., 1998.
10. *Лурье С.Я.* Антисемитизм в древнем мире, попытка объяснения его в науке и его причины. - Пг., 1922.
11. *Рижский М. Библейские пророки и библейские пророчества. - М., 1987.*
12. *Телушкин И. Еврейский мир. - М., 1992.*
13. *Шифман И.* Ветхий завет и его мир. - М., 1998.

14. *Янг Л.* Сущность иудаизма. - М., 1993.

Теми рефератів

1. Виникнення класичного іудаїзму (кінець VI ст. до н.е. - I ст. н.е.).

2.Вчення старозавітних пророків.

3. Релігійно-моральний кодекс Старого завіту.

4. Головні течії іудаїзму в кінці I ст. до н.е.

5.Талмудичний іудаїзм.

6.Іудаїзм у сучасному світі. Проблема антисемітизму.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Особливості віровчення караїмів.
2. Каббала як містичний твір іудаїзму.
3. Іудаїзм в епоху середньовіччя.
4. Гаскала та єврейська асиміляція.
5. Особливості віровчення хасидизму.
6. Політична ідеологія сіонізму та іудаїзм.
7. Голокоста та сучасна іудейська теологія.
8. Іудаїзм у сучасному Ізраілі.

ТЕСТ №5

1. Які з цих релігій є авраамічними?

а) християнство, іслам і іудаїзм;

б) індуїзм, даосизм, синтоїзм;

в) православ'я й протестантизм;

г) всі монотеїстичні релігії.

2.Принцип креаціонізму означає..

а) богообраність єврейського народу;

б)монотеїстичний світогляд;

в) створення світу Богом;

г) відмова від політеїзму.

3. Хто з великих пророків іудаїзму першим проголосив, згідно Біблії, віру в єдиного Бога?

а) Авраам;

б) Мойсей;

в) Ной;

г) Ісайя.

4.Хто отримав Десять заповідей?

а) Авраам;

б) Моісей;

в) Ісайя;

г) Ісус Христос.

5.Хто такий Месія в іудаїзмі?

а) Бог;

б) цар, що врятує Ізраїль;

в) Ісус Христос;

г) пророк, що врятує Ізраїль.

6. Яка група книг може бути ототожнена за змістом з ТаНаХом ?

а) Старий Завіт;

б) Новий Завіт;

в) П’ятикнижжя Мойсея;

г) Каббала.

7. Що таке Талмуд згідно іудаїзму ?

а) вчення сіонських мудреців;

б) вчення Синедріону;

в) містичний іудейський твір;

г) коментар до Тори.

8. Який з напрямків іудаїзму сформувався на території України ?

а) караїми;

б) хасиди;

в) каббалісти;

г) фарисеї;

ТЕМА № 6**. ІСЛАМ ЯК СВІТОВА РЕЛІГІЯ.**

1. Головні засади мусульманського віровчення.

2. Особливості культу та організації ісламу.

3. Головні напрямки мусульманства.

1.Іслам - друга за чисельністю послідовників і найбільш динамічна та молода світова релігія.Заразії сповідують більш ніж 1 млрд.. 188 млн. Чоловік, що складає 19,6% населення планети. За минуле XX сторіччя питома вага зросла з 12% у 190 році до вказаного вище показника. Прогнозується подальше збільшення – до 23 – 25% .Це зростання обумовлене двома основними факторами. Перший – активне навернення в іслам не мусульман (племена в Африці, чорношкіре населення США та ін.); другий фактор, що дає переважну частку такого приросту, - високий рівень народжуваності серед мусульманських народів.

Іслам з’явився у VII ст. у Аравії на основі діяльності пророка Мухаммеда – великого і єдиного пророка в ісламі. У 616 р. Мухаммед виступив із проповіддю нової монотеїстичної релігії, яку

назвав ісламом (араб. — покірність). Мухаммед проголосив, що існує один великий Аллах і всі мають підкоритися його волі, служити йому в очікуванні судного дня, кінця світу й утвердження царства справедливості й миру на землі. У його проповідях звучали також вимоги соціальної справедливості, заклики до братерства віруючих, добровільної допомоги бідним; засуджувалося лихварство, підкреслювалася необхідність дотримувати простих норм моральності. Початкові проповіді Мухаммеда, попри всі його старання, успіху не мали. За 20 перших років проповідницької діяльності він залучив на свій бік лише кількадесят людей, наживши при цьому безліч ворогів. Проти пророка виступила верхівка курайшитів і навіть члени його сім'ї. Врешті-решт, Мухаммед утік із Мекки до Ясріба, де на нього чекав успіх. Місто Ясріб перейменували на Медину (місто пророка). З цієї події (араб, хіджра — переселення), що сталася 16 липня 622 р., починається мусульманське літочислення. Мухаммед заснував мусульманську громаду (умну), до складу якої ввійшла значна частина населення Медини. Вісім років точилася війна між Меккою і Мединою, і 630 року мекканська знать вимушена була прийняти нове вчення. Мухаммед урочисто повернувся, а Мекка стала центром ісламу.

Мухаммед проповідував віру в єдиного бога – Аллаха. Основні положення віровчення ісламу викладено в головній священній книзі — Корані. Арабською мовою ця книга називається Куран, що в перекладі означає «читання». За мусульманським переказом, зміст Корану повідав Мухаммедові сам Аллах за посередництвом ангела Джебраїла в нічних видіннях пророка. За ісламським догматом Коран існує віддавна, ніким не створений, а

його небесний оригінал зберігається під престолом Аллаха. Коран поділено на 114 розділів — сур, кожна з яких складається з аятів. Слово «аят» означає знак, диво. Сури мають різний розмір і розміщені без логічного зв'язку. Найдовші сури розміщено на початку, стисліші — наприкінці. Коран написано римованою прозою, у найдавніших його частинах близькою до тієї, якою задовго до появи священної книги користувалися арабські жерці. Релігійно-догматичні, міфологічні, законодавчі матеріали Корану поділяються на кілька груп, з яких одні дуже давнього, інші — пізнішого походження. Незаперечно доведено, що найстаріші рукописи Корану можуть бути датовані VII — початком VIII ст. До них належить і складений за наказом халіфа Османа так званий єдиний текст Корану, який, за запевненнями богословів, є першим, що з нього робили копії.

У Корані є місця, що стосуються регламентації торгівлі, майнових, сімейно-шлюбних, моральних відносин, але головна його ідея — утвердження релігійних принципів і приписів, які стосуються обов'язків віруючих щодо Аллаха. Близько чверті Корану — це сказання про пророків, сповнені погрозою жорстокого покарання тих, хто не слухатиме вісників бога. Багато сказань мають помітні сліди запозичень з Біблії й Талмуда. Коран запевняє, що всім «людям Писання» Аллах дав відповідний закон: Мойсееві — Таурат, або П'ятикнижжя, Давидові — Псалтир (Забур), Христові — Євангеліє (Інджиль), Мухаммедові — Коран.

Принцип монотеїзму в ісламі проведено більш послідовно, ніж в інших релігіях. Віра в одного Бога (Аллаха) становить фундамент мусульманського віросповідання. Аллах — це єдиний Бог, що створив усе суще і визначив його долю. Він — вищий і всемогутній,

мудрий і милостивий суддя. Поруч із ним немає жодних самостійних істот. Аллаху підвладні явища природи, люди, ангели й демони. Ангели і демони — безтілесні істоти, які виконують волю Аллаха. До них належать представники доброго начала — Джебраїл, Микаїл, Ісрафіл, ангели смерті — Азраїл, Накір і Мун-кар, страж раю — Рідвана, страж пекла — Маліка, утілення зла — Ібліс (шайтан), якого прокляв Аллах. Характерною для ісламу є й віра у пророків. Домінуючу роль відіграє посланник Аллаха — Мухаммед. Основне положення мусульманського Символу віри: «немає бога, крім Аллаха, а Мухаммед — посланець Аллаха».

Мусульманин вірить у безсмертя душі, яка залишає тіло в день смерті, та у воскресіння в день Страшного суду. З цією вірою пов'язана віра в існування двох форм загробного життя — раю і пекла. В уяві мусульманина рай — це чудова місцевість, де вдосталь усього, про що людина мріє у цьому світі: вишукана їжа, холодна вода, ріки з молока й меду, безліч насолод. Пекло — місце мук і страждань. До раю потрапляють ті мусульмани, котрі ретельно виконують усі релігійні приписи; невірних і тих, які відійшли від віри, чекає пекло. Долю кожного визначає Аллах на Страшному суді. Він допитуватиме живих і мертвих, а вони, без одягу, з книгою в руці, де записано всі їхні діла, зі страхом чекатимуть рішення. Заступництво Мухаммеда може змінити вирок: Аллах може простити грішника. В ісламі чітко виражено віру в божественне провидіння. Без волі Аллаха жодна волосина не впаде з голови правовірного.

Все це складає так званий **іман** – релігійно-філософське вчення ісламу.

Однак не менша увага приділяється релігійній практиці –**дин**. **Дин** – це дотримання 5 головних стовпів віри (обов’язків) мусульманина:

1. Повторення формули віри (**шахада**): «Немає бога, крім Аллаха, а Мухаммед — посланець Аллаха».

2. Щоденна п'ятиразова молитва (**намаз**): на світанку, в обід, о третій дня, із заходом сонця і перед настанням ночі. Перед намазом — обов'язкове ритуальне обмивання водою. П'ятниця є днем колективної молитви. Цей день святий для східних народів, як день, коли було створено людину.

3. Дотримання посту (він називається саум або **ураза**). Протягом дев'ятого місяця за місячним календарем (місячний рік коротший від сонячного на 11 днів) мусульманин зі світанку і до настання темряви не має права їсти й пити. Це він може робити лише вночі. Від посту звільняються хворі, вагітні жінки, дуже старі люди. Важливим обов'язком мусульманина є сплата податку (зак'ят) на користь бідних.

4. **Зак'ят (**обов’язкова милостиня**)** доповнюється садаком — добровільною пожертвою, яка становить 1/40 частину річного доходу.

5. Важливим ритуалом є паломництво в Мекку для каяття в гріхах і прилучення до святих — хадж. Хадж полягає у відвідуванні Мекки, головного храму Кааби (араб. — куб), поклонінні гробниці Мухаммеда в Медині. Паломництво має проходити у 12-й місяць мусульманського календаря. Цей ритуал є необов'язковим, він залежить від матеріальних і фізичних можливостей людини, однак кожний мусульманин повинен прагнути його здійснити. Паломники

здобувають почесне звання — «хаджі» і носять білу чалму із 12-ма складками.

До цих принципів нерідко доповнюється шостий стовп ісламу: **джихад** – боротьба за віру, священна війна мусульман .

Кожен мусульманин після заклику духовного лідера повинен взяти в руки зброю. Позаяк переважна більшість мусульман свято вірить, що доля кожного заздалегідь визначена, а крім того, оскільки всі загиблі у бою зразу попадають у рай, вони сміливо йдуть у бій. В ісламі існує певний культ шахідів – воїнів за віру.

2.Обрядова частина в ісламі досить спрощена, зокрема заборонялося вклонятися іконам, будь-яким зображенням людей та тварин. В той же час об’єктом поклоніння мусульман є священний камінь Кааба.. Головне місце проведення богослужіння та колективної молитви є мечеті, які прикрашені орнаментами і в яких немає зображень. В ісламі існує досить багато свят. Існують свята Курбан-байрам – свято жертвопринесення, Ураза-байрам – свято розговіння, Мавлюд – день народження пророка та ін. Велике місце в культі ісламу має вивчення та поклоніння Корану (це культ більший, ніж поклоніння Біблії).

Характерною особливістю мусульманської релігії є те, що вона активно втручається в усі аспекти життя людей. Іслам не просто релігія, це — спосіб життя. Важливою частиною релігійно-культової системи є **шаріат** (араб, *шарія* — належний шлях). Це — сукупність норм моралі, права, культурних приписів, які регулюють життя мусульманина. Шаріат базується на Корані та Суні — священному переказі мусульман. Суна — збірка хади-сів, тобто висловлювань

Мухаммеда та оповідей про його діяння. Шаріат сформувався протягом двох століть. На початку його формування всі дії мусульманина поділялися на два види: заборонені та схвалювані. Остаточно ці дії було поділено на п'ять категорій:

1) суворо обов'язкові;

2) бажані;

3) добровільні;

4) небажані;

5) суворо заборонені. Принципи шаріату:

1. Братерство віруючих. Існує навіть звертання — «брат мій». Братерські взаємини передбачають взаємопідтримку, солідарність, взаємодопомогу.

2. Рівність. Усі мусульмани рівні, як зубці гребеня (мається на увазі рівність перед Аллахом). Проте на жінок цей принцип не поширюється.

3. Моральні принципи: не забувай про день Суду, будь богобоязливим, позбудься гордині, будь лагідним, підкоряйся владі та сильним світу цього, бо вони від Аллаха.

У мусульманських країнах мало місце певне поєднання світської та духовної влади. Глава держави (халіф, падишах) уважав-ся спадкоємцем пророка, штат його радників складався з вищого духовенства, суд цілком належав духовним особам. Стежили за виконанням норм шаріату і тлумачили їх богослови. Тому ісламське духовенство виконувало й виконує більше світські, ніж релігійні функції. Мулла — це, власне, учитель у церковній школі. Казій (каді) — суддя, знавець шаріату. Муфтій — більш високий духовний чин —

головний авторитет у питаннях шаріату. На чолі ісламського духовенства в окремих країнах стояв шейх-уль-іслам — видатний богослов і радник володаря. Його поради сприймалися як закон. Освіта молоді в мусульманських країнах також була виключно релігійною. Нижчі школи — мектеби існували при мечетях. Вищі школи — медресе були своєрідними духовними академіями. Там студенти вивчали Коран та іншу релігійну літературу, розв'язували богословські проблеми. Мовою релігійної літератури й викладання була арабська. Арабську систему писемності було запроваджено і в тюркських мовах, і в мові фарсі

У той же час мусульманська громада складає громаду людей, які мають спільну віру - **умму**. Ще перед втечею в Медину, в 622 році, пророк урочисто заснував **суспільство правовірних - умму**, як би новий народ, і вийшов зі складу свого рідного племені. У новому суспільстві правовірних були не тільки особи різних племен, але навіть колишні раби, що стали, з входженням у суспільство ісламу, вільними. Вся взаємодопомога, обов'язкова в арабських племенах, перенесена була для правовірних у це нове суспільство, що остаточно було врегульовано в Медині. Це створення суспільства, зв'язаного вже не спорідненням, а єднанням прибічників Аллаха, робило нову віру універсальною, дозволяло входити в ряди мусульман людям всіх народів, навіть і насильно новонавернених. Разом з тим солідарність і взаємодопомога, перенесена із племені на суспільство ісламу, створювали ту матеріальну забезпеченість усякого мусульманина, що залучала до ісламу маси народів із всіх інших вір.

Кожен з них має певну соціальну підтримку. Умма замінює суспільство як таке. Централізованого керівництва також немає. У більшості мусульманських країн релігійна організація пов’язана з державним управлінням.

Перші глави ісламу в давні часи – халіфи, спадкоємці пророка. При перших халіфах мусульмани, як стрімкий потік, у яких-небудь два-три десятків років захопили Сирію, Персію, Єгипет, Північну Африку. (*Магомет* умер в 632 р. Після нього халіфами були: *Абу Бекр*, що вмер в 634 р. *Омар*, що вмер в 644 р. *Осман*, що вмер в 655 р., Алі, що вмер в 661 р. Після цього халіфат перейшов у Сирію (Дамаск) до *Муавії* і його нащадків, династії Омейядов (*Муавия* був нащадком *Омейї*, двоюрідного дядька пророка *Магомета*)).

За династії Омейядов мусульмани підкорили майже всю територію Середньої Азії, досягши кордонів Індії та Китаю. На Заході. Перейшовши Гібралтар, араби завоювали Іспанію і пішли до Франції, де у битві при Пуатьє (732 р.) їх тріумфальне просування було зупинене

Між тим у самому ісламському світі відбувається розкол і до влади приходять халіфи династії Аббасидів. На відміну від своїх попередників вони майже не ведуть загарбницьких походів, а намагаються спасти те. що вже було завойоване. Між тим, їх намісники-еміри все більше намагаються стати самостійними. В кінці кінців влада халіфа стає досить примарною: багдадський халіф стає лише символом єдності ісламу, остаточно він втрачає владу під час монгольського завоювання.

Друга хвиля піднесення ісламу пов’язана з формуванням та експансією Османської імперії (XIV-XVII ст.). У Османській імперії влада халіфа перейшла до султана.

Ще наприкінці XII ст. ісламські воїни з’являються у Північній Індії і згодом засновують Делійський султанат, а іслам стає державною релігією цієї держави. Позиції мусульман у Індії посилюються після завоювань *Бабура* та заснування імперії Великих Моголів. Іслам поширюється також у Малацці та на острові Ява (майбутня Індонезія).Північні кордони ісламу встановлюються з прийняттям мусульманства елітою Золотої Орди та її спадкоємців, зокрема Сибірського ханства.

Цікаво зазначити, що в численних сутичках ісламу з християнством майже завжди іслам виходив переможцем. У більшості ісламських країн Середземномор'я він витіснив християнство (Північна Африка, Єгипет, Сирія, Мала Азія). Те саме сталося на Кавказі, де більшість народів до поширення ісламу дотримувалися християнства, а згодом багато з них було ісламізовано (черкеси, кабардинці, аджарці). На Балканах іслам прийняла значна частина болгар, македонців, боснійців, албанців, які раніше також були християнами. Протилежних випадків — масового навернення будь-якого ісламського народу в християнство історія не знає. Здається, релігія Мухаммеда часто брала гору над релігією Христа внаслідок більшої простоти, доступності, зрозумілості масам, особливо у східних країнах, де панував феодально-патріархальний побут.

В наш час іслам займає панівне становище в країнах Південної Африки, більшості країн Близького Сходу (крім Ізраїлю та Ливану),Середній Азії Пакистані, Індонезії, Малайзії та Бангладеш. Іслам сповідують народи Північного Кавказу, татари та башкіри у Російській Федерації, кримські татари в Україні.

3. Найдавніші напрямками в ісламі є **суніти** і **шиїти**. Розкол відбувся з приводу наслідування міста халіфа ще усередині VII ст., після смерті халіфа Османа.

Суніти вважали, що місце халіфа повинен успадковувати син покійного халіфа. Шиїти вважали, що очолювати мусульман повинен зять пророка Мухамеда –Алі та його нащадки. Представники третього напрямку - хариджити вважали, що халіф повинен обиратися мусульманською громадою. У подальшому ці політичні напрямки перетворилися на релігійні, зокрема, останній напрямок – хариджити вже майже зник.

Сунізм вважається ортодоксальним напрямком в ісламі. Більшість країн сповідають іслам у формі сунізму. Поряд з Кораном священною книгою сунітів вважається Сунни – священний переказ про життя та проповіді пророка Мухаммеда. Суніти поділяються на декілька **мазхабів** – релігійно-правових шкіл. Вони різним чином трактують можливість застосування релігійно-правових норм. Виокремлюються ханіфітський, шафіїтський. малікітський та ханбалітський мазхаби.

У XVIII ст. від сунізму відокремилася така гілка, як **ваххабізм**. Її засновником вважається *Абд-аль-Ваххаб* (який є засновником

династії Саудів, правлячої у сучасній Саудівській Аравії). Ваххабізм вважається „протестантським” напрямком сунізму. Він пов’язаний з закликом до очищення ісламської віри.

Оскільки в ісламі з’являється поклоніння могилам, султанам, ваххабіти вважали це язичництвом, навіть вкрали священий камінь Кааб. Ваххабізм є державною релігією Саудівської Аравії. Використання цієї назви для фундаменталістських груп на Північному Кавказі є не зовсім коректним.

Шиїти відокремлися у перші роки існування ісламу. Шиїзм – найбільш поширений в Ірані та Азербайджані. Шиїти визнають Коран і деякі сури сунн, особливо ті, які стосуються Алі (цілком не визначено).

Поряд з пророком Мухамедом в шиїзмі вклоняються також Алі, який вважався найближчим помічником Мухамеда, і навіть в деяких шиїтських сектах ставав вище пророка Мухамеда.

У шиїзмі в порівнянні з сунізмом більша увага приділяється есхалотології. Згідно її вченню, наприкінці часів повинен з’явитися дванадцятий імам (нащадок Алі), який є схованим. У шиїзмі вклоняються мученику Хусейну й існує свято, підчас якого шиїти займаються самобичуванням.

У шиїзмі існує багато напрямків, найчисельнішими з яких є **імаміти** (державна релігія сучасного Ірана). У 1978 році в Ірані відбулася антишахська і антиамериканська революція, після якої ця країна перетворилася в ісламську республіку, великий авторитет та владу в якій мають духовні лідери – аятолли. У шиїзмі також існує досить багато сект: наприклад, **алавіти**, які поєднують як ісламські, так і християнські обряди (існує і Євангеліє, і віра в переселення

душ). Інша секта – **друзи**, виникла як релігійний напрямок, що обожнював одного з султанів Єгипту (династія Фатіми).

Як у сунізмі, так і у шиїзмі існує містичний напрямок **суфізм**. Спочатку його не визнавали, тому що деякі суфії говорили, що вони і є Бог. Завдяки суфізму збереглася ісламська поезія. Це найбільш поетичний та інтелектуальний напрямок.

Ще у XIX ст. найвідоміший мислитель Заходу Г.В.Ф.Гегель стверджував, що „іслам уже давно зійшов із всесвітньо-історичної арени і знову повернувся до початкового спокою і нерухомості". Але всупереч цьому пророцтву в наш час ісламський світ, спираючись на економічну базу, створену половиною світових запасів найбільш дешевої у видобутку нафти, переживає своєрідне „ісламське відродження". Ідеї панісламізму одержали практичне втілення у діяльності чисельних мусульманських організацій, у тому числі екстремістських.

Події 11 вересня 2001 року, воєнні дії у Афганістані та Іраці загострили протистояння західної та ісламської цивілізацій. Терористична діяльність мусульманських екстремістів у Чечні. Палестині, Іраці викликають певні ісламофобські настрої. В той же час, від порозуміння з ісламом, досягнення мирного співіснування з ним, з повагою до релігійних традицій один одного залежить майбутнє всього людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ан-Тантуи Али.* Общее представление об исламе. - К., 2002.

2. *Абдурахман Бин Хаммад Аль Умар.* Религия истины ислама. - М., 1997.
3. *Грюнебаум фон Г.Э.* Классический ислам. - М., 1988.
4. *Джадалла И.А.* Течения в исламе: причины возникновения и роль в общественно-политической жизни. - М., 1992.
5. *Дорошенко Е.А.* Шиитское духовенство в современном Иране. - М., 1985.
6. *Еремеев Д.Е.* Ислам: образ жизни и стиль мышления. - М., 1990.
7. *Керимов Г.М.* Шариат и его социальная сущность. - М., 1978.
8. Коран. Пер. и коммент. И.Ю.Крачковского. - М., 1990.
9. *Лубський В.І., Борис В.Д.* Мусульманське право. - К., 1997.
10. *Лубский В.И.* Священные книги мусульман как историко-литературный памятник. - К., 1992.
11. *Массэ А.* Ислам. Очерки истории. - М., 1982.
12. *Пиотровский М.Б.* Коранические сказания. - М., 1991.
13. *Резван Е.А.* Коран и его мир. - СПб., 2001.
14. *Саидбаев Т.С.* Ислам. - М., 1993.
15. *Степанянц М.Т.* Философские аспекты суфизма. - М., 1987.
16. Суфизм в контексте мусульманской культуры. - М., 1989.
17. *Тримингем Дж.С.* Суфийские ордена в исламе. - М., 1989.
18. Хрестоматия по исламу. - М., 1994.

Теми рефератів

1. Історичні умови виникнення ісламу.
2. Особливості ісламського монотеїзму.

3. Есхатологія та етика ісламу.

4. Поняття джихаду (газавату) в ісламі.

5. Коран: структура, періодизація, специфіка викладу.

6. Особливості мусульманського права.

7. Специфіка шиїтського віровчення та культу. Секти в шиїзмі.

8. Суфізм і тарікат.

9. Проблема ісламського фундаменталізму на початку XXI століття.

10. Іслам в Україні: історія та сучасний стан.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Головні джерела і норми шаріату.
2. Економічні засади ісламу.
3. Регламентація шлюбних відносин у мусульман.
4. Ісламська культура середньовіччя.
5. Ісмаїлітські течії в ісламі.
6. Особливості віровчення ахмадистів.
7. Релігійне вчення аятоли Хомейні
8. Ідеологія панісламізму.
9. Сучасні концепції ісламського фундаменталізму.

ТЕСТ №7

1. Хто є автором Корану згідно ісламу ?

а) архангел Джебраіл;

б) пророк Мухаммед ;

в) Аллах;

г) ніхто, Коран існує вічно.

2. Яка подія вважається початком мусульманської ери ?

а) народження Мухаммеда;

б) смерть Мухаммеда;

в) створення Аллахом світу;

г) переселення Мухаммеда з Мекки до Ясріба (Медіни).

3. Паломництво до святих місць у ісламі має назву

а) рамадан;

б) хадж;

в) джихад;

г) закят.

4. Чи існує в ісламі поклоніння зображенням пророка Мухаммеда?

а) так;

б) ні;

в) існує в сунізмі, заперечується в шиїзмі;

г) існує лише поклоніння зображенням Аллаха;

5. Що таке шаріат ?

а) догмат ісламу;

б) універсальний нормативно-правовий комплекс у ісламі, що вважається Божим законом;

в) назва сури Корана.

6. Що таке умма ?

а) мусульманська громада, спільнота всіх мусульман;

б) універсальний нормативно-правовий комплекс у ісламі, що вважається Божим законом;

в) свято в ісламі;

г) заборона в ісламі.

МОДУЛЬ 3. ХРИСТИЯНСТВО В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

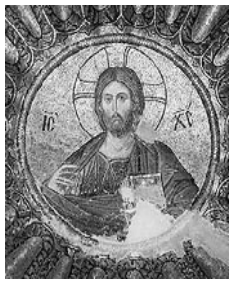

ТЕМА № 7. **ХРИСТИЯНСТВО: ГЕНЕЗИС ТА ДОГМАТИКА.**

1. Євангельська історія та іудаїстські корені християнства.

2. Головні етапи формування християнства.

3. Символ віри як основа християнського віровчення.

1. Християнство залишається найбільшою за чисельністю (більш 2 млрд. віруючих) та за впливом світовою релігією. Ця релігія розбудувала підвалини сучасної духовності. Милосердя, жертовність, надія на краще майбутнє – всі ці вартості мають християнське коріння.

В чому секрет того, що християнство змогло знайти шлях до сердець мільярдів людей?

Кожна релігія по своєму намагається відповісти на екзистенційні питання про зміст та сенс життя та смерті, причини та шлях подолання страждань. Християнство закликає віддати життя на служіння найвищій вартості – Богові, це життя сповнене великої віри,

надії та любові. Христос проголошує необхідність любові (агапе) до всіх ближніх. **Християнство – релігія любові.**

Кожна релігія обіцяє певний рецепт позбавлення страждань та смерті. Але лише християнство дає надію на **воскресіння всіх мертвих** та життя майбутнього світу. Ця надія базується на непохитній вірі. **Об'єктом віри** є**__воскресіння Ісуса Христа.** "Христос смертю смерть поправ та сущим во гробех живот (життя) дарував".

Центральний момент християнського віровчення - віра в чудесне воскресіння Ісуса Христа, який є Боголюдиною, тобто Богом, що мав людське існування. Євангеліє – блага вість про воскресіння.

Священною книгою всіх християн є Біблія, причому Старий Заповіт розглядається, насамперед, як підстава Нового Заповіту, головними книгами якого є Євангелія.

Канонічні книги складаються з:

1) Історичні книги:

- 4 Євангелія (Матфея, Марка, Луки, Іоанна (Івана)),
- Діяння апостолів.

2) Повчальні :

- 14 Послань апостола Павла (Римлянам, 1-2 Коринфянам, Галатам, Ефесянам, Филистимлянам, Колосянам, 1-2 Солунянам, 1-2 Тимофію, Титу, Філімону та Євреям),
- 7 Соборних послань: Якова, 1-2 Петра, Юди, 1-3 Іоанна (Івана).

3) Пророча: Одкровення (Об'явлення Івана Богослова - Апокаліпсис.

Крім цих канонічних були ще апокрифи. Відомо про існування 50 апокрифічних Євангелій. Апокрифи поділяються на відреченні, тобто заборонені Церквою, та дозволені Церквою (Наприклад, Євангеліє Якова про народження Діви Марії та дитинство Ісуса Христа).

Це також іудео - християнські та гностичні тексти (Євангеліє Якова, Євангеліє Хоми, Євангеліє істини та ін.). Відомі "альтернативні" Діяння апостолів та Апокаліпсиси.

Археологічні знахідки (Наг-Хаммаді, 1946 – Єгипет, Ваді - Кулрак, 1947 – Палестина) збагатили джерельну базу дослідження виникнення християнства.

Більшість сумнівних вчених, яких би світоглядів вини б не дотримувались (навіть найзапекліші атеїсти,) вже не мають сумніву в реальному існуванні Ісуса Христа та більш-менш адекватне відображення його проповіді та життя в Євангеліях.

Ісус Христос в Євангеліях – це віровчитель, що як людина є втіленням Божественного Слова – Логоса. "Споконвіку було Слово і з Богом було Слово і Слово було – Бог" (Євангеліє від Іоанна)

Ісус Христос заперечує забобони іудаїзму стосовно суботи, жертвоприношень та інше. Мораль християнства висловлена в 2-х заповідях:

"Люби Господа Бога всім серцем своїм і всією душею, і всією думкою".

"Люби ближнього свого як самого себе" та

Християнська мораль відбивається також у 9 заповідях блаженства (Нагорна проповідь). [*Матфій 5:3-12*]

„ 1.Блаженні вбогі духом, бо їх є Царство Небесне.

2.Блаженні засмучені, бо вони утішаться.

3.Блаженні лагідні, бо вони успадковують землю.

4.Блаженні голодні й спрагнені правди, бо вони наситяться.

5.Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть.

6.Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать.

7.Блаженні миротворці, бо вони будуть наречені синами Божими.

8.Блаженні вигнані за правду, бо їхнє Царство Небесне.

9.Блаженні ви, коли будуть паплюжити вас і гнати й усіляко неправедно злословити за Мене.

Радійте та веселіться, бо велика ваша нагорода на небесах: так гнали [і] пророків, що були перед вами."

Крім заповідей блаженства, Нагорна проповідь містить у собі тлумачення та переосмислення настанов Старозавітного закону. Наголошується на внутрішньому духовному вимірі моральної поведінки: не лише вчинки, але й наміри мають бути праведними.

Ісус Христос проголошує загальну гріховність людської натури. Виток гріха – в гріхопадінні Адама, його подолання у вірі в його спасительну місію Ісуса Христа.

В католицькій церкви в період середньовіччя склалася певна систематизація гріхів SALIGIA - 7 смертних гріхів:

SUPERBIA - гординя (пиха),

AVARITIA – жадність (скупість),

LUXURIA – перелюбство,

IRA – гнів, GURA – обжерливість,

INVIDIA – заздрість, ACEDIA - відчай

Проте моральні вимоги в проповіді Ісуса Христа є похідними від релігійних. В проповіді неодноразово наголошується про наближення нового царства, пришестя якого буде

супроводжуватися бідами та появою на арені історії злих сил, уособлених Антихристом.

Центральним моментом Євангельської історії є розповідь про розп'яття, смерть, воскресіння та вознесіння Ісуса Христа. ”Якщо Христос не воскрес, то й проповідь наша марна”, - проголошував апостол Павло. Мученицька смерть Ісуса Христа вважається спокутою за гріхи всього людства. На підставі цієї віри виникає перша апостольська громада (в день П'ятидесятниці). Книга Діянь Святих Апостолів розповідає про містичне виникнення (через дію Духа Святого) християнської церкви.

2. Шлях становлення християнства може бути поділеним на чотири етапи.

- **Етап іудео - християнства.**

Перша християнська громада виникла, очевидно, в Єрусалимі – тут немає підстав заперечувати відомості, що містяться у новозаповітних канонічних писаннях, головним чином у книзі Дій (Діянь) Святих Апостолів. Головна подія, про яку йдеться на початку цієї книги - це зішестя Бога – Святого Духа на учнів Ісуса Христа на іудейське свято П’ятидесятниці. Саме з цієї події, що надала апостолам містичних здібностей й починається поширення християнства серед інших народів та історія Християнської Церкви.

Спочатку християнство поширюється насамперед серед євреїв, що відвідували синагоги у Палестині та в діаспорі. Ці іудеї – прихильники християнства, сповідуючи розп’ятого та воскреслого Христа, залишалися „обрізаними”, тобто не відмовлялися від Мойсеєвого Закону. Символічною фігурою цього руху, що потім

отримав назву іудео - християнства є апостол Яків Праведний, брат Господній, що очолював Єрусалимську общину (страчений 61р.).

Після зруйнування Єрусалиму та поразки антиримського повстання євреїв у 135 році, коли відбулося тотальне витіснення іудеїв з Палестини, іудео – християнство поступово зійшло нанівець.

Крім іудео – християн у перших громадах з'являються прихильники неєврейського походження (язико – християни), що не дотримувалися іудейського Закону. Між цими групами християн протягом кількох десятиліть виникали релігійні суперечки (про що свідчить зокрема полеміка між первоверховними апостолами Петром і Павлом (Гал., 2:11-14)).Полагодження суперечок було метою першого загальноцерковного зібрання – Єрусалимського апостольського собору 49 р. Перемогу на ньому отримали прибічники апостола Павла, тобто язико – християни.

- **Стадія переходу на позиції космополітизму .**

Центральною фігурою цього етапу є особистість апостола Павла – апостола поган (язичників).Спочатку, як праведний іудей, він навіть очолював гоніння на християн. Проте, як свідчить біблійний переказ, він був наверненим самим Ісусом Христом, чудесне явлення якого сталося по дорозі до Дамаска.

Проте саме Павло перетворює християнство на космополітичну релігію, проголошуючи принцип:

„ Немає ні елліна, ні іудея". Наголосивши на духовному значенні біблійного „обрізання" він вказав на рятівну силу віри у спокутну смерть та чудесне воскресіння Ісуса Христа чим обґрунтував можливість для не євреїв бути істинними християнами.

Своїми місіонерськими подорожами та невгамовною організаційною діяльністю він поширює християнство майже по всій території тодішньої Римської імперії.

- **Етап мученичества та формування церковної структури**

Влада Римської імперії розглядала християнство як певне заперечення офіційних норм, інкримінуючи християнам «ненависть до роду людського»; відмова брати участь у язическьких обрядах, особливо в релігійно-політичному культі імператора, накликала на християн криваві гоніння. Вплив цього факту на специфічну емоційну атмосферу християнства було досить глибоким: особи, які за свою прихильність християнству були страчені (мученики) або ув'язнені й катовані (сповідники) першими в історії християнства шанувалися як святі, ідеал мученика (співвіднесений з образом розп'ятого Ісуса Христа) став центральною парадигмою християнської етики.

Переслідування тільки посилили християнські громади, які для допомоги родинам загиблих та підтримки єдиновірців формують „ каси взаємодопомоги". З'являється і напівтаємна ієрархія християнської церкви. Християнські громади охоплюють всю територію Римської імперії.

- **Стадія інституційного та догматичного оформлення (Епоха Вселенських Соборів**).

Становище церкви у першій половині IV ст. Кардинально змінюється: „церква гнана" перетворюються на привілейовану, а згодом і панівну у Римській державі. Влада усвідомила значення

універсалістського, об’єднавчого, лояльного, державницького в цілому спрямування християнської ідеології Імператор Константин оголошує Міланський едикт про віротерпимість у 313 році, а згодом головує на першому Вселенському Соборі у 325 році.

3. На першому Вселенському Соборі, який зібрався в передмісті нової столиці імперії м. Константинополя – містиці Нікея приймається перший варіант Символу віри (латиною – Gredo), який був доповненим на Другому соборі (м. Константинополь) і отримав в православ'ї назву Ніко-Цареградський Символ віри.

Він складається з 12 параграфів (членів), кожний з яких є загальнобов'язковим для всіх християн (є лише суперечки між православними та католиками у трактуванні 8-го члена – католики вважають, що Дух Святий походить не лише від Бога-Отца, але й від Бога-Сина). Кожен з параграфів є націленим проти так званих єресей, що існували в той час.

СИМВОЛ ВІРИ.

1. **Віра в Бога-Отця**

“*Віруюв єдиного Бога-Отця, Вседержителя, Творця Неба і землі, всього видимого і невидимого”*

2. **Догмат Божественної природи Ісуса Христа та його єдиносутності із Богом.**

“*І в єдиного Господа Ісуса Христа, Сина Божого Єдинокровного, що від Отця народився перше всіх віків. Світло від*

Світла, Бога істинного від Бога істинного, нарожденного, не створеного, Єдиносущного з Отцем, що через нього все сталося”

3. **Віра в Боговтілення**

“*Він для нас людей і для нашого спасіння зійшов з небес і тіло прийняв від Духа Святого і Марії Діви і став людиною”*

4. **Віра в реальність страждань смерті та поховання**

“*І розп'ятий був за нас при Понтії Пілаті і страждав і був похований”*

5. **Догмат Воскресіння**

(„І воскрес на третій день за Писанням”)

6. **Віра в тілесне Вознесіння**

“*І вознісся на небо і сидить праворуч Отця”*

7. **Віра в друге Пришестя, Страшний Суд та Вічне Царство**

“*І знову прийде у славі судити живих і мертвих і Царству Його не буде кінця”*

8. **Віра в Святого Духа та походження його від Бога-Отця**

“*І в Духа Святого, Господа Животворящего, що від Отця походить, що йому з Отцем і Сином однакове поклоніння і однакова Слава, що говорив через пророків”*

9. **Віра в єдину Церкву**

„В єдину Святу Соборну і Апостольську Церкву”

10. **Визнання єдиного хрещення**

“Визнаю одне хрещення на відпущення гріхів”

11. **Віра в воскресіння мертвих**

“Чекаю воскресіння мертвих”

12. **Віра в нескінченність будучого віку**

„І життя будучого віку. Амінь”

Православна церква загалом визнає сім **Вселенських соборів**:

- Перший в **325** р. у Никеї (Мала Азія);
- Другий в **381** р. у Константинополі;
- Третій **431** р. в Ефесі (Мала Азія);
- Четвертий в **451** р. у Халкидоні, місті поблизу Константинополя (установив догмат про два іства (природи) - Божественне і людське - Ісуса Христа);
- П'ятий в **553** р. у Константинополі;
- Шостий в **680** р. у Константинополі (встановив догмат про дві волях і дії Ісуса Христа);
- Сьомий в **787** р. у Никеї (встановив догмат иконовшанування).

Прийняття християнства більшістю народів Римської імперії та земель, що її оточували, створення централізованої церковної організації, тісно пов'язаною з владою мали і зворотній бік: появу розколів усередені християнства та масові єритичні рухи. У V ст. від християнської церкви відокремлюються **несторіани** та **монофізити**.

Несторіанство названо за ім'ям патріарха Несторія, що вважав Ісуса Христа, насамперед, людиною, а не Богом. Несторій заперечував необхідність поклоніння Богоматері, яку називав не Богородицею, а Чоловікородицею.

В наш час несторіанство є віровченням **Ассирійської Церкви Сходу** з центром у місті Тегеран (Іран); **Халдейська Церква** (Ірак) – приєдналася до католицької церкви унією, в Індії існує так звана **Маланкарська Церква**, в основі віровчення якої також – несторіанство.

Несторіанство як єресь було засуджено на ІІІ-му Ефесському Вселенському соборі у 431 році. На соборі перемогли монофізити

(Ісус Христос насамперед є Богом, а не людиною). Монофізитство також було засуджене як єретичне на IV-му Вселенському Халкідонському соборі у 451 році. Але до монофізитства й зараз належать **Вірменська**, **Коптська** (Єгипет), **Сирійська** та **Ефіопська церкви.**

ЛІТЕРАТУРА

1.Апокрифы древних христиан. - М., 1989.

2.Біблія. Старий та Новий завіти.

3.Гече Г. Библейские истории. - М., 1988.

4.Головащенко С.І. Біблієзнавство. - К., 2001.

5.Головащенко С. Історія християнства.-К.,1999.

6.Донини А. У истоков христианства (от зарождения до Юстиниана). - М., 1989.

7.Кармайкл Д. Разгадка происхождения христианства. Светская версия. - М., 2002.

8.Карташев А.В. Вселенские соборы. - М., 1994.

9.Поснов М.Е. История христианской церкви. - К., 1991.

10.Ранович А. Первоисточники по истории раннего христианства. - М., 1980.

11.Ренан Э. Жизнь Иисуса. - К., 1991.

12.Ренан Э. Апостол Павел. - К., 1991.

13.Свенцицкая И.С. Раннее христианство: страницы истории. - М., 1989.

14.Стагг Ф. Богословие Нового Завета. - К., 1999.

15.Тексты Кумрана. - М., 1971.

16.Швейцер А. Мистика апостола Павла // *Швейцер А*. Жизнь и мысли. - М., 1996.

Теми рефератів

1. Догматичне вчення про Святу Трійцю та Нікео-Царьградський символ віри.
2. Моральна доктрина християнства.
3. Християнські апокрифи.
4. Апостол Павло та його роль у становленні християнства.
5. Формування церковного віровчення та боротьба з єресями на перших чотирьох Вселенських соборах.
6. Біблія на українських теренах.
7. Питання про історичність Ісуса Христа.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Месіанські рухи в Палестині.
2. Гностицизм як духовно - релігійна традиція.
3. Християнська есхатологія.
4. Неоплатонізм і християнство.
5. Вчення християнських апологетів II-III ст.
6. Богослов’я Орігена
7. Тринітарна проблема та аріанство.
8. Богослов’я східних отців церкви.
9. Вчення Августина Аврелія

10. Церковно - державні стосунки на Сході і Заході Римської імперії в IV-VIII ст.

ТЕСТ №5

1.Які Євангелія у науковій літературі мають назву “синоптичні” ?

а) від Филипа та Фоми;

б) апокрифічні Євангелія;

в) від Марка, Матвія, Луки, Іоанна;

г) від Марка, Матвія, Луки;

2. В якій з старозавітних книг, на думку християн, міститься найбільш повне пророцтво про Ісуса Христа ?

а) Пророка Ісаї;

б) Книзі Буття;

в) Пророка Михея;

г) Еклесіасті;

3. Де та коли виникло християнство?

а) у Римі у I ст. н.е.;

б) у Палестині у I ст. н.е.;

в) у Малій Азії у II ст. н.е.;

г) у Константинополі у X ст. н.е.;

4. Хто з апостолів сприяв перетворенню християнства у світову релігію?

а) Петро;

б) Андрій;

в) Матфей;

г) Павло.

5. Коли був прийнятий християнський “Символ віри”?

а) на Таємній вечері;

б) на першому та другому Вселенських соборах;

в) на третьому Вселенському соборі;

г) на сьомі перших Вселенських соборах;

д) у 1054 році.

6. Чи визнає християнський “Символ віри” воскресіння всіх мертвих ?

а) не визнає;

б) визнає;

в) визнає лише напередодні Армагеддону;

в) визнає лише воскресіння обраних для Царства Божого;

д) визнає лише воскресіння святих.

7. Який “член” (формула) “Символу віри” відмінний у православних та католиків?

а) що стосується непорочного зачаття Ісуса Христа;

б) який пов’язаний зі сходженням Святого Духа;

в) що має відношення до апостола Петра;

г) який стосується чистилища;

д) в якому йде мова про єдине хрещення.

ТЕМА №8

ХРИСТИЯНСТВО: ОСОБЛИВОСТІ ВІРОВЧЕННЯ, КУЛЬТУ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ ГОЛОВНИХ КОНФЕСІЙ ТА ДЕНОМІНАЦІЙ.

1. Православ'я та католицизм як головні конфесії в християнстві.

2.Реформація та формування раннього протестантизму

3. Специфіка віровчення та культу головних деномінацій пізнього протестантизму.

1. Послаблення союзу між Східною й Західною половинами єдиної Всесвітньої Церкви стає відчутним із середини 7-го сторіччя у зв'язку з ослабленням політичного зв'язку між Східною й Західною частинами Римської імперії. Остаточний розкол відбувся в XI столітті, коли легати римського Папи поклали (15 липня **1054** р.) на престол храму св. Софії в Константинополі анафему на патріарха з усіма його послідовниками. Відповідна ж анафема була проголошена константинопольським патріархом Михаїлом Керуларієм. Ці анафеми були зняті лише у 1965 році папою *Павлом VI* та Вселенським патріархом *Афінагором*.

У XIII ст. закріпився поділ Церков на православну (із центром у Константинополі) і католицьку (із центром у Римі). За цим розколом стояв конфлікт візантійської ідеології священної держави й латинської ідеології універсального папства, ускладнений доктринальними і обрядовими розбіжностями.

Католики зараз складають більшу частину віруючих в Італії, Іспанії, Португалії, Франції, Бельгії, Польщі, Австрії, у латиноамериканських державах, серед віруючих католики переважають у Угорщині, Чехословаччині, Литві Послідовники католицизму є у Німеччині, США, у західних областях України і Білорусії. Православні переважають серед віруючих Росії, України, Білорусії, Грузії, Греції, Румунії та Молдови, Сербії та Чорногорії, Болгарії. Є православні анклави і у ісламському світі (Туреччина, Єгипет, Сирія, Ліван).

Основою католицького та православного віровчення є Святе письмо (Біблія) та Священний переказ. В основі православної Біблії лежить Септуагінта – давній переклад Біблії з івриту на грецьку мову. Книги Старого Заповіту поділяються на:

- канонічні (давньоєврейська мова);
- неканонічні (грецька мова).

В основі католицької Біблії лежить так звана Вульгата – переклад Біблії на латинську мову (який здійснив у III ст. святий Ієронім). В ній поєднані як канонічні так і неканонічні книги.

В основі Священного переказу лежать постанови Вселенських соборів, праці отців церкви, в католицтві ще й енциклики – послання римського папи.

В православ'ї визнавалися лише рішення сьоми перших Вселенських соборів.

Католики визнають рішення двадцяти одного Вселенського собору. Останній відбувався у Ватикані (1962-1965 рр.).

Православ'я зберігає головні канони християнства з IX ст. н.е.

Католицизм вводить нові догмати:

- сходження духа святого від Бога-Сина (filioque) – 589 р. –Толедський собор;
- примат римського папи, який вважається спадкоємцем ап.Петра, а з 1870р. Проголошений непомильним у справах віри;
- догмат чистилища;
- непорочне зачаття Діви Марії -1854 р.;
- тілесне вознесіння Діви Марії – 1950р.;

Відмінності у культі та обрядності.

Основою православного та католицького культу вважається богослужіння (літургія або меса, відповідно) та проведення таїнств і обрядів.

Таїнство – найбільш важливі обряди, на яких, згідно догматиці, присутній Дух святий.

У католицтві та православ'ї існує сім таїнств:

1. ***Хрещення*** знаменує акт прилучення людини до церкви. Обидві гілки ортодоксального християнства визнають хрещення немовлят. Обрядовою формою цього таїнства є трикратний контакт з водою. Для православних це в більшості випадків – занурення в купель. Для католиків –достатньо й обливання.

2. ***Миропомазання*** складається з ритуалу помазання освяченою олією (миром). У православних здійснюється разом із хрещенням, у католиків –лише у семи - восьмилітньому віці (так звана перша конфірмація).Їй, як правило, передує катехізація (первісне релігійне навчання).

3. ***Сповідь*** (покаяння у гріхах та відпущення їх священиком) як у православ'ї так і в католицизмі має бути індивідуальною. Але в католицизмі для цього існують спеціальні приміщення.

4.***Причастя*** (євхаристія) вважається центральним таїнством загально-християнського культу. Ритуал причастя складається із споживання віруючими спеціально приготовлених хліба і вина, які, за церковним вченням, перетворюються на Тіло і Кров Ісуса Христа. У православ'ї здійснюється квасним хлібом – проскурою та вином для усіх вірних. На відміну від православ'я, у католицизмі причастя здійснюється для мирян лише прісним хлібом – т. зв. облаткою(„під одним видом"). Під „обома видами" (хлібом і вином) причащаються у католиків лише священики.

5.***Таїнство шлюбу*** є містичним засобом освячення сімейного життя, його воцерковлення. Крім ритуальних відмінностей, католицизм встановлює також абсолютну непорушність шлюбу, в

той час як православ'я допускає в певних випадках церковне розлучення.

6. ***Маслосвяття*** (єлеоосвячення, соборування) знаменує собою духовне та тілесне зцілення. Формою цього таїнства є ритуал помазання віруючого єлеєм –освяченою олією. Здійснюється маслосвяття. коли віруючий тяжко хворий або перебуває у передсмертному стані. Зазначимо також, що у православ'ї та католицизмі поховання вважається важливим обрядом, але не є таїнством.

7. ***Священства*** є таїнством посвячення нового служителя християнського культу, яке здійснюється через містичне передання йому Благодаті Святого Духа єпископом. Головною ритуальною дією є хіротонія – покладання рук. Своєрідність священства у католицизмі полягає у впровадженні целібату (безшлюбності) священиків. У православ'ї ж духівництво поділяється на біле (одружені священики) та чорне (що прийняли чернечі обітниці. в тому числі й безшлюбності).

Треба зазначити, що інститут чернецтва є як у православ'ї так і в католицизмі. Однак на відміну від східного чернецтва, основними ланками якого є монастирі, католицьке чернецтво згуртоване в централізовані, відносно автономні спільноти – ордени.

Серед інших культових дій у ортодоксальному християнстві найпоширенішими є молитва, поклоніння іконам та хресту, реліквіям (мощам) і святим місцям

Бенедикт XVI - римський папа

Олексій II - патріарх РПЦ

Відмінності в організації

У католицтві існує єдиний центр управління – Ватикан, а також ієрархічна структура управління церквою.

Існує єдина Римсько-Католицька церква (до якої приєднані уніатські церкви). Уніатські церкви зберігають особливості своєї догматики та обрядності, але підпорядковані католицькій церкві. Найбільшою (за чисельністю) уніатською є Українська Греко-Католицька Церква.

Православ'я не має єдності (поділене за національно - державною ознакою).Для православ'я найважливішим є збереження догматів, для католиків – збереження єдності в організації.

Світове православ'я поділено на декілька церков. У світі існують 15 автокефальних загальновизнаних церков. Найвищим авторитетом користуються давні православні церкви:

- **Константинопольський патріархат** (Турція)**;**
- **Александрійський патріархат** (Єгипет)**;**
- **Антіонійський патріархат** (Сирія та Ливан**);**
- **Єрусалимський патріархат** (Ізраїль)**;**
- Московський патріархат(Росія та країни СНГ)

- Грузинський патріархат
- Сербський патріархат
- Румунський патріархат
- Болгарський патріархат
- Кіпрське архиєпископство
- Елладське(Грецьке) архиєпископство
- Албанська митрополія
- Польська митрополія
- Чехо-Словацька митрополія
- Американське архиєпископство

Крім того існують автономні церкви:

Фінлядське архиєпископство (у підпорядкуванні Константинопольського патріархату),Японське архиєпископство (у підпорядкуванні Московського патріархату),Синайське архиєпископство (у підпорядкуванні Єрусалимського патріархату).

У такому ж статусі перебуває Українська православна церква Московського патріархату. Українська православна церква – Київський патріархат та Українська автокефальна православна церква не визнані загальноправославною спільнотою.

Мартін Лютер

Жан Кальвін

2. Протестантизм виник на початку XVI ст. внаслідок Реформації – широкого соціального руху, який проходив під гаслами оновлення церкви, а також обмеження її втручання у політичне та культурне життя. Предтечами Реформації були *Ян Гус* та *Джон Уікліф*, які ще у XIV ст. виступали проти католицької церкви та закликали повернутися до традицій раннього християнства апостольських часів. Але їх виступи не набули загальноєвропейського значення. Початком Реформації вважається виступ *Мартіна Лютера* у 1517 році проти практики продажу індульгенцій (відпущення гріхів за гроші).Цей рух отримав широку підтримку різних кіл, утому числі світських властей, що намагалися провести **секуляризацію** –„приватизацію" церковного майна.

У той же час, Лютер починає розробляти своєрідну догматику та вносить деякі новації до культу. Він висловлює своє вчення у знаменитій формулі: „тільки віра, тільки Писання, тільки милосердя Боже (SOLA FIDEI, SOLA GRATIA, SOLA SCRIPTURA) ". В найбільш повному вигляді ці особливості були сформульовані у Аугсбурзькому визнанні віри, прийнятому на підставі вчення Лютера вже після його смерті – у 1559 році.

Мартін Лютер у догматиці відхиляв авторитет Святого переказу та спирався лише на Священне Писання. Він вважає Біблію єдиним джерелом віровчення. На цій підставі Лютер заперечував деякі догмати католицтва:

- від культу Діви Марії;
- від догматів чистилища та вшанування папи Римського.

Лютер відмовляється також від вчення про роль церкви як посередника між Богом та людьми, а також від чернецтва. Святість повинна розповсюджуватись на всіх мирян. Лютеранство вважає, що спасіння душі людини можливо лише через віру в Ісуса Христа, заперечуючи католицький принцип спасіння добрими справами. Сповідь є непотрібною. Посередників між Богом та людьми немає.

Лютер відкинув певні елементи католицького культу. У лютеранстві спрощується богослужіння, відкидається поклоніння іконам, святим мощам. Нова церква скорочує число таїнств, залишаючи лише два – хрещення та причастя.

Лютеранство в організаційному плані відмовляється від підпорядкування римському престолу. В той же час, зберігається церковна ієрархія, яка певним чином підпорядкована світським властям (в сучасних Швеції, Норвегії, Данії – церкви досі формально підлеглі владі монархів).

Лютеранство – це найдавніша і одна з найбільш чисельних течій у протестантизмі. На сьогодні в рядах його симпатиків перебуває до 70 млн. чоловік у 68 країнах. Найбільш поширене лютеранство у східній та північній Німеччині, Скандинавських країнах, Фінляндії, сповідують його також естонці, більшість латишів, а також вихідці з цих країн у Новому Світі.

Поряд з лютеранством в період Реформації виникає **кальвінізм.** Його поява пов'язана з діяльністю Жана Кальвіна у швейцарському місті Женева в середині XVI ст. Головний догмат, що відрізняв кальвіністів від лютеран – це догмат про абсолютне приречення людини до спасіння або загибелі. Кожен повинен трудитись на славу Божу. Деякі відмінності існують у кальвінізмі в культі та організації. Культ дуже спрощений: існує лише таїнство хрещення, а причастя вважається звичайним обрядом, як згадка про тайну вечерю Ісуса Христа.

У деяких деномінаціях кальвінізму зберігається церковна ієрархія, яка на відміну від лютеранства, не підпорядковується світському уряду. Це так звані **Реформати** (Швейцарія, Голландія, Угорщина, українське Закарпаття).

Друга гілка – **пресвітеріани**, відмовляються від ієрархії, общини очолюються пресвітерами, що обираються віруючими. Поширене у Шотландії, Англії, США.

В США існує також третій напрямок – **конгреціоналізм**. Він базується на принципі незалежності громад віруючих, а також повної автономії кожної громади-конгрегації.

В епоху Реформації виникає і **англіканство –** своєрідна „національна релігія" Англії. У 20-х роках XVI ст. англійський король *Генріх VIII* з особистих причин вступив у конфлікт з папським престолом і заклав підвалини національної церковної організації. Догматика англіканства наближена до лютеранської. Однак у ній зберігається церковна ієрархія (яка фактично очолюється архієпископом Кентерберійським, формально – монархом) та близька до католицизму обрядність. Зараз у світі

налічується до 70 млн. прихильників Англіканської Церкви, більшість з яких живуть у Великій Британії та її колишніх колоніях.

Таким чином, унаслідок реформаційного руху – першої протестантської хвилі - сформувалися т.зв. класичні або „ранні" протестантські конфесії.

3.Авторитет особистого релігійного досвіду, разом із потягом до активного духовного життя ініціювали процес релігійної творчості протестантів цей процес, який триває й досі, протягом XVII – XX ст.. сприяв появі т.зв. другої хвилі протестантизму. В результаті виникають досить різноманітні релігійні групи та течії. Не всі вони збереглися до нашого часу, оскільки в більшості країн зазнавали певних утисків та переслідувань. "Землею обітуванною" для пізнього протестантизму стали США.

Можна виокремити три головних напрямки реформованого протестантизму:

1. Рівайвелістський напрямок.

Однією з перших організацій цього напрямку була релігійна група **баптистів** (від грец. βαπτιζω - занурювати, хрестити) засновником якої вважається *Джон Сміт*, який вийшов з пресвітеріанської громади Він вперше впроваджує водне хрещення за вірою (Голландия, 1606). Баптизм повністю відмовляється від культу богослужіння та поклоніння священним предметам. Головна увага приділяється духовному відродженню особистості. Вірні повинні дотримуватися моральної поведінки, заборонено вживання алкоголю та тютюну. Важливою рисою баптизму є його колективістський характер.

Для баптистів, як і для всіх протестантських течій, є характерним авторитет Біблії, яку вони вважають її надійним керівником у вірі й у поведінці. Всі члени організації повинні вести місіонерську діяльність, релігійного та громадського життя є церква-громада; „зовнішній" гріховний світ потребує спасіння.

До рівайвелістського напрямку відносяться також **методисти.** Засновниками цієї англо-американської релігійної групи були молоді студенти Оксфордского університету — *Чарльз і Джон Уеслі*. Брати *Уесл*і, вивчаючи в Оксфорді богослов'я, в 1729 р. заснували разом з деякими товаришами-студентами кружок ревнителів благочестя. Тому що у своєму житті дотримувалися певного методу, то одержали незабаром глузливу назву "методистів," яке згодом ними самими було привласнено собі.

Вчення методистів полягає в наступному:

1) Образ Божий у людині через гріхопадіння не втратився, а віддалився від первісної досконалості, так що по падінні людина має свободу волі й чинність до здійснення добра.

2) Відроджений може досягти освячення, так що може зовсім очиститися від гріха. Якщо похіть і залишається у відродженому, то вона не може вважатися гріхом у власному змісті.

3) Чоловік у невір'ї може противитися благодаті, може втратити її, і тому можливо багаторазове повторення "відродження," воно навіть необхідно

4) Таїнства - не носії благодаті, а тільки видимі знаки внутрішньої благодаті.

Методизм приділяє велику увагу внутрішній церковній дисципліні та всебічному контролю за поведінкою своїх

прибічників. Методистські громади об’єднуються в окружні організації на чолі з єпископом або суперінтендантом, які, в свою чергу, утворюють Методистські Церкви в різних країнах світу. Ще у 1881 році була заснована Всесвітня Методистська Рада Церков, що об’єднує 20 -26 млн. віруючих у 47 країнах (найбільші громади у США).

До цього ж напрямку можна віднести **„Армію спасіння”**, яка виникла в Англії у 1865 році. Її лідером був *Вільям Бутс*, який вважав, що християнство повинно активно втручатися в суспільне життя, допомагати людям, які знаходяться у соціальному маргинезі (наркомани, алкоголіки, бідняки).

У 70-80 роки двадцятого сторіччя виникає **Церква Христа** внаслідок так званого Бостонського руху(1978 р.). Церква Христа вважає, що більшість традицій християнських напрямків втратили рух первісного християнства. Велика увага приділяється культу Ісуса Христа як спасителя людства. Ведеться активна месіонерська діяльність. Жорсткої організаційної структури не існує, кожна громада є автономною. Представники цього культу вважають себе продовжувачами діяльності Христа. Дехто вважає Церкву Христа тоталітарною організацією.

2.Харизматичний напрямок .

Харизматичні протестантські напрямки вірять у можливість безпосереднього сходження Святого духа на окремих віруючих.Їх віровчення базуються на епізоді з книги „Діяння апостолів”. У цій книзі, нагадаємо, описано, як на 50-й день після Великодня на

апостолів зійшов Святий Дух і вони отримали здатність пророкувати, розмовляти іншими мовами, лікували хворих.

П’ятидесятництво як релігійна деномінація з’являється у США на початку XX ст. Засновником її був *Чарльз Пархем*, методистський пастор у штаті Канзас.1 січня 1901 року вважається днем заснування п’ятидесятництва, коли на одну з учениць *Пархема* зійшов Святий Дух, і вона починала розмовляти іншими мовами та лікувати людей.

Поряд п’ятидесятниками до харизматичного напрямку належить **Церква Повного Євангелія** або неоп’ятидесятники. Церква Повного Євангелія (ЦПЄ) була створена в США у 60 -70ті рр. і існує у наші часи. Представники цієї течії вважають, що кожна людина може досягти досконалості, на кожного може зійти Святий Дух.

ЦПЄ використовує досить емоційні засоби для залучення людей до своєї віри, займаються активною соціальною та благодійною діяльністю,
розповсюджують своє вчення за допомогою місіонерства.

У США також існує **Церква Божа** (розповсюджена в Африці, Латинській Америці), **Асамблея Бога** та інші об’єднання п’ятидесятницьких церков.

2.Есхатологічний напрямок .

Цей напрямок виник ще в епоху Реформації (анабаптисти , хіліасти та ін.).Але більшість груп цього напрямку у Європі не

збереглося. Але з кінця 20-30-тих рр. XIX ст. вони з'являються у США. Розглянемо найбільш впливові з них у світі (в тому числі і в Україні).

Адвентисти (лат. adventus – пришестя). Цей напрямок виник у США у 30х рр. XIX ст. Фермер *Вільям Міллер*, засновник цієї течії проголосив, що кінець світу відбудеться у 1844р.Коли очікуваний Страшний Суд не відбувся, громада почала розпадатися. Але справу врятувала жінка - *Гелен Уайт*, яка зіграла велику роль у формуванні віровчення адвентизму. У своїй книзі „Боротьба століть" вона затвердила головні догмати цієї течії.

У адвентистів прийнято вшанування сьомого дня тижня - субот як дня відпочинку. Саме тому вони отримали назву – Адвентистів Сьомого Дня (нагадаємо, що за західним календарем саме субота є сьомим днем тижня).Адвентисти заперечують деякі загально-християнські догмати, зокрема догмат безсмертя душі. Згідно *Г.Уайт*, душа вмирає разом з тілом і повинна воскреснути у ньому з пришестям Христа. Велика увага приділяється збереженню здоров'я („тіло – судина Божа").

І тому адвентисти 7-го дня закликають до здорово способу життя, забороняючи вживати спиртне, палити. Більшість адвентистів – вегетаріанці. Кожен адвентист повинен віддавати десяту частину своїх доходів у фонд організації. Адвентисти будують лікарні, безкоштовні шпиталі.

„Церква Ісуса Христа святих останніх днів" , яку зазвичай називають Церквою **мормонів** виникла також в 30х рр. XIX ст. в США. На відміну від адвентистів, **мормони**

досить сильно відійшли від загальнохристиянської релігійної доктрини. Засновником цього руху блув Джозеф (Йосип) Сміт, який вважається пророком. В 1930 р. він опублікував текст, що отримав назву „Книга Мормона". Для прихильників Церкви Ісуса Христа святих останніх днів він вважається богонадхненним і має авторитет нарівні з Біблією. Основний зміст „Книги Мормона" складає розповідь про дві невідомі науці цивілізації, що існували в давнину на Американському континенті. Перша з них, згідно з Дж.Смітом була заснована частиною невдалих будівельників Вавилонської вежі. Друга заснована праведними іудеями, що втекли з Палестини після розгрому Єрусалима нововавілонським царем Навуходоносором. з часом деякі з нащадків переселенців впали в гріх. і за це Бог наділив їх темною шкірою. Праведники ж залишилися білошкірими, і. як повідомляє „Книга Мормона", саме до них , в Америку, після воскресіння з мертвих з'явився Христос, давши їм істину віру та обіцянку повернутися. Згодом між грішниками та праведниками почалася війна, у результаті якої і ця цивілізація загинула. Мормони вважають себе духовними нащадками цих праведників.

Символ віри мормонів складає 13 статей, які підтверджують традиційні християнські положення про Трійцю, спокутування, покаяння, спасіння тощо. Але інтерпретація цих положень відмінна від тієї, що дається ортодоксальними церквами. Мормони вірять у Трійцю, але для них існує три Боги - Отець, Син і Святий Дух . Але, крім них, існує незліченна кількість інших священних особистостей, що приходять із незліченних інших світів, які

досягли прославляння й тому теж стали Богами. Крім цього прихованого політеїзму існують і інші розбіжності.

Мормонська громада організована за теократичним принципом. У цій організації прийняте здорове життя, заборонений алкоголь, паління, тонізуючі напої: чай, кава. Мормонство освячує працю та бізнес, які розглядаються як служіння Богові. Очолює церкву президент, який вважається пророком. Він керує громадами за допомогою 12 „апостолів". кворуму семидесятьох, 2керуючого єпископату" та „патріарха". Головний центр мормонів - м.Солт-Лейк-Сіті (штат Юта – США). Мармони займаються активною місіонерською діяльністю майже в усіх кутках нашої планети. Нині „Церква Ісуса Христа святих останніх днів" налічує близько 10 млн. членів .Більшість з них мешкають у штаті Юта та загалом у США.

Однією з найбільш відумих в наш час есхатологічних груп є **Свідки Єгови**. Ця релігійна організація виникла у 1870 році у місті Пітсбург(США). Її засновником був 23-х літній Чарльз Тейз Рассел. У 1881 р. він заснував Трактатне товариство „Сіонська вартова блашта". В його вченні найбільша увага приділяється Старому Заповіту. Єговісти заперечують догмат Трійці, вважають Єгову єдиним богом. Ісус Христос не є богом, а є лише істотою, створеною Єговою (вони ототожнюють його з архистратигом Михаїлом). Заперечують послідовники Ч.Т. Рассела безсмертя душі (і навіть саме її існування), вчення про рай та пекло.

Єговісти мають детально розроблене есхатологічне вчення. Вони вважають, що кінець світу вже почався з 1914 р., йому передуватиме битва між Ісусом Христом і сатаною –

Армагедон. Потім відбудеться суд Єгови над людьми і буде встановлене вічне царство Ісуса Христа на Землі, а обрані (144.000) будуть взяті на небеса. Свідки Єгови заперечують будь-які релігійні свята та культові обряди, вважаючи їх язичництвом. Єдине свято – вечеря спогаду Таємної вечері. Не заперечується лише водне хрещення. Вони дотримуються повного політичного нейтралітету. засуджують війні і будь - які форми дискримінації. Організація має централізований теократичний характер. Керівні органи розташовані у м. Нью-Йорк (США) - це т.зв. Бруклінський центр. Він веде, насамперед, місіонерську роботу у світових масштабах. Місцеві громади, центрами яких є т.зв. „Зали Царств" повинні надсилати туди свій службовий звіт. Згідно таким звітам на 2005р. у світі нараховується більш ніж 6 млн. прибічників цієї течії. Єговісти досить вороже ставляться до інших релігійних конфесій і вважають, що тільки вони досягли істинного пізнання Бога.

Не дивно, що навіть протестанти не вважають їх за „своїх", виключаючи їх зовсім зі списку християнських конфесій . Дійсно, віровчення Свідків Єгови, що заперечує догмати Трійці, божественної природи Ісуса Христа, безсмертя душі, ототожнення Царства Божого з Царством Єгови на землі – є досить вільною інтерпретацією Святого Письма. Але зважаючи на головний принцип протестантизму Sola Scriptura, висунутий ще М.Лютером, єговістів можна вважати найбільш послідовними протестантами, хоч при цьому вони звертаються більшим чином до Старого Заповіту, при чому тлумачать його в давньоіудейському дусі (розуміючи Бога-творця як бога Яхве (або Єгову)).

Крім вищеназваних у світі існують досить багато інших есхатологічних громад, але у більшості їх розбіжності з загально християнськими засадами віровчення настільки великі, що релігієзнавці відносять їх до новітніх релігійних течій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Булгаков С.Н.* Православие. - М., 1991.
2. *Гильдебрандт Д.* Сущность христианства. - Спб., 1998.
3. *Головащенко С.* Історія християнства. - К., 1999.
4. *Горсий В.Л.* Адвентизм: історія і сучасність.- К., 1987.
5. *Дамаскин И.* Точное изложение православной веры. - М., 1992.
6. *Джонсон Н., Джонсон У.* Я выбрал адвентизм. - М., 1996.
7. *Добреньков В.И.* Современный протестантский теологический модернизм. - М., 1980.
8. *Калініна Л.* Культ Діви Марії в католицизмі // Українське релігієзнавство - 1996. - № 4.
9. *Кальвин Ж.* Наставления в христианской вере. - М., 1999.
10. *Керкс Е.* Дорогами християнства. - М., 1995.
11. *Килимник С.* Український рік в церковних звичаях. - К., 1994.
12. *Ковальський Я.В.*Папы и папство. - М., 1991.
13. *Лазарев В.Н.* История византийской живописи. - М., 1986.
14. *Лейн Т.* Христианские мыслители. - СПб., 1997.
15. *Лозинский С.Г.* История папства. - М., 1986

16. *Лютер М.* Избранные произведения. - СПб., 1994
17. *Маграт А.* Богословская мысль Реформации. - Одесса, 1994.
18. *Рогозин П.И.* Лжесвидетели. *Штретер Э.Ф.* Разоблачение духа пятидесятничества. - М., 1993.
19. *Саган О. Н.* Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. - К., 2004.
20. *Степовик Дмитро.* Іконологія й іконографія. - Івано-Франківськ, 2003.
21. *Трубецкой Е.* Три очерка о русской иконе. - М., 1991.
22. *Флоренский П. А.* Иконостас. - М., 1994.
23. *Флоровский Г.* Пути русского богословия. - К., 1991.
24. *Чельцов Г.* Объяснение символа веры, молитв и заповедей. - М., 1991.
25. *Чертков А.Б.* Православная философия и современность. - Рига, 1989.
26. *Уайт Э.* Великая борьба. - К., 1993.
27. *Харинк К.* Харизматическое движение. - Одесса, 1996.

Теми рефератів

1.Традиція іконовшанування у православ'ї.
2. Євангельська історія та християнські свята.
3. Культ Богоматері у католицизмі.
4. Етапи еволюції православної філософії.
5. Ідейний та соціальний зміст Реформації.
6. Кальвіністська етика та "дух" капіталізму.

7. Сучасна протестантська філософія.

8. Есхатологія адвентистів та Свідків Єгови.

9. П’ятидесятницький рух та сучасні харизмати.

10. Специфіка віровчення та культу мормонів.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Ісихазм у православній традиції

2. Православ’я в сучасній Росії.

3. Основи соціальної концепції РПЦ.

4. Католицьке Аджорнаменто.

5.Орден єзуїтів: історія і сучасність.

6. Дореформаційний протестантизм.

7. Рівайвелістський рух у США.

8. Пієтистський рух у протестантизмі.

9. Тубільні церкви у Африці.

10. Екуменічний рух церков у сучасному світі.

ТЕСТ №6

1. Який догмат не приймається православними ?

а) про Трійцю;

б) про чистилище;

в) про Боговтілення;

г) про воскресіння.

2. Хто вважається першим єпископом Риму (папою)?

а) апостол Павло;

б) апостол Андрій;

в) апостол Петро;

г) імператор Константин

3. У чому відмінність католицького та православного причастя (євхаристії)?

а) православні причащаються хлібом і віном, а католики - лише хлібом;

б) у православних всі причащаються хлібом і вином, у католиків миряни лише хлібом, а священики - хлібом і вином;

в) у православних причащаються лише вином, у католиків - лише хлібом;

г) відмінності стосуються лише у способами виготовлення хліба причастя (просфір);

4. Де немає інституту чернецтва ?

а) у протестантизмі;

б) у православ'ї;

в) у монофізитстві;

г) у католицизмі.

5. Коли виникло лютеранство ?

а) у I ст. н.е;

б) у XIX ст;

в) у XX ст;

г) у XVI ст.

6. Хто з діячів Реформації розробив вчення про абсолютне передвизначення?

а) М. Лютер;

б) Ж. Кальвін;

в) Т. Мюнцер;

г) Дж. Нокс.

7. В якій країні виникли адвентизм, єговізм, п’ятидесятництво ?

а) Німеччина;

б) Росія ;

в) США;

г) Англія.

ТЕМА №9. РЕЛІГІЯ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.

1. Особливості сучасної релігійності.

2. Конфесійний та міжцерковний поділ в Україні

3.Протестантизм та НРР на українських теренах.

1.Останнє десятиліття – період активного **зростання релігійності населення**. В Україні релігія стала одним з головних факторів сучасного суспільного буття. Згідно статистиці, в Україні приходиться 2 387 осіб на релігійну організацію. В Росії, для порівняння, 11 496 осіб на релігійну організацію, в Білорусії – 4 889 осіб. Тобто мережа релігійних інститутів в Україні перевищує у 4 рази російський, у 2 рази – білоруський рівні.

Подібні показники стосуються й долі віруючих у загальній кількості населення України, Росії та Білорусі. Згідно дещо застарілій статистиці (1999 р.) в Україні віруючими себе вважали 62,6%, в Росії - 45%, в Білорусії 37,5%.

За даними опитувань Центра Разумкова (2005 р.) взагалі відвідують храми 37,4% населення України.. Віруючих, які не відвідують храми - 37,8% .Таким чином, усього віруючими себе

визнали – **75,2 %** українських громадян. Невіруючі складають лише 21,9% населення.

Як відомо, Україна складається зі столиці (м. Києва), автономної республіки Крим і 24 областей. Ці адміністративні одиниці можна поділити на чотири регіони: Захід, Центр, Схід, Південь. Кожний з регіонів має свої особливості, які позначаються у всіх сферах громадського життя, у тому числі й релігійній. Відмінності регіонів сформовані історично, мають стабільний характер, не змінюються протягом десятиліть.

Найбільшої є релігійність населення Західного регіону, де населення тісно зв'язувало свою національну ідентичність з релігією й де радянської влади не вдалося зруйнувати релігійні традиції за 1950-1980-і роки. Найбільших успіхів досягла атеїстична політика комуністичного режиму на Сході України, значних - у Центрі й на Півдні. Світогляд населення цих регіонів є переважно секулярним, релігійність набагато менш свідома, чим на Заході.

Віруючих на Заході - 86,6%, у Центрі - 56,1%, на Півдні - 55,5%, на Сході - 50,5%. При цьому віруючі на Заході у своїй більшості відносять себе до певних церков і ходять у храми по неділях, а в інших регіонах - не відносять і не ходять, взагалі вважають достатнім «спілкування з Богом наодинці, без посередництва церкви», називають себе «просто віруючими», «просто православними». Важливим показником для розуміння характеру різниці в релігійності є те, що релігійне виховання в родині одержали: на Заході - 74,7% опитаних, у Центрі - 29,9%, на Півдні - 21,5%, на Сході - 18%. Довіра до церкви найбільше на

Заході - 73,3%, середня в Центрі - 54,5% і на Сході - 54,1%, низька на Півдні - 44,5%.

Зростання релігійності населення, реанімація церковних інституцій та розширення їх впливу на суспільно–політичне життя країни по-новому ставлять проблеми дотримання прав свободи совісті та релігії. Свобода совісті та релігії є похідними від загальної свободи, яка поряд з правом на життя і власність вважається підмурком західного суспільства з часів „батька" західного лібералізму, англійського філософа *Дж.Локка*.

Свобода совісті й свобода релігії є досить близькими, але не тотожніми поняттями. Якщо **свобода совісті** означає свободу внутрішнього духовного вибору тих чи інших поглядів, то поняття **свобода релігії** постає як свобода вибору та ідентифікації індивіда в певній системі релігійних координат.

Основоположні принципи релігійної свободи викладено у таких міжнародних правових документах:

- "Загальна Декларація прав людини" 1948 року (ст. 18, 19, 26, 29),
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права -1966 р.
- "Декларація про ліквідацію всіх форм не терпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань" -1981р.

Законодавство України повністю відповідає засадничим принципам релігійної свободи. викладеним у нормах міжнародного права і релігійному законодавству інших демократичних країн.

Нормативно- правовою основою забезпечення релігійної свободи в Україні є:

- Статті 11, 24 та 35 Конституції України ;
- Закон “Про свободу совісті та релігійні організації”(від 23.04.1991) із змінами і доповненнями.

Порівняння українського законодавства з аналогічним російським (1997р.) та білоруським свідчить про його більшу ліберальність і меншу зорієнтованість на підтримку „традиційних релігій” або „Церков більшості. В цілому можна погодитися з думкою відомого українського релігієзнавця *В Єленського*, який пише:

„Впродовж другої половини 90-х років релігійна свобода в Україні постає як практично єдина свобода , дотримання котрої є цілком реальним (що не спростовує наявності її порушень), а не великою мірою декларативним. Це стає особливо очевидним у контексті употужнення авторитарних тенденцій в керівництві різними галузями державно-суспільного розвитку, серйозного і масштабного наступу на свободу слова, інші свободи й права громадян країни”.

Можливо саме це допомогло українському суспільству за останні 15 років незалежного існування зберегти хиткий баланс між різними церквами та конфесіями, зважаючи на поліконфесійність України.

2.Поліконфесійность є історично притаманною Україні, територія якої знаходиться на двох великих цивілізаційних розламах. Ще з 1596 року , тобто з часів Берестейської унії,

українство перебувало в стані релігійного розколу. Під проводом митрополита *Петра Могили* відроджене українське православ'я набуває міжнародного значення. Воно стає символом української ідентичності і стає прапором визвольних змагань під проводом *Богдана Хмельницького*. Однак, після ліквідації козацької автономії Російською імперією русифікується й православ'я.

Разом з занепадом українського православ'я, його денаціоналізацією і бюрократизацією, що почалися з ліквідацією автокефалії в 1686 році відбувається послаблення впливу релігійного фактора на народну психологію. Однак цей процес є характерним лише для українських земель, що знаходилися під владою Російської імперії. Один з парадоксів історії України складається в метаморфозі ролі уніатства, яке в XVI - XVII століттях уявлялося способом денаціоналізації українства, а в XIX - XX стає, хоча б в Галичині, формою культурно-релігійного національного самозбереження і відродження. Треба також зазначити, що на протязі української історії завжди певну роль грав протестантизм, який з'являється в Україні ще у 30-40-х рр. XVI ст. Саме Україна у середині XIX ст.. стала центром розповсюдження пізнього протестантизму у Російській імперії. Незважаючи на переслідування властей протестантські течії баптистів, штундистів та адвентистів займали певну нішу релігійного життя.

Таким чином, на початку XX ст. Україна мала досить строкату релігійну картину. Буремні роки революції та боротьби за незалежність (1917 -1920) ще більше ускладнюють ситуацію. У православ'ї виникають три течії: автономістів (зорієнтованих на позицію московського патріарха Тихона), автокефалістів (що

відстоювали незалежність українського православ'я) та обновленців (які тісно співпрацювали з більшовицьким режимом).В 20-ті роки отримавши свободу від переслідувань, переживають своє „золоте десятиліття" протестантські течії (особливо – баптизм).

Втім після 1929 р. ситуація різко змінюється. Антидемократичні законодавчі акти (зокрема постанова ВЦВК РРФСР „Про релігійні об'єднання") фактично унеможливлювали нормальне функціонування будь-яких релігійних структур у „країні соціалізму". На кінець 30-х років більшість з них була винищена під гаслом „загострення класової боротьби", яке супроводжувало насильницьку колективізацію та виснажливу індустріалізацію. При цьому використовувалися адміністративний тиск, репресії ДПУ-НКВС, а також антирелігійна пропаганда з боку партійних ідеологічних органів та „надійного помічника партії" - комсомолу. Однією з перших припинила свою діяльність Українська автокефальна православна церква, яку більшовики розглядали як „символ національно - політичної петлюрівської самостійності"(1930р.). Потім молох сталінських репресій захопив і інші конфесії, навіть незважаючи на їх лояльність до радянської влади. На початку війни на території Східної України залишалися лише одиничні релігійні осередки.

Ситуація в західних областях України, які до 1939 р. входили до складу Польщі, була дещо іншою. Ще у XIX ст.. Українська греко-католицька церква стала досить впливовою релігійною інституцією, яка представляла насамперед українське населення Галичини. Найбільше зростання і цілковита українізація її припадає на митрополитування Андрія Шептицького (1901-1944).

Напередодні Другої світової війни Галицька митрополія налічувала 2370 парафій, 60 монастирів, 2200 священиків та 3,8 млн. вірних.

Собор св. Юра (м. Львів)

Під час німецької окупації в Україні починається відродження релігійного життя всіх конфесій (крім, зрозуміло, іудаїзму). Окупаційна влада виявили терпимість до віри, сподіваючись на лояльність населення, особливо людей, порушених сталінськими репресіями.

Перші богослужіння звичайно здійснювалися вже зразу після приходу німецької армії У православ'ї знову відтворюються суперечка між автономістами та автокефалістами. Ця суперечка ще й посилюється у .зв'язку з новою політикою щодо православ'я *Й.Сталіна*, започаткованою у вересні 1943 р. З просуванням радянських військ на захід автомістські ієрархи приєдналися до лояльної до радянської влади Руської православної церкви, автокефалісти разом з німецькою армією емігрували за кордон. Відроджений під час окупації баптизм також, разом з іншими протестантськими течіями, був вимушеним приєднатися до офіціально створеній у Москві Всесоюзній раді євангельських християн-баптистів (ВР ЄХБ).

Складніша доля спіткала українських греко-католиків. Незважаючи на формальну лояльність уніатських ієрархів (делегація яких у 1944р. відвідала Москву), вже в березні 1945 р. Починаються репресії проти УГКЦ, яка була оголошена „агентом

Ватикану – захисника фашизму" .Майже весь єпископат на чолі з митрополитом Йосипом Сліпим, сотні священиків та ченців були репресовані. В атмосфері терору в березні 1946 р. Було організовано Львівський собор. Присутні на ньому 2 єпископи, 214 кліриків та19 мирян проголосували за скасування унії 1596р. та приєднання до Руської православної церкви.

Греко-Католицька церква в Україні змушена була піти у підпілля, стати „катакомбною». Разом з тим, багато послідовників УГКЦ стали „криптоуніатами", тобто прихованими прибічниками греко - католицизму. Вони відвідували православні храми, ставали православними священиками, але зберігали специфічну уніатську ментальність і наполягали на традиційних для себе обрядових формах. Це явище мало дещо несподівані наслідки: навіть після руйнівних хрущовських атеїстичних кампаній Галичина залишалася краєм з найвищою концентрацією православних громад на теренах колишнього СРСР.

На протязі 50-80 рр. уніатська традиція підтримувалася у країнах з українською емігрантською діаспорою. Вона продовжувала своє існування під назвою Української католицької церкви , яку очолив повернутий з заслання митрополит *Йосип Сліпий*.

В радянській Україні в повоєнний період легально діяли лише **Український екзархат Руської православної церкви**, релігійні організації, що належали до **Союзу євангельських християн-баптистів (ЄХБ)** та поодинокі групи **адвентистів сьомого дня**. Всі вони знаходилися під пильним оком партійних та каральних органів.

Хрущовська „відлига”, яка для церкви стала скоріше „заморозком” характеризувалася поверненням до політики войовничого атеїзму. Взятий курс на побудову безрелігійного комуністичного суспільства вимагав безкомпромісної боротьби проти релігійних „забобонів”. скорочення. Почалося безпрецедентне скорочення релігійної мережі всіх конфесій незважаючи на їх лояльну, навіть сервілістську позицію щодо влади. Якщо в 1957 р. в Україні було закрито 10 церков, то у 1960 р. – близько 750. На початок 1961 р. кількість діючих у республіці церков і молитовних будинків зменшилася до 7192, а в 1965 р. їх залишилося 4550. В 1960 р. було закрито навіть найстаріший в Україні монастир – Києво-Печерську лавру.

Почаївська лавра (Тернопільська обл.)

У 70- 80-і рр. стан релігії в Україні істотно не змінився, але боротьбу з релігійними пережитками здійснювали здебільшого вже не насильницькими засобами, а бюрократичними перешкодами та атеїстичною пропагандою. Але релігійній ситуації саме в Україні партійні функціонери приділяли підвищену увагу, оскільки існувала непропорційно висока питома вага релігійних громад України у загальносоюзному масштабі .Наприклад, у республіці було зареєстровано приблизно половину всіх протестантських громад Радянського Союзу, діяло 40% усіх священнослужителів СРСР, існувало 9 із 16 монастирів Руської православної церкви. В Україні завжди підтримувався (здебільшого за рахунок західних

областей) більш високий рівень релігійності ніж в інших слов'янських республіках СРСР.

Саме тому з початком політики перебудови, проголошеної новим радянським керівництвом на чолі з М.Горбачовим, демократичний рух в Україні отримав певне релігійне забарвлення. святкування тисячоліття Хрещення Київської Русі у 1988 р. та новий поворот у політиці щодо церкви надавав надії на відродження не лише православ'я, але й інших конфесій. Епіцентром релігійного відродження в Україні стала Галичина.

23 січня 1990 р. у Преображенському соборі Львова відбувся Церковний собор УГКЦ, який визнав недійсними рішення Львівського собору 1946 р. та проголосив легалізацію Греко-Католицької Церкви в Україні. ЇЇ з часом очолив митрополит *Мирослав-Іван Любочівський,* який 30 березня 1991 р. повернувся з еміграції. Почався масовий перехід віруючих та священнослужителів Львівської, Івано - Франківської та Тернопільської областей з православ'я в греко - католицизм. УГКЦ висунула вимоги до Руської православної церкви про повернення храмів та іншого майна, яке перейшло до неї після 1946 р. Почалася знаменита „боротьба за храми", яка закінчилася в середині 90-х майже повним домінуванням УГКЦ в ГаличиніНа початок 2006р. **Українська греко-католицька церква** нараховує 3586 релігійних організацій, з них 3443 громади і 94 монастиря. Число священиків 2051.У цілому УГКЦ зайняла свій ареал у Львівській, Івано-Франківській і Тернопільській областях, а на території інших областей (за винятком Закарпаття) представлена незначно. В Галичині воно користується підтримкою 54-55 % населення, де

вірними УГКЦ вважають себе близько 4 млн. чоловік. Центральні, східні та південні області України не прийняли греко - католицтво. Воно існує в цих регіонах як релігія вихідців із галицьких областей. Незважаючи на це УГКЦ відкрила за межами Західної України три екзархати: Києво –Вишгородський, Донецько - Харьківський та Одесько-Херсонський. Зрозуміло, що православні ієрархи виступають проти такої, як вони вважають, прозелітської діяльності. Ще більший супротив, підтриманий певними політичними колами, викликав намір переносу правлячої кафедри УГКЦ із Львова у Київ у 2006р. Цей намір висловив нинішній глава УГКЦ кардинал *Любомир Гузар*, який був обраний на цю посаду 26 січня 2001 р. (фактично виконував ці обов'язки з 1996 р. під час хвороби свого попередника).

Любомир Гузар

Як певна альтернатива тріумфу греко-католицизму у Галичині розглядалося відродження **Української автокефальної православної церкви**, що відбувалося під гаслом „Москва – нам не мати, Рим – нам не батько". 19 серпня 1989 р. Львівська православна парафія святих апостолів Петра і Павла на чолі з протоієреєм *Володимиром Яремою* (в майбутньому – патріарх *Димитрій*) вийшла з юрисдикції РПЦ і оголосила себе приналежною до УАПЦ. про такі ж наміри заявили і інші

православні парафії Галичини. 5-6 червня 1990 р. був скликаний Перший Всеукраїнський Собор УАПЦ, на якому була утворена українська патріархія під формальним головуванням 92 –літнього патріарха *Мстислава*. що очолював УАПЦ в Північній Америці.

1992 рік став найдраматичнішим роком в сучасній історії українського православ'я. Невдала поїздка тодішнього екзарха України *Філарета (Михайла Денисенка)* до Москви, де він намагався добитися повної автокефалії для очолюваної їм УПЦ, призвела до позбавлення його єпископства РПЦ, а згодом до його анафеми з боку Московського патріархату.

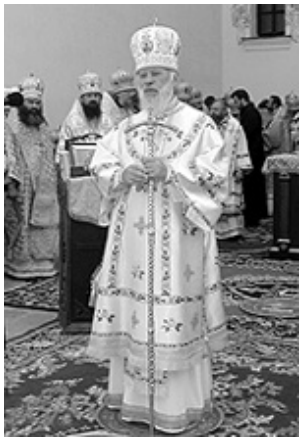

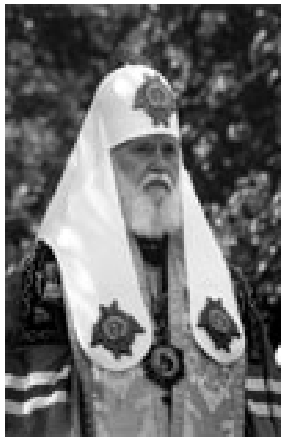

27 травня 1992 року на Харківському архієрейському соборі Української Православної Церкви замість Філарета Митрополитом Київським і всієї України був обраний владика *Володимир(Віктор Маркіянович Сабодан).* За митрополитом Володимиром пішов весь єпископат (за винятком одного єпископа), ченці найбільших монастирів (в тому числі Києво- Печерської та Почаївської лавр, священики та миряни, які не уявляли православ'я без єдності з Російською церквою. Таким чином остаточно оформилася **Українська Православна Церква –Московського Патріархату (УПЦ-МП)** У відповідь Філарет, що користувався підтримкою

тодішнього президента Л.Кравчука, 25-26 червня зібрав Всеукраїнський Православний Собор. на якому відбулося об'єднання частини УПЦ. що залишилася вірною Філарету, з УАПЦ на чолі з митрополитом *Антонієм (Меседичем)*. Об'єднана церква отримала назву **Українська Православна Церква – Київський Патріархат (УПЦ-КП)**, патріархом обрано (заочно) все того ж *Мстислава,* заступником патріарха - митрополита *Філарета*. Незалежно від намірів цієї акції наслідком стало поглиблення міжправославного розколу. Рішення „об'єднавчого собору" не були підтримані більшістю єпископату УАПЦ та й самим патріархом *Мстиславом.* після утворення УПЦ-КП жодним чином не змінилася ситуація у УПЦ-МП, вона втратила лише декілька парафій і невдовзі цю втрату компенсувала відкриттям нових.

11 червня 1993 р. помер у США патріарх *Мстислав* і вже у вересні УАПЦ обрала свого патріарха - *Димитрія* (це ім'я взяв фактичний організатор Третьої УАПЦ *Володимир Ярема*). УПЦ-КП на соборі в жовтні того ж року обрала свого патріарха – *Володимира (Романюка*), в якості його заступника і фактичного керманича залишався незмінний *Філарет.* Смерть та поховання *патріарха Володимира* (18 липня 1995 р.) стали своєрідним рубіконом в українському православ'ї. Побоїще біля стін Софії Київської показало провалля, яке виникло між владою (яка почала здебільшого орієнтуватися на УПЦ –МП) та Київським патріархатом. Невдовзі, незважаючи на спротив деяких єпископів, патріархом УПЦ-КП став *Філарет.*

У лютому 2000 р. вмер і патріарх УАПЦ *Димитрій* і згідно його заповіту нового патріарха було вирішено не обирати, а просити митрополита *Костянтина (Багана*), який очолює українську православну церкву в Америці духовно опікувати УАПЦ. Формальним предстоятелем УАПЦ в Україні став митрополит *Мефодій (Кудряков)*. У червні 2003 р. стався черговий розкол в УАПЦ. *Мефодій (Кудряков)* оголосив себе митрополитом Київським і всієї України, вийшовши з-під опіки митрополита *Костянтина.* В підпорядкуванні ж останього залишилася Харьківсько- Полтавська єпархія (яку очолює архієпископ Ігор (Ісиченко)) та поодинокі парафії по Україні.

Таким чином до 2006 р. склалося три основних православних церкви в Україні - **Українська Православна Церква – Московського Патріархату (**яка є найчисельнішою), **Українська Православна Церква – Київський Патріархату** та **Українська автокефальна православна церква.**

Біля третини всіх релігійних громад України належить УПЦ-МП - 11.131 релігійна організація, з них 10.875 громад й 161 монастир. Число священиків - 9.072, нижче числа приходів, що дозволяє припускати, що не всі приходи є реальними. Однак нижче 9 тисяч оцінювати число реально діючих приходів не уявляється можливим. УПЦ-МП представлена у всіх регіонах України, але має незначне представництво у Львівській, Тернопільській і Івано-Франківській областях.

Українська православна церква Київського патріархату нараховує 3840 релігійних організацій, з них 3721 громада і 39

монастирів. Реальне число громад менше, судячи із числа священиків в 2816 (імовірно близько 3.000 громад). Найбільше представництво УПЦ КП у Західній (крім тільки Закарпатської області) і Центральній Україні.

Українська автокефальна православна церква нараховує 1201 релігійну організацію, з них 1166 громад і 6 монастирів. Кількість громад завищена в порівнянні з реальною, про яке можна судити із числа священиків в 686 чоловік. Основні області поширення - Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська, за межами яких помітна присутність у Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській областях.

Серед православних релігійних організацій в Україні

- 71% відносять себе до Української церкви Московського патріархату,
- 21% - до Київського патріархату,
- 8 % - до Української автокефальної православної церкви (УАПЦ).

Таким чином, незважаючи на те, що, згідно статистиці, в Україні більш ніж 70% населення відносить себе до православ'я

- православні релігійні організації становлять лише 52,4% від загальної кількості;
- протестантські – 27,9% (протестантами визнали себе лише 2% населення);
- католицькі (включно з греко-католицькими) – 15,3%, (греко - та римо-католиками визнали себе 7%).

3.Протестантизм в Україні на сьогодні є найдинамічнішою конфесією, вплив якої на релігійне життя України надалі зростає. Це стосується як традиційних напрямків євангельських християн-баптистів, п'ятидесятників, адвентистів, свідків Ієгови так і новоутворень таких як харизматичні церкви, мормони та т.ін.

Баптизм – найстаріша в Україні (виникла у 60-ті рр. XIX ст.) протестантська течія –залишається найвпливовішою і зараз. Вона об'єднує до **40%** всіх протестантських спільнот. Найбільшим баптистським центром церковного типу є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів (ВСО ЄХБ), яке очолювавдо останього часу *Григорій Комендант*. На XXV з'їзді ВСО ЄХБ у травні 2006 року Головою Всеукраїнського Союзу Об'єднань ЄХБ, старшим пресвітером по Україні був обраний ***В'ячеслав Нестерук*** .

У складі ВСО ЄХБ – 2479 релігійних громад з 3106 священнослужителями. Союз має широку мережу духовних навчальних закладів. найбільшим з яких є Одеська біблійна семінарія. ВСО ЄХБ займається активною культурно-благодійницькою, місіонерською та видавничою діяльністю. Крім ВСО ЄХБ в Україні існують ще два баптиських об'єднання - **Союз Церков ЄХБ** під керівництвом Ради Церков, що виникла ще у 1965р. з найбільш ортодоксальних прибічників, які не йшли на згоду з тодішнім режимом та **Братство незалежних церков та місій**. що виникло у 1993 р.

П'ятидесятництво є другою за впливом протестантською конфесією в Україні. Воно з'явилося майже одночасно в двох

регіонах України. В 1921 р. місіонер Асамблеї Божої (США) Іван Воронаєв заснував у Одесі першу п'ятидесятницьку громаду, а згодом у 1926 р. – Всеукраїнський союз християн євангельської віри (ХЄВ). У 1927 р. Союз налічував 350 громад і 17 тис. віруючих. Другим центром п'ятидесятництва стала Волинь, що тоді належала Польщі. Тут був у 1928 р. створений Союз зборів християн віри євангельської (ХВЄ). який у 1937 р налічував у 1937р. 500 громад і понад 18 тис. віруючих. Після Другої світової війни більшість п'ятидесятницьких громад приєдналися до Союзу **ЄХБ.** Це об'єднання з баптистами було вимушеним і у 70-ті рр. з'являються автономно зареєстровані п'ятидесятницькі громади. Їх об'єднання відбулося в 1990 р., коли на з'їзді у м. Коростень був створений **Союз християн віри євангельської (п'ятидесятників).** Зараз він об'єднує близько **30%** протестантських спільнот. На 2006 р. Союз мав у своєму складі 1391 зареєстровану громаду (83 незареєстрованих), 51 місію і 2198 священнослужителя. Крім Союзу християн віри євангельської (п'ятидесятників) в Україні діють п'ятидесятницькі громади Союзу вільних церков християн віри євангельської (170 громад), а також незалежні громади (365). Близькі до п'ятидесятників **харизмати (**Церква Повного Євангелія, Церква Божа та ін.) додають до цього напряму ще більш ніж тисячу громад.

В Україні розвиток харизматичного руху почався з початку 90-х років минулого сторіччя з часу проголошення незалежності країни і встановлення більш сприятливих умов для діяльності Церков. Виникнення харизматичних громад і їхнє поширення стало

результатом діяльності вітчизняних та закордонних проповідників харизматизму (Д.Масон, С.Аделаджа, Г.Мадава та інші). Харизматичний рух в Україні набув свого розвитку за рахунок молодіжного середовища п’ятидесятницьких та баптистських Церков, а також хвилі духовного пробудження початку 90-х років. Якщо на 1 січня 1992 р. в Україні було зареєстровано 27 харизматичних громад, то на 2005 рік їх нараховується близько 920. Переважна частина з них об’єднана у кілька харизматичних об’єднань, а саме:

- Духовне управління Церков євангельських християн
- Об’єднана Християнська Євангельська Церква Живого Бога
- Об’єднання Євангельських Церков України;
- Об’єднання незалежних харизматичних християнських церков України (Повного Євангелія);
- Українська Християнська Євангельська Церква;
- Духовний центр „Нове покоління” християнських Церков України.

Регіонально харизматичні громади більш поширені у Центрі, а також на Сході та Півдні України. Кількість служителів харизматичних громад зросла з 40 у 1993 р. до 1600 на 2005 рік.

Адвентисти сьомого дня посідають третє місце за чисельністю серед українських протестантів (**14%** протестантських спільнот).Цей напрямок виникає на території України у 80-ті роки XIX ст. у місцях компактного проживання німецьких колоністів, які згодом розповсюджують свою віру серед українських селян.

У1996 р. у Російській імперії налічувалося 779 адвентистів. Після указу Миколи II від 17 квітня 1905 р. „Про зміцнення начал віротерпимості” їх чисельність, як і інших протестантів, починає невпинно зростати – у 1906 р.- 2261, у 1911 р.- 4 тис. Напередодні революції їх уже було до 6 тис. Вони були об’єднані у 269 громад, в яких служили 78 пресвітерів. Певний розквіт адвентистських громад приходиться на „золоте десятиліття”(1917-1927).На 1928 р. офіційна статистика нараховує їх в СРСР до 13404.З них на Україні їх було 5073 члена громад АСД. Адвентизм був поширеним і на Західній Україні .За обмеженими територією Волині відомостями, у 1932 р. тут діяли 1103 адвентисти. Зазнавши переслідувань у СРСР у 30-ті роки громади АСД відродилися під час війни. В повоєнні роки відношення з владою також були досить ускладненими (зокрема, в СРСР була „традиція „ суботників, в той час як для адвентистів це день молитви). Адвентистів завжди підозрювали у „зв’язках з міжнародним імперіалізмом”. оскільки центр їх знаходиться у США. Лише наприкінці 80-х років вони отримують жадану свободу совісті. В той час до складу церкви АСД в Україні входило 214 об’єднань з більш ніж 14 тис. членів. Із січня 1991р. почав втілюватися план загальної євангелізації, який передбачав подвоєння кількості членів церкви в 1995 р. порівняно з кінцем 1990-го. Тоді церква АСД нараховувала в Україні 16478 членів, у липні 1993 -31401, в 1995- 45 702 , в середині 1996р. – 52593 члена. На 1 січня 2006 р. в Україні діяло 1017 громад АСД з більш ніж 70 тис. віруючих. Найбільше громад у традиційних „адвентистських” регіонах: на Закарпатті, Подоллі, Буковині.

Але найбільш динамічною протестантською спільнотою в Україні є **Свідки Єгови**. За 10-ти річний термін легального існування (1991 - 2001 рр.) кількість прибічників цієї організації, згідно своїм даним, збільшилася майже у 5 разів. Як стверджують єговістські звіти, які щорічно надсилаються до бруклінського центру в 1991 р. в Україні було 25 448 „свідків в 258 зібраннях, то у вересні 2001 р. вже 120 028, об'єднананих у 1183 громади. Офіційна українська статистика дає дещо іншу цифру – 653 зареєстровані та 334 незареєстровані громади (2006 р.) Але тим не меньш активна місіонерська діяльність релігіозної організації, що має в суспільній думці найбільш неоднозначну репутацію, заслуговує на увагу. Першими свідками Єгови в Україні стали реемігранти зі США. Громади почали утворюватися в 1922-1925 рр., в основному в Галичині та Закарпатті. Правда і в УРСР існували невеликі зібрання, які у 1928р. відвідав один з тодішніх лідерів єговізму *Джордж Янг*. В кінці 30-х рр. єговісти, які відмовлялися співробітничати з будь-якими політичними режимами та брати до рук зброю переходять на нелегальне становище. Вони зазнали переслідувань як з боку радянської влади так і нацистів, що окупували згодом Україну. Не склалися у них взаємини і з українським національно - визвольним рухом в 40-ві рр. Але найбільші переслідування почалися з остаточним затвердженням радянської влади в Західній Україні. Вбачаючи у свідках Єгови агентів капіталістичного Заходу, радянська влада вдалася до безпрецедентного заходу – 8 квітня 1951р. більш ніж 6 100 свідків Єгови були вислані з Західної України в Сибір. Єдиним регіоном якого це не стосувалося залишилося чомусь Закарпаття.

Саме тут на напівлегальному становищі діяло до 80 % єговістів всього СРСР. Згуртованість, масштабне та інтенсивне місіонерство сприяли збереженню й поширенню течії в Україні і за її межами. 28 лютого 1991 р. релігійна організація свідків Єгови була офіційно зареєстрована в Україні. Міжнародні конгреси свідків Єгови , які пройшли в 1993 і 2003 роках в Києві засвідчили значну динамічність їх організації в країні, великі потенції для висхідного розвитку, високий ступінь адаптивності до нових соціальних умов. В той же час, їх негативне відношення до інших релігійних організацій, відверте неприйняття „існуючого стану речей", байдужість до соціальних проблем викликає нарікання з боку громадськості.

Крім вищеозначених протестантських напрямків в останні 15 років в Україні з'явилися також новоутворення, які виникли здебільшого на основі місіонерської діяльності своїх закордонних центрів. В Україні діють 112 організацій Церкви Христа, 51 - Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів (мормони), 59 громад Новоапостольської церкви та інші. Певним виключенням є течії раннього протестантизму: лютеранства та реформатства. Але ці напрямки більшою мірою розповсюджені серед представників національних меншин України – німців та угорців.

Це ж, певною мірою, стосується і **Римо – Католицької церкви.** Католицизм в Україні має досить багату історію. Перші осередки католицтва з'явилися на українських землях у XVст. Апогею свого панування РКЦ досягає, коли майже вся територія України опиняється у складі Речі Посполитої. Поділи Польщі(1772 -1795) докорінно змінили становище католицтва. Воно

перетворюється в елемент національної ідентичності поляків, частини етнічних німців та угорців. За часи радянської влади Римо – Католицька церква зазнала чи ненайбільших переслідувань. Спеціальна постанова ЦК КП(б)У (лютий 1927 р.) оголосила її „класовим супротивником" і передбачала жорсткі заходи боротьби з нею. Така політика залишалася незмінною до кінця 80-х рр. Лише 16 січня 1991 р. Папа *Іван Павло II* відновив діяльність римо - католицьких дієцезій в Україні і призначив єпископів у Львові, Кам'янці - Подільському й Житомирі. Папа також призначив Апостольським Адміністратором архиєпископа (з 2001 р. - кардинал) *Мар'яна Яворського*, який до нині очолює РКЦ в Україні. На 1 січня 2006р. Римо – Католицька церква в Україні мала вже 965 зареєстрованих громад, 77 місій, 477 священнослужителів. Більшість громад (4/5) зосереджена у Львівській, Хмельницькій, Вінницькій, Тернопільській, Закарпатській та Житомирській областях.

Історія **ісламу** на сучасній території України нараховує більш ніж шість століть, але сучасна історія мусульманства в Україні починається лише на початку 90-х рр. минулого сторіччя. В УРСР до 1990р. не було зареєстровано жодної мечеті або релігійної групи мусульман. Перші ісламські релігійні громади були зареєстровані у 1990р. в Києві та м. Макіївці донецької області. Засновниками цих громад стали мусульмани татарського походження. В 1993 р. в Донецьку була заснована мусульманська громада „Зірка Пророка", фундаторами якої сталі знані у Донбасі бізнесмени (*Р.Брагін, А.Хаметов, А.Брагін, Р Іванков, Ш.Брагін*). На початку і в середині

90-х рр. виникають громади також у інших великих містах України – Запоріжжі, Дніпропетровську, Миколаєві, Одесі та ін.

Разом з поверненням кримськотатарського народу до своєї історичної батьківщини - Криму тут розпочався і набув високих темпів процес відновлення мусульманських громад. Вони з'явилися в столиці АРК м. Сімферополі та місцях поселення кримських татар.

Мечеть (м. Бахчисарай)

Протягом останнього десятиріччя минулого сторіччя та на початку нового зростання кількості мусульманських громад продовжується . Якщо у 1991р. їх налічувалося 34, то станом на 1 січня 2006 р. в Україні зареєстровано 474 громади з 456 служниками культу. Кількість мусульман в Україні нині складає (за різними оцінками) від 1,2 до 2 млн. осіб. Більшість громад підпорядковані Духовному управлінню мусульман Криму (ДУМК). який очолює муфтій хаджі *Алі Абу Аблаєв*. Крім того в Україні діють два самостійних центри ісламу – Духовне управління мусульман України (ДУМУ) з центром у Києві, яке очолює бувший студент - політехнік з Лівану шейх *Ахмед Тамім* та Духовний центр мусульман України (ДЦГУ) з центром у Донецьку.

Іудаїзм на українських землях з'являється ще з часів Хазарського каганату. З часів першого єврейського погрому 1113 р. у Києві і до страшних Голокостів XX ст. тягнеться великий шлейф взаємних образ, непорозумінь та негативних стереотипів. Тим не меньш у незалежній Україні іудаїзм знайшов досить сприятливі умови для свого розвитку. Про це свідчить динаміка зростання зареєстрованих релігійних організацій за 1991-2006 рр. з 40 громад їх кількість збільшилася до 281. Немалу роль у цьому відродженні іудаїзму відіграли його закордонні центри. зокрема завдяки саме одному з таких центрів найбільш помітним явищем єврейського релігійного життя став рух ХаБаД – Любавіч, позиції якого дуже сильні серед євреїв США. Засновник течії *Шнеур Залман* (1745 – 1813) похований у Гадячі на Полтавщині. „Хасидизм розуму" *Шнеура Залмана* вважається надійним засобом повернення до єврейських цінностей асимільовану і зсекуляризовану єврейську громадськість в Україні. Крім цього напрямку в сучасній Україні діють громади прогресивного іудаїзму, месіанських іудеїв та т.ін. Величезним випробуванням для самого існування єврейського релігійного життя в Україні, є , поза сумнівом, інтенсивна еміграція. що забирає 5% єврейської громади щороку. Тим не меньш єврейська громада ще залишається однією з найбільших у Європі.

Наприкінці минулого століття поруч із відродженими т.зв. традиційними релігіями (православ'ям, греко - католицизмом, католицизмом, протестантизмом, іудаїзмом та ісламом) з'явилися **нові релігійні течії** та рухи. Деякі з них несуть певну соціальну та духовну небезпеку: згадаємо хоча б популярне на початку 90-х рр.

„Біле братство”. Але їх появу не можна пояснити лише ”ідеологічною агресією із Заходу, направленою проти етнічної та духовної монолітності українців, проти фізичного і психологічного здоров’я нації” .Всім релігіям притаманні зміни застарілих догм новими формами релігійного вірування та вшанування, які виступають єдиним шляхом розвитку релігійної сфери.

Неорелігійні течії та рухи, що нині існують в Україні . є дуже неоднорідними за походженням. характером та формами релігійної організації та діяльності. Типологічно їх можна об‘єднати у декілька груп. Найчисельнішою і найпотужнішою з них є **неохристиянська.** До цієї групи зазвичай відносять різні „імпортовані” з Заходу різні харизматичні вчення, Новоапостольську церкву, Церкву Нового Єрусалиму (сведенборгці). Церкву Христа. Деякі дослідники відносять до цієї групи також єговістів та мормонів. Північний сусід (Росія) також „імпортує” свої витвори. Це зокрема Церква Воскресаючої Богородиці, Церква останнього заповіту (Віссаріона) тощо. Характерним для неохристиянських угруповань є: критика ортодоксального християнства; оголошення вчення своєї церкви винятково істинним; піднесення книг та проповідей своїх пророків до рангу віросповідних джерел.

До другої групи НРТ належать релігійні течії **орієнтального спрямування**. Вони репрезентовані неоіндуїзмом, багаїзмом та різними течіями буддистського толку. В Україні неоіндуїзм представлений громадами і центрами Міжнародного Товариства Крішни, послідовниками Ошо Раджніша, Саї - Баби, Шрі Чінмоя. місії „світло душі”, Трансцендентальної медітації тощо.

Буддистські течії в Україні представлені у їх модернових формах: дзен - буддизм, нітерен, різними школами тибетського буддизму (карма каг'ю, дзог чен. гелугпа, ріме).**В Україні**, згідно з державною статистикою, налічується 42 буддійські громади, ще 3 не забажали пройшли юридичну реєстрацію та 2 центри, один монастир з п'ятьма ченцями, є 35 служителів цієї релігії. Працює інтернет-форум "Буддизм на Україні".

1996 року буддистськими громадами однієї з течій засновано **Українську Асоціацію буддистів Карма Каг'ю** для сприяння у поширенні цього напрямку вчення. Сьогодні це найбільша в Україні буддистська мережа, яка налічує 16 центрів. Штаб-квартира Асоціації розташована в Ужгороді. Найвищим органом є Конференція представників центрів, а в проміжках між ними Асоціацією керує Рада представників на чолі з президентом. Духовним керівником є *Лама Оле Нідал* – перший західний лама, засновник понад 300 центрів Карма-Каг'ю.

Важливим явищем сучасного релігійного життя в Україні є відродження дохристиянських національних традицій та створення на їх підставі новітніх релігійних вчень. Їх зазвичай об'єднують у третій тип НРТ – **неоязичництво**. До нього відносять послідовників В Шаяна, Лева Силенка (РУН–віра - Рідна Українська Національна віра), ладовірів, сонцепоклонників, шанувальників богині Берегині тощо.

Окрему. четверту, групу складають **синтетичні** (штучні) **релігії**, які у своїх догматах спираються на синкретичний комплекс різних вірувань. У цих течіях надто розвинутий культ

харизматичного лідера. авторитет власних віросповідних джерел, присутня ідея обраності їх послідовників. До цієї групи відносять Біле Братство, Церкву уніфікації Муна, АУМ сінрікьо та ін.

Поруч з вищеназваними новоутвореннями в Україні діють різні позавіросповідні **езотеричні** об’єднання (теософське, антропософське, послідовники вчень Гурджієва, Реріхів, екстрасенсорики тощо) та **сайєнтологічні** рухи (Діанетика Хаббарта, Наука Розуму, Християнська наука).Окрему групу утворюють **сатанинські** організації. які незважаючи на свою малочисельність справляють досить негативний вплив на духовність суспільства.

Неорелігії з’явилися в містах переважно центральних та південко - східних областей України, де вони сьогодні в основному й поширені. Зруйнована внаслідок урбанізації традиційна релігійність. як і взагалі традиційний уклад життя з його особливим впливом релігії на поведінку людини. виявилися найкращим ґрунтом для поширення саме нових релігій з їх неприйняттям традиції.

У зв'язку з розмаїттям релігійних напрямків в Україні, серед представників яких є і фанатики та фундаменталісти, а також ті, що за допомогою релігії намагаються здійснювати вплив на психіку індивідів та груп, постає проблема подолання загрози релігійних конфліктів та негативного впливу певних релігійних течій на духовне і психічне здоров'я особи.

Сучасне українське суспільство в цілому налаштовано негативно у відношенні до НРТ, вбачаючи в них т.зв. „тоталітарні культи”. Але згадаємо, що майже таким же чином було

налаштовано давньоримське суспільство в перші століття існування до християнства. І тому дбайливе ставлення до будь-якої форми релігійного досвіду, максимальна толерантність до інших релігійних конфесій можуть стати запорукою здорової духовної атмосфери у нашому суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Головащенко С.* Історія християнства. - К., 1999.
2. *Гринько В.* Велике Біле Братство як неорелігійний феномен. - К., 1998.
3. *Грушевський М.*З історії релігійної думки на
4. Україні.- К.,1992.
5. *Дудар Н.П., Филипович Л.О.* Нові релігійні течії: український контекст (огляд, документи, переклади). - К., 2000.
6. *Єленський В.* Українське суспільство і “секти” // Людина і світ.-1998. - № 9.
7. *Еленский В.И.* Иудаизм на Украине. Исторический очерк. – К.,1991
8. Історія релігії в Україні.-К.,1999.
9. Історія православної церкви в Україні. - К., 1997.
10. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. // Редкол.: *А.Колодний* (голова) та ін. – К.,1996 -2004.
11. Історія церкви та релігійної думки в Україні: В 3-х томах. - К., 1994.
12. *Иоанн Павел II.* Единство в многообразии. - М., 1994.
13. *Лозко Г.* Українське язичництво. - К., 1995.

14. *Любащенко В.І.* Історія протестантизму в Україні. - К., 1996.
15. Мага Віра (*Лева Силенка*). - К.,1997
16. *Огієнко І. (Іларіон, митр.)* Українська Церква. - К., 1993.
17. Релігійна свобода і права людини: правничі аспекти. У 2т. – т.2. –Львів,2001.
18. *Саган О.Н.* Національні прояви православ'я: український контекст. - К., 2001.
19. *Скоморовский Ю.М.* Нью Эйдж в современном мире: типология, некоторые формы проявления // Українське релігієзнавство. - 1998. - № 7.
20. *Степовик Дмитро.* Іконологія й іконографія. - Івано-Франківськ, 2003.
21. *Сутнер Е.* Українське християнство на початку III тисячоліття. - Львів, 2002.
22. Українська церква між Сходом і Заходом. - К., 1996.
23. Феномен Петра Могили. –Львів, 1996
24. *Флоровский Г.* Пути русского богословия. - К., 1991.
25. *Франко І.Я.* Про Ватикан, унію та католицизм. - К., 1981.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1.Основні вірування та культи давніх слов'ян.

2.Кирило і Мефодій як християнські просвітителі.

3.Хрещення Київської Русі та його наслідки .

4.Особливості „ київського християнства".

5.Заснування чернецтва у Київській Русі.

6.Межконфесійні стосунки напередодні та у часи Хмельниччини.

7. Київське богослов’я та розкол в російському православ’ї (XVII ст.)

8.Старообрядництво в Україні.

9.УГКЦ у Австро- Угорській імперії.

10.Статус релігійних організацій у радянському і сучасному українському законодавстві.

ТЕСТ №8

1. Які напрямки у християнстві є найбільш впливовими в сучасній Україні ?

а) протестантизм та католицизм;

б) католицизм та єговізм;

в) православ’я та католицизм;

г) православ’я та греко-католицизм.

2. Яка українська церква бере початок з Берестейської унії 1596 року ?

а) УГКЦ;

б) УПЦ;

в) УПЦ-КП;

г) УАПЦ.

3. Українська автокефальна православна церква виникла

а) у 1596 році;

б) у 1774 році;

в) у 1921 році;

г) у 988 році.

4. У якому регіоні України домінуючою є УГКЦ ?

а) Західна Україна;

б) Східна Україна;

в) Крим;

г) Північна Україна.

5. Головою якої церкви є митрополит Мефодій (Кудряков) ?

а) УГКЦ;

б) УПЦ;

в) УПЦ-КП;

г) УАПЦ.

6. Скільки зараз в Україні структурних об’єднань мусульман ?

а) жодного;

б) три;

в) шість;

г) одне, у Криму.

7.До якого напрямку НРР відносять РУНВіру ?

а) неохристиянські;

б) неоорієнталістські;

в) неоязичницькі;

г) синтетичні.

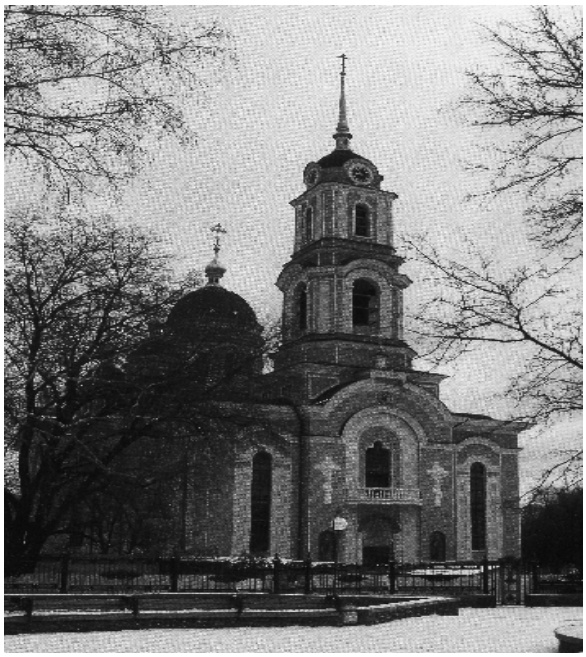

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОГО ДОНБАСУ

1.Особливості донецького православ'я.

2.Протестантизм та греко-католицизм у Донеччині.

3.Релігії національних меншин та НРТ на Донбасі.

1. **Н**априкінці 90-х років минулого століття Донецьк стає одним з важливих центрів релігійного життя України. Навіть ззовні. Саме в 1996 – 2004 роках в Донецьку будуються нові православні храми, з яких найвеличнішим має стати Свято-Преображенський кафедральний собор у самому центрі міста. В ушанування пам'яті шахтарів, що загинули під час аварій в 1997 році будується Каплиця Святої великомучениці Варвари, незабаром забудовується храм Ксенії Петербургської в мікрорайоні „Цвєточний" (1997), на честь Різдва Христова створюється храм в центрі старої частини міста (2000), для хворих, лікарів та співробітників Калінінської лікарні відкривається невеликий храм

Агапіта Києво-Печерського (2000), біля станції Донецьк-2 за допомогою торговців авторинку забудовується величний Свято-Покровський собор (2001), обласне управління МВС створює своєрідне „домову” церкву донецьких міліціонерів – храм Іоанна Воїна (2001), того ж року відкривається новозбудований храм Петра й Павла на Смолянці, у 2002 році на кошти родини Мамотів на честь загиблого Олександра Мамота збудовується храм Олександра Невського в районі ОЦКЛ... В Макіївці, Маріуполі інших містах та шахтарських селищах центральні вулиці або площі також прикрашаються новозбудованими православними храмами. „Бум” церковного будівництва досягає свого апогею у 2004 році.

Початок домінування московського православ’я в Донбасі пов’язується з приходом на кафедру в 1996 році єпископа **Іларіона (в миру - Романа Васильовича Шукало).)**. Сорокап’ятирічний (в 1996 році) виходець з Львова зміг завоювати довіру не тільки російськомовної православної пастви, але й, що не маловажно, тодішньої політичної і економічної “еліти” регіона. Відмічаючи 10 річчя свого архієрейського служіння і п’ятиріччя єпископства в Донеччині, митрополит Іларіон зазначив: „И вот в этом году исполнилось 5-летие моего служения на Донбассе, в этом Богоспасаемом крае. Воистину, здесь, в сравнении с другими кафедрами, Православие торжествует. Я благодарю Бога за то, что Господь мне позволил потрудиться среди этого боголюбивого народа – народа православного, народа, стоящего твёрдо в исповедании святой православной веры”[1,7]. Відношення донецького владики до Київського патріархату та греко-католицької церкви досить негативне. Уніатів він звинувачує в

„жестком избивании и изгнании с нашей земли Святой Церкви Православной и веры нашей Святой” (в Західній Україні) [там само] та різко виступає проти створення Донецько-Харківського екзархату УГКЦ. Філарета він називає вовком у овечій шкурі, а УПЦ – КП „сухой безжизненной веткой” [2,5]; служби , обряди та таїнства які проводять „розкольники” об’явлені недійсними.

”Воцерковлення” місцевої верхівки відбувається також за активною участю одного з найбільш харизматичних особистостей донецького православ’я 90-х років XX сторіччя - схиархимандрита Зосіми. **Схимник Зосима** (в миру - **Іван Олексійович Сокур)**, що помер у 2002 році, був засновником двох монастирів у селі Нікольському Волноваського району (Васильовського чоловічого та Миколайовського жіночого). До нього в Нікольське навідувалися губернатор Донеччини В.Янукович, тодішній генеральний прокурор Г.Васильєв, начальник УМВД України в Донецькій області В.Малишев. Особливо тісні стосунки склалися у старця з керівництвом концерну «Енерго», який був заснований „православним олігархом” Донеччини В. Л.Нусенкисом

Церква набувала собі світських покровителів та спонсорів, місцева “еліта” отримувала духовну підтримку, освячення своєї влади та прощення своїх малих та великих гріхів. В окремо взятому Донецькому регіоні фактично дублюється сучасна російська модель державно-церковних стосунків.

В 1997-2003 роках відбувається своєрідний перелом в релігійному житті регіона. Протестантизм та східні культи

витискаються на периферию суспільного буття. Більша частина населення Донеччини – це російськомовні громадяни України, які в православній церкві, що зберігає єдність з Московським патриархатом, вбачають запоруку культурної єдності з Росією, де більшість має своїх родичів. На цьому спекулюють багаточисельні політики та деякі церковні діячі. Більшість дончан ідентифікують себе з православ'ям (за дещо завищеними даними-80%), правда при цьому дійсно віруючих людей не так вже й багато. Для Донбасу на початку століття є характерним дуже цікавий феномен - поява войовничого православного атеїзму (подібний до свого російського, а особливо білоруського варіантів: згадаємо знаменитий вислів О.Лукашенка: «Я - православний атеїст»).У більшості ж населення переважає своєрідне споживацьке відношення до релігії. Храми відвідуються лише на Пасху та Хрещення, в іншому має епізодичний характер, пов'язаний з виконанням певних треб, (хрещення, відспівування, поминки, все більш популярне в останній час вінчання). Цей „споживацький" характер православної релігійності в наш час набув максимального прояву, що викликає деякі нарікання з боку православних священнослужителів. Благочинний Краматорського округа протоієрей Іоанн Устименко в інтерв'ю часопису „Восточный проект" констатує „Колись в Краматорську було 3 храми, зараз їх 11. Але люди однак приходять у храм рідко – здебільшого на Пасху та воду освячувати". І наставляє: „кожної неділі ми повинні відвідувати Храм Божий... Хто не сповідається або не причащається, який він віруючий?" [3,11]

У 2004 році відбувається відкриття третьої в Україні православної Лаври – Святогірської, яка розташована на мальовничому березі Сіверського Дінця на півночі області. Цій події було надано величезне значення, особливо з огляду на тодішню політичну ситуацію. Відкриття Лаври одночасно символізувало відродження православ'я і певну політичну орієнтацію. Бурхливі 2005-2006 роки були певним випробуванням для УПЦ – МП у Донбасі. Але вона залишилася найбільш впливовою релігійною силою нашого регіону.

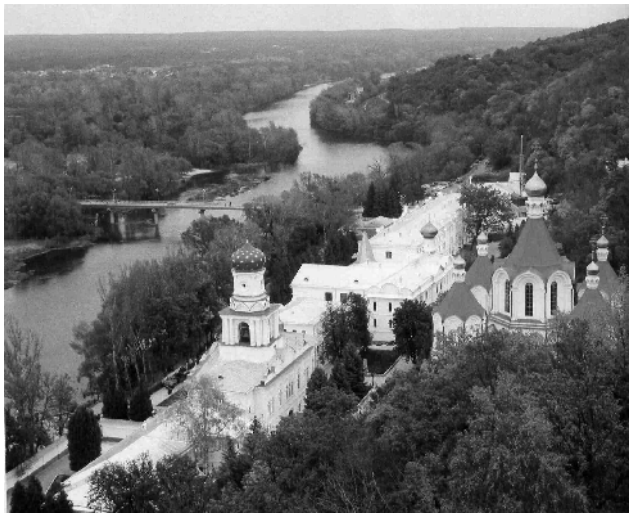

Незважаючи на те, що патріарх УПЦ-КП Філарет є вихідцем з Донецької області (село Благодатне Амвросіївського району) число приходів Київського Патріархату досить невелике і складає не більше 6,5% від загального числа релігійних організацій, а УАПЦ зовсім мінімальне – 3 парафії. Починаючи з 1992 року спільними діями ортодоксів УПЦ-МП та згодом і місцевих властей діяльність цих церков піддавалася всілякій дискредитації та обмежувалося.

2.В той же час ще у 2000 році Донецька область випередила всі області України за числом кількості **протестантських** релігійних організацій (520), залишивши позаду такі традиційно-протестантські області з дуже високим рівнем релігійності, як

Закарпатська (512) та Чернівецька (409) [Див: 8]. Донецьк стає центром протестантських новоутворень: Української Християнської Євангельської церкви (на базі харизматичної секти „Слово Життя”), Союзу Церкви Божої України, в Донбасі починають діяти сім учбових закладів, що належать різним протестантським організаціям. В 1997 році Донецький біблейський коледж, що був заснований ще в 1991 році ВСО ЄХБ України та Братством незалежних церков і місій ЄХБ України, перетворюється

Донецький християнський університет, що є одним з двох діючих в Україні баптистських університетів. Свої учбові заклади створюють Церкви Повного Євангелія (харизмати) та Церкви Христа.

Баптисти та Адвентисти Сьомого дня будують за допомогою закордонних спонсорів-єдиновірців шикарні молитовні доми (Церква Гефсиманія, Дом Євангелія, Церква Голгофа в Донецьку, Світ Євангелія в Макіївці, Церква Віфанія у Маріуполі та інші). В області починають діяти 17 протестантських місій (на 2002 рік), які активно співробітничають з релігійними діячами з далекого зарубіжжя (особливо зі Сполучених Штатів). Зокрема, за 9 місяців 1997 року область відвідало 527 закордонних місіонерів. Від соціальної самоізоляції, характерної для протестантизму радянських часів, більшість релігійних організацій активно включається в бурхливе суспільно-політичне життя сучасного Донбасу. Це не тільки заходи милосердя та допомога медичним та пеніціарним установам, але й намагання до участі в політичній діяльності. Постійні зв’язки з закордонними центрами

дозволяють отримати освіту за кордоном, або виїхати туди на постійне місце перебування, що не може не приваблювати молодь. Суворе дотримання моральних норм, запобігання вживання алкоголю, наркотиків, паління робить протестантські організації популярними серед батьків, що турбуються долею своїх дітей в такому криміногенному регіоні як наш.

Для протестантської релігійності в Донбасі є характерною досить велика розмаїтість. На відміну від радянських часів, коли легально діяла лише Всесоюзна Рада Євангельських християн-баптистів та окремі громади Адвентистів Сьомого дня, з кінця 80-х років в області реєструються організації 20-ти протестантських напрямків, одні з яких лише легалізуються інші виникають в наслідок місіонерської діяльності.

Позиції лідера серед протестантів в нашому регіоні зберігають **Євангельські християни-баптисти**. Ця найбільш традиційна для України протестантська деномінація яка не зважаючи на переслідування та внутрішні за радянські часи змогла зберегти свої інституціональні структури і свій вплив на віруючих. Більш того наприкінці 80-х – початку 90-х баптизм немов отримує нове дихання. За 90-ті роки минулого сторіччя чисельність баптистських громад в Донецькій області зросла майже вдвічі, йде активне залучення молоді до віри. Посилюється соціальний вплив баптизму, який впроваджує так звані „нові форми служіння”: утворення реабілітаційних центрів для наркоманів, безпритульних дітей та звільнених з міст позбавлення волі, підготовка фельдшерів-місіонерів, заснування баптистських приватних загальноосвітніх шкіл, дитячих та підліткових таборів, молодіжних клубів тощо. Але

дещо консервативна, суха та моралістична проповідь баптистів не задовольняє певні релігійні потреби окремих груп молоді.

Саме це було однією з причин формування в Донбасі досить потужного **харизматичного руху**, найбільш відомим лідером якого є Леонід Падун, який розпочав свою діяльність ще в 1990 році.. Але з самого початку харизматичний рух ніколи не був однорідним або зорієнтованим тільки на один закордонний центр. Зокрема, Л.Падун дотримується вчення У. Екмана та його громаду „Слово Життя" в Швеції; інші – вчення Каннета Хейгена та інститут „Рема" (США). В останній час харизмати намагаються все більш адаптувати своє вчення до українських реалій: „церква" „Слово Життя" змінює назву на Українську Християнську Євангельську Церкву, Леонід Падун приймає титул єпископа і таке інше. Але саме харизмати найбільш репрезентують своєрідну „модернізацію" протестантської релігійності в Україні. Для харизматичних церков притаманне так зване „нове бачення служіння церкви у сучасному світі". Концепція так званого Соціального Євангелія спонукає адептів екстатичних напрямків до активності в досягненні своїх цілей не тільки в місіонерській та благодійницькій діяльності, але й в бізнесі, політиці та в повсякденному житті.

Певну протилежність харизматам становлять „люди, що не розлучаються з Біблією", незважаючи на те, що витоки вчення **Свідків Єгови** та їх постійний релігійний центр знаходяться також на Заході. Якщо харизмати намагаються до активного перетворення світу, то для єговістів характерними є стійке неприйняття сучасних реалій, вони засуджують війни, політику тощо.

В Донбасі перші Свідки Єгови з'являються після погрому цієї організації радянськими органами на землях Західної України в 1951 році. Незважаючи на репресії, переслідування та провокації властей ця заборонена „секта" змогла не тільки зберегти свої структури тай певним чином поширити свій вплив, підтримуючи нелегальні відносини з своїм бруклінським центром. Недивно, що після офіційної реєстрації організації 28 лютого 1991 року, завдяки добре налаштованої місіонерської діяльності, чисельність рядів секти починає шалено зростати. Причому, центр їх активності поступово переноситься з заходу країни (де тріумфально відроджується греко-католіцизм) на атеїзований схід. Якщо в 1991 році в Донецьку було одні збори та 110 „Свідків", то в 2000 році їх вже більш 3 тисячі та 24 „Залів Царств" [7,23]. Загалом в Донбасі налічується 80 релігійних організацій Свідків Єгови, в яких перебуває 25 тисяч прибічників. Зростанню популярності єговізму сприяє їх безкомпромісна позиція в релігійних, соціальних та політичних питаннях та постійна проповідницька робота, що провадиться всіма членами організації. Проте, треба зазначити, що їх певна настирливість та примітивізм пропаганди, що нагадує методи мережевого маркетингу, відштовхує багатьох пересічних мешканців, Донбасу.

Суперечлива репутація також і у четвертого лідера у протестантів Донеччини – **Церкви Христа**. Церква Христа з'являється в Україні у 1989 році, коли громадянин США Шон Лі Вундт прибуває до Києва з Москви разом з десятком прибічників-громадіян Росії. Метою діяльності Церкви Христа проголошується відродження основ християнства за Євангелієм і його проповідь.

Своє походження Церква Христа виводить з американського рівайвелістського руху XVIII сторіччя. В той же час деякі дослідники вважають безпосереднім початком діяльності цієї організації проповідь пастора Кіп Мак Кіна в Бостоні (1979 р.). Для віровчення „церквохристиян" є характерним, крім дотримання загально протестантських догматів, вчення про необхідність постійного духовного наставництва, яке деякі критики і супротивники Церкви Христа тлумачать як тотальний психологічний контроль з боку лідерів секти. В той же час, саме ця релігійна організація найбільш послідовно впроваджує принцип конгрегаціоналізму – повної незалежності громади від світської влади, а також повної віросповідальної та організаційної автономії кожної громади.

Донеччина є одним з центрів діяльності Церкви Христа. З 87, громад зареєстрованих в Україні, 54 (тобто 62%) діє в Донецькій області. Зокрема, ці організації є в кожному районі міста Донецька (перша зареєстрована в 1991 році), а також в Маріуполі, Макіївці, Краматорську, Слов'янську та інших містах нашого регіону. Церква видає під керівництвом Романа Романенка газету „Голос Церкви" та регулярно запрошує на свої збори закордонних (здебільшого) американських проповідників. В Донецьку діють Духовний центр співробітництва незалежних релігійних громад Церкви Христової в Україні „Благовіст" та Християнський центр співробітництва незалежних Церков Христових. Кожен з цих центрів має свої духовні учбові заклади (біблейські інститути). Один з них має загальноукраїнський характер (Український Біблейський Інститут). Він був заснований в грудні 2000 року і на

2001/2002 учбовий рік набрав 60 студентів, викладання яким ведуть американські спеціалісти в галузі біблейських наук. Таким чином, Церква Христа завдяки місіонерській активності свої адептів та інтенсивної духовної та матеріальної підтримці з-за кордону поступову зміцнює своїх позиції в нашому регіоні.

Що ж стосується традиційних „других" після лідерів (баптистів) в місцевому протестантському середовищі – **п'ятидесятників (християн віри євангельської) та адвентистів** – то вони за останні роки дещо зменшили свою питну вагу загальній чисельності протестантських громад. Так якщо в 1990 році громади ХВЄ складали 18,5%, то 2002-му вже лише 9%. Адвентисти Сьомого Дня 4-6 громад яких існували в Донбасі навіть в 60-70 роки і що складали в 1990 році 8% від всіх протестантів лише зберегли свою частку і в 2002 році .

П'ятидесятницькі громади, що виникають в повоєнні роки в Донбасі вимушено зберігаючи єдність з баптистами в складі ВР ЄХБ відмовлялися від своїх специфічних догматичних і культових настанов: хрещення Святим Духом та глосолалії. З початку 70-х років починається рух за відокремлення від баптизму та формування автономно діючих п'ятидесятницьких громад, більшість з яких дотримувалася групового ізоляціонізму та ескапізму. Центром цього руху в Донбасі стало місто Красноармійськ де й зараз знаходиться Об'єднання церков християн віри євангельської п'ятидесятників ВСЦ ХВЄП в Донецькій області.

З початку 90-х років в зв'язку з розгортанням в Донбасі потужного ново харизматичного руху простежується певна криза

„ортодоксального” п’ятидесятництва, яка виявилася в деякому відході віруючої молоді та деяких громад на позиції Церков Повного Євангелія. Втім і традиційне п’ятидесятництво проявляє неабияку місіонерську активність, маючи в області 5 духовних місій.

Місіонерську активність проявляє з початку перебудови і організації адвентистів сьомого дня, яка з кінця 80-х років відновила членство у світових адвентистських структурах. Українська уніонна конференція церков АСД, до якої входять донецькі адвентистські громади, стала складовою Євро-Азіатського дивізіону Генеральної конференції АСД. Незважаючи на гігантське зростання кількості громад адвентистів за 90-ті роки (2 громади в 1990 році, 44 – в 2002-му) можливості адвентистського прозелітизму дещо обмежені, враховуючи пріоритет родинного членства в адвентистських громадах.

Є вельми обмеженими і прозелітські можливості в нашому регіоні і мормонів **(Церкви Ісуса Христа Святих Останніх Днів),** які як згадувалося вище, на початку 90-х розвернули потужну місіонерську компанію в нашому регіоні. Американська зверхність, слабке урахування місцевої ментальності залишили мормонів в якості „білих ворон” серед донецького середовища. Інтерес до їх організації здебільшого пов’язаний з чисто прагматичними моментами – можливостями безкоштовного вивчення англійської мови, спортивного тренування та виїзду за кордон або на „ПМЖ” або хоч на заробітки.

Крім перелічених вище протестантських релігійних організацій в нашій області діють **Німецька** та **Українська**

лютеранські церкви (по 2 громади) і по одній громаді **назарян, новоапостольскої церкви, екуменічної церкви, пресвітеріан, Церкви Нового Єрусалиму**, існує релігійна громада **„Науки Розуму".**

Починаючи з 1992 року в регіоні діє **Богородична Церква** І.Береславського, яку можна віднести до модерного православного сектантства. У Донецьку існує один з двох „престолів" Божої Матері в Україні, який очолює „єпископ" Михайло (С.Володін).

Проте, ці громади мають або етнічно замкнутий характер (як і зареєстровані в області дві громади давньосхідної **Вірменської Апостольської церкви**), або є досить малочисельними молодіжно-культовими утвореннями. Зрозуміло, що їх діяльність суттєво не впливає на загальну релігійну ситуацію в регіоні.

Більшої уваги заслуговує діяльність **Римо-католицької** і особливо **Греко-католицької церкви**. На 2002 рік в області зареєстровані 21 громада греко-католиків, та два монастиря УГКЦ (с. Званівка Артемівського району, та місто Донецьк), і 5 громад Римо-католиків (в Донецьку в районі залізничного вокзалу будується костел Святого Йосипа). Не зважаючи на те, що греко-католики з являються в Донбасі ще 1939-1940 роках, та особливо в перші повоєнні роки (виселенці с західної України) перша Греко-католицька громада з'являється у Донецьку лише у 1991 році. На противагу Римо-католикам (як і протестантам), більшість греко-католицьких громад діє в селах, в яких проживають вихідці с західної України (с. Верхньокаменське та Званівка Артемівського району, смт. Новодонецьке Добропільского району, с. Криниці Олександрівського району). Існують громади УГКЦ також у

Донецьку, Харцизьку, Красноармійску. Незважаючи на те, що більшість віруючих становлять представники галицького субетносу, УГКЦ приваблює і багатьох громадян Донбасу, яки мають намагання до відродження української національної самосвідомості. Саме це викликає невдоволення з боку Донецьких ієрархів УПЦ-МП, про яке згадувалось вище. Певний прозелітизм виявляє й Римо-католицька церква, хоч загалом залишається здебільшого засобом етнічної ідентифікації (більшість вірних становлять поляки).

3.Цілі національно-культурної ідентифікації, етнічного самозбереження переважають і в діяльності мусульманських та іудейських громад в Донбасі. **Іслам і іудаїзм** є традиційними релігіями народів, які здавна мешкали на території нашого регіону. Можна згадати, що свого часу донецький простір належав Хазарському каганату (де державною релігією був іудаїзм), та Кримському ханству. В наших безкрайніх степах кочували печеніги та торки, татари та ногайці, які в більшості прийняли іслам. С початку розвитку промисловості в донецькі містечка переселяються євреї (за часів Російської імперії “риса осілості” проходила по Кальміусу) та казанські татари. В дожовтневому Донбасі існували синагоги (зокрема лише в Юзівці їх було 3) та мусульманські молитовні будинки. В 30-ті роки від них не залишилось жодного...

Лише в 1991 році в наслідок відродження національної свідомості та запровадження релігійної свободи в Донецьку починають діяти перші мусульманська та іудейська громада. За десятиріччя завдяки діяльності місцевих лідерів та підтримці

діаспорою, Донецьк стає одним з трьох ісламських центрів в Україні. В 1991 році під безпосереднім керівництвом відомого підприємця А.Х.Брагіна (що загинув під час вибуху на стадіоні “Шахтар”) розпочинається будівництво мечеті “Ахать-джамі” в районі шахти “Жовтнева”. В 1995 році відбувається остаточне відмежування донецького центру мусульман (яке отримало назву Духовний Центр Незалежних мусульманських громад України) від Київського центру (Духовного управлінню мусульман України), де керівництво перейшло до вихідця з Лівану Ахмеда Таміма. Рашид Брагін – лідер донецьких мусульман, створює фактично третій (після Києва та Сімферополя) центр ісламу в Україні. В 1997 році в Донецьку створюється Партія мусульман України, 1998 відкривається культурний центр і нарешті в 1999 – Український Ісламський Університет. В Донецькій області в наш час діють 17 мусульманських релігійних громад (9 з яких належать до ДЦНМГУ, 7 до ДУМУ та одна незалежна). Всі вони належать до ханіфітського мазхабу сунітської гілки ісламу. Не зважаючи на таку малочисельність, мусульмани Донбасу (серед яких один з найбільш видатних підприємців сучасної України – Р. Ахметов) чинять досить сильний вплив не тільки на соціально-політичне, але й ділове життя Донеччини. Насамкінець, треба зазначити, що між православ'ям та ісламом на Донецьких теренах існує мирне співіснування та навіть духовне співробітництво. Між лідерами мусульман та ієрархами Донецької та Горлівської єпархій УПЦ-МП встановилися досить теплі відносини. Свідченням цього є факт

передачі грошових коштів президентом ФК “Шахтар” Р. Ахметовим митрополиту Іларіону на закінчення будівництва Свято-Преображенського кафедрального собору.

Іудаїзм в Донбасі також є досить традиційною релігією. На початку 20 століття євреї, для більшості яких етнічна ідентичність співпадала з релігійною складали більш ніж 4% населення нашого краю. Місцями проживання в основному були міста та містечка: Юзівка, Маріуполь, Бахмут тощо. В зв’язку з ототожненням етнічної та релігійної ідентифікації динаміка іудаїзму в Донбасі певним чином співпадає з динамікою чисельності євреїв. Єврейські погроми часів громадянської війни, холокост під час німецької окупації та масова еміграція в 70-80-ті роки суттєво зменшили єврейські населення Донеччини

І все ж процеси відродження національної релігійної свідомості серед тих, хто залишився, призвів до появи в Донецькій області в 90-ті роки минулого століття 16 релігійних громад, що діють у містах Донецьку, Маріуполі, Макіївці та Горлівки. Центром релігійного життя іудеїв Донеччини є Донецька синагога на честь любовического ребе Бейт Менахим Менада, що розташована по вулиці Жовтневий в старої частини центра міста. На її базі діють Регіональне духовне управління іудейських громад Донбасу та з 1999 року єшива “Томхей - Тмимим” Любавич, яка є одним з двох (поряд з Київським Соломоновським університетом) духовних учбових закладів іудеїв в України. Більшість іудеїв Донеччини належать до хасидизму – містичному напрямку, що склався ще у 18

сторіччі саме на теренах України. Проте зареєстровані також громади прогресивного іудаїзму та месіанських євреїв. Всі вони підтримують тісні зв'язки з своїми єдиновірцями в Ізраїлі, США, європейських країнах.

І нарешті останню групу релігійних громад Донеччини складають новітні релігійні організації орієнталіського, окультного та неоязичницького спрямування які виникли на основі хвилі містичного культового молодіжного руху на початку 90-х років. Лідером серед цих громад на початок тисячоліття стали **буддисти.** Загалом буддизм є світовою релігією, але зважаючи на те, що етнічних угруповань, що традиційно сповідає цю релігію в Донбас немає (може за виключенням поодиноких випадків), ця релігія набула молодіжно-культового характеру. В Донецький області в 2002 році зареєстровано 7 буддійських організацій різних напрямків, які належать до махаяністської гілки буддизму (орієнтуються на корейській варіант дзен: школа Чогьо) та ваджраяністського напрямку (тибетська традиція: школи Гелуг-па та ноїнгма-па). До останнього належить, зокрема духовний орден Лунг—Жонг-Па ("Хранителі заповідей"), який виник у 1993 році в наслідок об єднання буддистських громад Донецька, Харкова та Луганська . В Донеччині діє перший в Україні буддійський монастир – храм Шейчин-лінг, який розташований в сільському будинку в селі Ольгінці Волноваського району. Метою ордену і ченців монастиря, як вважають їх засновники, є адаптування вчення Будди до української ментальності. Орден поряд з чисто релігійною діяльністю веде місіонерство, намагається впливати на суспільно-політичне життя (наприклад засудивши владу України за погром на

Софійському майдані під час поховання патріарха Володимира, а також вступ російських військ до Чечні). Буддисти Донецької області з кінця 1993 року випускали щомісячну газету “Махасангха”, з початку 1999-го розпочато видавництво інформаційно-просвітницького журналу “Дао” та альманаху “Шлях Будди”. Але зрозуміло, що буддизм на Донеччині ні не має широкого впливу і залишається в якості молодіжно-культової “тусовки” та захоплення певної групи інтелектуалів.

Продовжують дивувати деяких мешканців нашого регіону оригінальністю одягу та постійною медитацією і представники **Товариства Свідомості Крішни**. Хоч більшість дончан до них вже звикли, бо представники кришнаїзму з явилися у нас ще наприкінці 80-х років. Донецька ятра Товариства Свідомості Крішни (ІСККОН) зареєстрована в 1991 році. 26 листопада 1997 року відкрився перший ашрам (монастир) кришнаїтів, що знаходиться на межі Донецька і Макіївки. Головними цілями цих двох релігійних організацій є сповідування та поширення віри свідомості Крішни організація вайшнавської духовної освіти та практичних навичок “ведичного” засобу життя на основі сільського господарства, зокрема вирощування продуктів харчування, а також корів. Важко сказати наскільки успішно останнє, бо кожен вайшнав, як відомо, повинен кожен день повторювати мантру “Харе Крішна...” за чотками в 16 рядів з 108 бусин. Для прибічників цієї течії є характерна певна самоізоляція, не зважаючи на те, що вітається громадянська активність, родинне життя та корисна праця.

Подібний езотирзм є характерним і для інших неоіндуїських релігійних утворень, що існують в нашому регіоні. В області вони репрезентовані нечисленними представниками таких рухів: громада тантристів “Пакчама-Веда” (зареєстрована в м. Маріуполь), товариство Шрі-Чінмоя (зареєстрована в Донецьку як громадська організація), Вішва Нірвмала Дхарма (готується до реєстрації), Ошо Раджніша (діє без реєстрації, як філія Київської організації, що має статус громадської), Транцедентальна медитація, що отримала ліцензію на викладання своїх дисциплін в філіях свого Ведичного університету Махаріши Махеш Йоги, є представники Реріховської Агні Йог(дві незареєстровані громади).

Неоязичництво представлено в області двома громадами (одна зареєструвала свій статут, друга ні) РУН-віри, а також двома незареєстрованими громадами послідовників Перуна та Одіна. Як громадська організація діє “Детка” – клуб прихильників вчення Порфирія Іванова. У 1998 році зафіксована спроба створити сатанинську організацію “Орден меча и змії”, двадцятирічний керівник якої був звинуваченим в примушенні неповнолітніх до занять окультизмом , вживання спиртних напоїв та наркотиків, пропаганді культу насильства і жорстокості.

Таким чином, сучасне релігійне життя Донецької області є досить різноманітним. З одного з “оплотів атеїзму”, якою була Донеччина за радянські часи вона перетворилася в один з релігійних центрів України. Визначальною рисою релігійного життя за досліджений період є незважаючи на формальне домінування православ’я відтворення його дуалізму з протестантизмом та появою двох нових невеликих анклавів

релігійного життя: релігій національних меншин молодіжно-культових рухів, які проте мають обмежений соціальний вплив. Саме цей своєрідний дуалізм з елементами плюралістичності є основою стабільності релігійного життя регіону. Ця безконфліктність та стабільність може бути лише політичним втручанням або внутрішніми суперечностями всередині конфесій. Православ'я, протестантизм, релігії національних меншин та новітні релігійні рухи репрезентують різні типи релігійності, що дозволяє їм мирно співіснувати одна з одною.

ЛІТЕРАТУРА

1.Сей наречений святий день // Донбасс православний – 2001 № 9 (45)- с.7.

2. Мы сохранили церковь // Донбасс православный – 2002 - № 53 с.5

3. Стопы свои направьте в храм, а души к Богу // Донбасс православный - 2002 -№ 1 (49)

4.Живой родник. Православній собеседник-№12(20)- декабрь 2004 года.

5. Живой родник. Православній собеседник-№1(21)- январь 2004 года

6. Довідка про релігійну мережу Донецької області станом на 1 квітня 2006 року.

7. С надеждой, которая поддерживает меня. Рассказала Т.Вилетская // Пробудитесь!-22 дек. 2000 г.

ДОДАТКИ

СПИСОК НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ ТА ДОВІДКОВИХ ВИДАНЬ З РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

Академічне релігієзнавство / За ред. А. М. Колодного. – К., 2000.

Аляєв Г. Э., Горбань О. В., Мешков В. М. Лекції з релігієзнавства. – К., 1996.

Васильев Л. История религий Востока. - М., 2001.

Введение в общее религиоведение: Учебник / Под ред. И. Н. Яблокова. - М., 2001.

Гараджа В. И. Религиоведение. – М.,1994.

Географія релігій. – К., 2000.

Дудар Н. П., Филипович Л. О. Нові релігійні течії: український контекст. - К., 2000.

Ерышев А. А. Религиоведение. – К., 1999.

Ислам. Энциклопедический словарь. - М., 1991.

Історія релігій в Україні. – К., 2000.

Калінін Ю. А., Харьковщенко Є. А. Релігієзнавство - К., 1997.

Кислюк К. В., Кучер О. М. Релігієзнавство. - К., 2004.

Лекции по истории религий. - СПб., 1997.

Лубський В. І. Релігієзнавство - К., 1997.

Малерб М. Религии человечества. - М.- Спб., 1997.

Основы религиоведения / Под ред. А. А. Круглова. – М., 2002.

Основы религиоведения / Под ред. И. Н. Яблокова. - М., 1998.

Радугин А.А. Введение в религиоведение. - М., 1998.

Релігієзнавство: навчальний посібник / За ред. М. Ф. Рибачука. - К.,1997.

Релігієзнавство: Навч.посібник / За ред.С.А.Бублика – К., 1998.

Релігієзнавство: предмет, структура, методологія (за ред. А.Колодного, Б.Лобовика). - К., 1996.

Релігієзнавство: Навч.посіб. / Сост. Т. А. Ніколаєнко, А. М. Колодний, – К., 2004.

Релігієзнавчий словник / За ред. А. Колодного і Б. Лобовика. - К., 1996.

Религиоведение: Хрестоматия. / Под ред. А. Н. Красникова. - М., 2000.

Религиоведение: Учебное пособие. / Под ред. А. Солдатова. - Спб., 2003.

Религиозные традиции мира. В 2-х томах. - М., 1996.

Релігія і політика в сучасній Україні / За ред. І. Кураса. – К., 2000.

Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан. - К., 2004.

Самыгин С. И., Нечипоренко В. В., Полонская И. Н. Религиоведение: социология и психология религий. - Р-н-Д., 1996.

Токарев С.А. Религии в истории народов мира. - М., 1986.

Христианство. Словарь. -М., 1994.

Цветков А. П. Религиоведение. - К., 2002.

Черній А. М. Релігієзнавство. - К., 2003.

Яроцький П. Л. Релігієзнавство. Підручник. - К., 2004.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ
З КУРСУ "РЕЛІГІЄЗНАВСТВО"

1. Предмет релігієзнавства.
2. Сутність релігії.
3. Форми первісних вірувань.
4. Класифікація сучасних релігій.
5. Релігія Індії: індуїзм, джайнізм, сикхизм.
6. Релігія Далекого Сходу: конфуціанство, даосизм, синтоїзм.
7. Релігійно-філософська доктрина буддизму.
8. Головні напрямки у буддизму.
9. Іудаїзм: історія та сучасність.
10. Біблія: походження та склад.
11. Основні ідеї Євангелія та послань ап.Павла.
12. Походження християнства та його інстуціональне та догматичне оформлення у IV-V ст.
13. Православ'я: особливості догматики та культу.
14. Православ'я у сучасній України.
15. Католицизм: віровчення, культ, організація.
16. Українська греко-католична церква.
17. Реформація та ранні форми протестантизму.
18. Пізні форми протестантизму.
19. Іслам: віровчення , культ та головні напрямки.
20.Сучасна релігійна ситуація в України (загальна характеристика).

ВЕБ-РЕСУРСИ:

Релігія в інтернеті

Релігійно-інформаційна служба України - http://www.risu.org.ua (укр, рос.)
Мир религий (Росія) - http://www.religio.ru

Українська Православна Церква
(Московського Патріархату)

Офіційний сайт прес-служби УПЦ "Україна православна" — www.pravoslavye.org.ua (укр, рос)
Офіційний сервер УПЦ – orthodox.org.ua (укр, рос)
Портал "Православ'я в Україні" — www.orthodoxy.org.ua (укр, рос, eng)

Єпархії
Вінницька і Могилів-Подільська єпархія — www.orthodox.vinnica.ua (укр)
Волинська єпархія — www.orthvoldiocese.lutsk.ua (укр, рос)
Володимиро-Волинська єпархія — www.dzvin.da.ru (укр, рос)
Дніпропетровська єпархія і центр "Лествица" — www.lestvitsa-orthodox.dp.ua (рос)
Донецька єпархія — www.ortodox.donbass.com (рос)
Луганська єпархія — www.sobor.lg.ua (укр, рос, eng)
Львівська єпархія — orthodox-lviv.narod.ru (укр, рос)
Мукачево-Ужгородське єпархіальне управління — www.orthodox.mk.uzhgorod.ua (укр, eng)

Одеська єпархія — www.pravoslav.odessa.net (рос)

Полтавська єпархія — pravoslavie.poltava.ua (рос)

Сімферопольсько-Кримська єпархія — orthodox.sf.ukrtel.net (рос)

Харківська єпархія – www.pravoslavie.kharkov.ua (рос)

Сайт Херсонської єпархії "Православна Таврія" — www.fialco.org (рос)

Чернівецька єпархія — bucov.narod.ru (рос)

Чернігівська єпархія — www.orthodox.com.ua (рос)

Навчальні заклади

Київська Духовна Академія і Семінарія — www.collegium.org.ua (рос)

Одеська Духовна Семінарія — www.ods.org.ua (рос)

Ужгородська Українська Богословська Академія — orthodoxuuba.org.ua (укр)

Місіонерське духовне училище — poltavadu.narod.ru (рос)

Монастирі

Офіційний сайт Свято-Успенської Києво-Печерської лаври — www.lavra.kiev.ua (укр, рос, eng)

Свято-Успенська Почаївська лавра (офіційний сайт), газета "Почаївський листок" — www.pochaev.org.ua (укр, рос)

Почаївська Свято-Успенська лавра (неофіційний сайт) — www.pochaev.by.ru (рос)

Низкиницький Свято-Успенський монастир — www.monastyr.com.ua (укр, рос, eng)

Київський Свято-Троїцький Іонінський монастир – www.iona.kiev.ua (рос)
Свято-Успенська Святогорська лавра, неофіційний сайт – www.arshor.narod.ru (рос)
Охтирський Свято-Троїцький монастир – www.akhtyrkamonastery.com (рос, eng)
Балаклавський Свято-Георгіївський монастир – www.sntgeorg.sebastopol.ua (рос)
Інкерманський Свято-Климентівський чоловічий монастир – orthodox.sf.ukrtel.net/ monastyr/inkerm.htm (рос)
Топлівський жіночий монастир Святої Параскеви – orthodox.sf.ukrtel.netmonastyr/toply.htm (рос)
Космодаміанівський чоловічий монастир, Кримська єпархія – orthodox.sf.ukrtel.net/monastyr/kosdam.htm (рос)
Бахчисарайський Свято-Успенський чоловічий монастир – orthodox.sf.ukrtel.net/monastyr/usp-mon.htm (рос)
Кизилташський монастир, Крим — kiziltash1.narod.ru (рос)
Свято-Пантелеймонівський скит у Феофанії – www.feofaniaskit.kiev.ua (рос)

Українська Православна Церква Київського Патріархату

Офіційний сайт УПЦ КП (стара версія) — www.kievpatr.org.ua (укр)
Офіційне видання прес-служби Київської Патріархії УПЦ Київського Патріархату — www.cerkva.info (укр)

Свято-Володимирський кафедральний патріарший собор, м. Київ – www.patr-sobor.org.ua (укр)

"Українське православ'я", інтернет-проект — www.uaorthodox.org (укр)

Золотоверхий Свято-Михайлівський монастир — *стара версія:* www.zolotoverh.org.ua (укр); *нова версія:* www.zolotoverh.info (укр)

Волинська єпархія – www.pravoslavja.lutsk.ua (укр)

Донецько-Маріупольська єпархія — www.metropolis.dn.ua (укр, рос)

Дрогобицько-Самбірська єпархія – www.visnuk.iatp.org.ua (укр)

Проект "Православ'я на Прикарпатті", Івано-Франківська єпархія — www.pravoslavya.org/church (укр)

Львівсько-Сокальська єпархія – www.orthodoxy.lviv.ua (укр)

Одесько-Балтська єпархія — www.eparhia.nm.ru (укр)

Полтавська єпархія — www.orthodox.poltava.org (укр)

Проект "Рівне православне" Рівненська єпархія — www.ukr-orthodox.rv.ua (укр)

"Православна Сумщина", офіційний сайт Сумської і Охтирської єпархії — www.pravoslsumy.dp.ua (укр)

Тернопільсько-Бучацька єпархія — www.cerkva.te.ua (укр)

Херсонська єпархія — www.hs.ukrtelecom.ua/~church (рос)

Медіа-портал Хмельницької єпархії УПЦ КП — www.upckp.km.ua (укр)

Чернівецько-Буковинська єпархія — www.eparhia.cv.ua (укр)

Чернігівська єпархія — bunker.4t.com/kievpatriarch/main.htm (укр)

Тернопільська духовна семінарія — www.amvon.org.ua (укр)
Синодальне управління духовно-патріотичного виховання Української Православної Церкви Київського Патріархату у зв'язках із Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України — www.kievpatrarmy.org.ua (укр)
"Київські єпархіальні відомості" – vidomosti.org.ua (укр)
"Християнин Таврії", видання Херсонської єпархії — www.hs.ukrtelecom.ua/~church/news (укр, рос)
Український інтернет-журнал "Православне слово" – www.upckp.org.ua (укр)

Українська Автокефальна Православна Церква

Офіційний сайт УАПЦ — www.uaoc.info (укр)
Сайт УАПЦ — www.uapc.org.ua, www.uaoc.org.ua (укр)
Сайт Патріархії УАПЦ — www.uaoc.kiev.ua (укр)
Одесько-Балтська єпархія — hram.od.ua (укр)
Харківсько-Полтавська єпархія — www.uaoc.org.ua/hpe (укр)
Особистий сайт архиєпископа Ігоря Ісіченка — www.bishop.kharkov.ua (укр)

Інші православні спільноти та релігійні організації православного коріння

Руська Православна Старообрядна Церква в Україні — www.staroobryad.narod.ru (рос)

Одеська єпархія Російської Православної Церкви Закордоном — www.ipc.od.ua (рос)

"Церковные ведомости", сайт Руської Істинно-Православної Церкви (під омофором митрополита Віталія) — www.catacomb.org.ua (рос)

Українська Реформаторська Православна Церква – alivechurch.narod.ru (рос)

Українська Автокефальна Православна Церква Канонічна (Соборноправна) – www.soborna.org (укр, eng)

Протестанти

Лютерани

Офіційний сайт Української Лютеранської Церкви — www.ukrlc.org (укр, eng)

Українська Лютеранська Богословська Семінарія Святої Софії — www.angelfire.com/ca4/saintsophiaseminary (укр, eng)

"Світло життя", християнський сайт — svitlo.by.ru (рос)

Реформатська Церква

Євангельська Пресвітеріанська Церква України – www.epcu.org.ua (рос, eng)

Євангельські Християни-Баптисти

Офіційний сайт Всеукраїнського союзу об'єднань Євангельських християн баптистів – www.baptist-union.org.ua (укр, рос, eng); новий сайт: www.ecbua.info (укр, eng)

Довіряючі Біблії християни — www.baptist.org.ua (рос, eng)
Київський християнський університет – www.kcu.org.ua (укр, рос, eng)
Молодіжне служіння ВСО ЄХБ — www.cyouth.info (рос)
Неофіційний сайт євангельських християн баптистів Києва — baptistkiev.narod.ru (рос)
Київська біблійна баптистська церква — users.i.com.ua/~biblesay (рос)
Донецький християнський університет – www.dcu.donbass.com (рос, eng)
Одеська богословська семінарія – www.odessasem.com (рос, eng)

Християни Віри Євангельської

Всеукраїнський союз Церков християн віри євангельської п'ятидесятників — www.uupc.org (укр, eng)
Видання Всеукраїнського союзу церков християн віри євангельської "Благовісник" — www.blag.org.ua (укр)
Українська Християнська Місія відродження і милосердя, м. Львів — www.goodsamaritan.lviv.ua (укр, рос, eng)
Київський біблійний інститут — www.kbi-kyiv.org (укр)
Львівська богословська семінарія ХВЄ — www.lts.lviv.ua (укр)

Харизмати

Посольство благословенного царства Божого для всіх народів, Християнська церква Повного Євангелія "Слово віри", м. Київ — www.godembassy.org (рос, eng)
Приватний сайт пастора Сандея Аделаджі — www.pastorsunday.com (рос, eng)
Об'єднана християнська євангельська Церква Живого Бога, м. Ужгород — www.livegod.uzhgorod.ua (укр, рос)
Офіційна сторінка Християнських Повноєвангельських і Харизматичних Церков Криму — gospelcom.tripod.com (рос, eng)
Кіровоградська Християнська церква "Слово пробудження" — church.vov.ru (рос)
Дніпропетровська Християнська церква "Двері в небо" — www.doorway.dp.ua (рос)
Християнська місія "Служіння допомоги" — operators.narod.ru (рос)
Повноєвангельська церква "Благодать і любов Христа" м. Київ — www.apostol.org.ua (рос, eng)
Церква Повного Євангелія "Назарет" м. Черкаси — hvenazareth.chat.ru (рос, eng)
Об'єднання Євангельських Церков України — www.union-harvest.org.ua (рос)
Київський біблійний інститут — www.kbi-kyiv.org (укр)

Адвентисти Сьомого Дня

Офіційний сайт Української Уніонної Конференції Адвентистів Сьомого дня — www.adventist.org.ua (рос)

Харківська громада АСД — adventus.narod.ru (рос)
Інформаційно-видавничий центр "Осіннє листя" – sda-books.narod.ru (рос)
Адвентус — Біблія, християнська літераттура, християнські новини, молитви – www.adventus.info (рос)

Церква Христа

Реєстр Церков Христа в Україні — www.church-of-christ.org.ua (укр, рос, eng)
Офіційний сайт Київської Церкви Христа – www.zerkvahristova.kiev.ua (рос)
Церква Христа на Оболоні — www.obolon-church.kiev.ua (рос, eng)
„Сила слова”: християнські проповіді та натхнення – devo.diallink.net (рос)
Церква Христа — church.of.christ.freehosting.net (рос)

Інші протестанти, міжконфесійні протестантські веб-ресурси

Ukraine Mission, м. Кременчук — www.ukrainemission.com (eng)
"Для тебе", християнська газета з м. Херсон — www.4oru.org (рос)
"Церква Добрих Перемін" (Союз Церква Божа України) — mariupol-christian.net (рос)
Теологічний центр "ІХТУС" — www.theology.org.ua (рос)

Об'єднана Українська Методистська Церква — www.metodist-odessa.nm.ru (рос, eng, de)

Київський біблійний коледж ім. Джона Веслі (методисти) — wesleycollege.kiev.ua (рос)

Міжнародна християнська співдружність “Сім'я” – www.thefamily.dp.ua (рос)

"Християнський сайт" – www.csbase.narod.ru (рос)

Новоапостольська церква м. Одеси — nac.narod.ru (рос)

Офіційна домашня сторінка Христинської Церкви Бога — www.logon.org/ukrainian (укр)

Харківська християнська церква — geocities.com/pasokhin (рос, eng)

Фонд "Молодь для Христа" — yfcua.com/index.php (рос, eng)

Інфопроект "Молодь для Христа", база даних християнських молодіжних ресурсів – ресурс.info (рос)

Місія "Євреї за Ісуса" в Україні та Росії — cis.jewsforjesus.org (рос)

"Молодь з місією", м. Київ — www.ywamkyiv.org (eng)

Інформаційний центр Церкви „Завіт Ісуса Христа”, м. Житомир — jccczt.org (рос, eng)

Міжнародний міжконфесійний „Рух шукачів Бога”, м. Житомир — shidlovskiy.org(рос)

Міжнародний благодійний фонд „Молодь для Христа” — www.yfcua.com (рос, eng)

Католики

Українська Греко-Католицька Церква

Офіційний сайт УГКЦ — www.ugcc.org.ua (укр, рос, eng)
Офіційний сайт Львівської архиєпархії УГКЦ — www.ugcc.lviv.ua (укр)
Бучацька єпархія – buchacheparchy.com.ua (укр)
Івано-Франківська єпархія, видавництво і газета “Нова зоря” – nz.com.if.ua (укр)
Коломийсько-Чернівецької єпархії – www.ko.if.ua/dioceseUGCC (укр)
Мукачівська греко-католицька єпархія — www.mgce.uz.ua (укр)
Сокальська єпархія – www.sokaleparchy.org.ua (укр)
Стрийська єпархія – www.strep.org.ua (укр)
Офіційний сайт Катедрального собору Пресвятої Трійці Самбірсько-Дрогобицької єпархії — www.katedra.org.ua (укр)
Патріарший собор Воскресіння Христового в Києві – www.kyivpatriarchalsobor.org (укр, eng)
Каплиця св. Апостола Андрея Первозванного Одесько-Кримського екзархату — www.cerkva.od.ua (укр, рос)
Чин святого Василія Великого в Україні – www.osbm.in.ua (укр)
Монастир Чину святого Василія Великого у м. Луцьк – osbm.fk.lutsk.ua (укр)
Салезіани святого Івана Боско Східного обряду – www.sdbua.net (укр)
Салезіяни Дона Боско - Львів – www.sdb.org.ua (укр)
Товариство Ісуса в Україні – www.jesuit-ua.org (укр, eng)

Молодіжна комісія Івано-Франківської єпархії – www.il.if.ua/~mk_ugkc (укр)

Український Католицький Університет — www.ucu.edu.ua (укр, eng)

Інститут історії Церкви УКУ — www.ichistory.org (укр, eng, fr)

Інститут екуменічний студій – www.ecumenicalstudies.org.ua (укр, eng, fr)

"Сілоам", сайт Духовно-пасторального відділу УКУ – www.ucu.edu.ua/siloam (укр)

Львівська Духовна Семінарія Святого Духа — www.lds.lviv.ua (укр, eng)

"Пізнай правду", інтернет-версія християнського часопису ЛДС — magazine.lds.lviv.ua (укр, eng)

Видавництво "Свічадо" — www.svichado.com (укр, eng)

"Патріярхат", інтернет-версія часопису — www.patriyarkhat.org.ua (укр)

"Радіо Воскресіння", інтернет-версія — www.rr.lviv.ua (укр)

Доброчинна організація "Карітас-Україна" — www.caritas.lviv.ua (eng)

Товариство українських студентів-католиків "Обнова" — www.obnova.lviv.ua (eng)

Академія української молоді — www.aum.iatp.org.ua (укр)

Римо-Католицька Церква в Україні

Офіційний сайт РКЦ — www.rkc.lviv.ua (укр, рос, eng, pol)

Офіційний сайт Апостольської нунціатури в Україні – www.nuntiatura.kiev.ua (укр, eng)

Мукачівська дієцезія – www.hhrf.org/mrke (укр, hun, ger)

Одесько-Сімферопольська дієцезія – www.odessa.opoka.org (укр, рос, pol)

Католицький медіа-центр — www.catholicmedia.org.ua (укр, рос, pol, eng, de, esp, it)

Доброчинна організація "Карітас-Спес" — www.caritas-spes.org.ua (укр, eng, de, fr)

Парафія Св. Олександра м. Київ — www.catholic.org.ua (укр, рос, eng, pol)

Видання "Волання з Волині" — www.wolanie.regle.pl (pol)

Східний вікаріат ордену домініканів — www.dominic.ua (укр, рос, eng, pol)

Провінція св. Михаїла Ордену Бернардинів в Україні– www.bernardyni.pl/ukraina (укр)

Видавничий відділ Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського “Кайрос” — www.public.ua.net/~kairos (укр, eng)

"Соціум", видання Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського — www.socium.org.ua (укр, рос, eng)

Іудеї, мусульмани, буддисти, індуїсти, язичники, інші релігійні течії

Іудеї

Асоціація єврейських організацій та общин України – www.vaadua.org (рос, eng)

Всеукраїнський єврейський конгрес — www.jewish.kiev.ua (рос, eng)

Єврейська конфедерація України — www.jewukr.org (рос, eng)

Інститут юдаїки — www.judaica.kiev.ua (укр, рос, eng)

Єврейська фундація України — www.jfu.kiev.ua (eng)

Історико-культурний центр Брацлавських Хасидів, м. Умань — www.uman.narod.ru (укр, рос, eng)

Центр Ребе Нахмана в Умані на сайті Брацлавських Хасидів — www.breslov.com/uman (eng)

Федерація єврейських громад СНД — www.fjc.ru (eng)

Релігійне об'єднання громад прогресивного юдаїзму України — www.pjukr.kiev.ua (рос) — *новинка*

Київська єврейська громада, велика синагога імені Бродського — www.greatsynagogue.kiev.ua (рос)

Миколаївське товариство єврейської культури — www.comcent.nikolaev.ua/clients/jcc-noek (рос, eng)

Харківська обласна об'єднана єврейська община — www.jewishkharkov.com (рос, eng)

Дніпропетровська єврейська громада — jew.dp.ua (рос, eng)

"Довкола одні євреї" — www.ecc.crimea.ua/~kkl (рос)

Єврейський общинний центр м. Київ — www.aish.kiev.ua (рос)

Сайт Ноаха Кофманського, головного рабина юдейської громади м. Чернівці — www.noach.narod.ru (рос, eng)

Сайт "Мигдаль", м. Одеса – www.migdal.ru (рос)

Офіційний сайт Єврейської молодіжної організації "Бейтар" – www.beitar.org.ua (рос)

Неофіційний сайт Єврейського молодіжного клубу "Гешер", м. Одеса – www.webgesher.narod.ru (рос)

"Walom"Офіційний сайт Єврейського молодіжного клубу, м. Миколаїв – www.walom.narod.ru (рос)

Громада прогресивного юдаїзму м. Вінниця – www.jewish.vinnitsa.com/vropi_russion.html (рос, eng)

Міжнародна мережа "Шалом" (SNI) конгрегацій месіанського юдаїзму в Україні, Білорусі, Молдові та Угорщині — www.shalomnetwork.org (eng)

"Хатіква", незалежна релігійна громада синів Ноя — www.hatikva.dn.farlep.net (рос)

"Євреї, християни і Слово Боже", сайт месіанських юдеїв з Харкова – menorah.by.ru (рос, eng)

Мусульмани

Духовне управління мусульман України — www.islamyat.org (рос, eng, turk, arab)

Сайт "Іслам для всіх" — www.islam.com.ua (рос)

Незалежна міжобласна асоціація громадських організацій "Арраїд" — www.arraid.org (рос, eng, arab)

Буддисти

"Буддизм в Україні" – sangha.org.ua (укр, рос)

Офіційний сайт Духовного управління буддистів України, Буддійський духовний Орден Лунг-Жонг-па – www.ningma.org.ua (укр, рос, eng)

Українське об'єднання буддистів школи Школи Карма Каг'ю Діамантового Шляху Тибетського Буддизму — www.buddhism.org.ua (укр, рос)

Буддійський центр Києва — www.buddhism.kiev.ua (рос)

Луганський буддійський центр Школи Карма Каг'ю Діамантового Шляху Тибетського Буддизму — www.buddhism.lg.ua (рос)

Буддійський центр Дніпропетровська — www.buddhism.dp.ua (рос)

Харківський буддійський центр — www.buddhism.kharkov.ua (рос)

Центр медитації "Серединний шлях" — www.vinnica.ua/~middleway (рос)

Офіційний сайт Асоціації центрів медитації Сергія Бугаєва "Серединний шлях" — www.sergey-bugaev.com (рос)

Колесо Дхами – koleso.netherweb.com/dhamma (рос)

Клуб "Одеса-дзен" – www.odessa-zen.org (рос)

Індуїстські течії

Ведичні знання, традиції, наука – tony.donetsk.ua (рос)

Сагаджа-Йога в Україні – www.sahajayoga.org.ua (укр, рос, eng)

Федерація йоги м. Києва – yoga.com.ua (рос, eng)

Сагаджа-Йога в Дніпропетровську — yog.boom.ru (рос)

Білоцерківська група Сагаджа-Йога — www.bcgroup.narod.ru (укр)

Харківська група Сагаджа-Йога — www.sahajayoga.kharkov.ua (рос)

Адвайта-Йога-Ашрам (монастир йогі) “Ґуг'я Самаджа” – www.advayta.org (рос, eng)

“Саі Аватар” – www.vinnica.ua/~sai (укр)

Офіційний сайт Міжнародного Товариства Свідомості Кришни в Україні – www.krishna.org.ua (укр, рос, eng)

Міжнародна благодійна програма "Харе Кришна — їжа життя" – dopomoga.unas.cz (рос)

Офіційний сайт Бхактівігьяна Госвамі в Україні – saranagati.kiev.ua (рос)

Рух Свідомості Кришни, м. Одеса – users.odessa.net/~venupani (рос)

Ведичне кафе "Дамодара", м. Дніпропетровськ – www.damodara.dp.ua (рос)

Язичництво

Сайт РУН Віри — www.runvira.org (укр)

"Українське язичництво" — www.svaroh.alfacom.net (укр)

Сайт про релігію і культуру давніх слов'ян "Курган" — www.rql.kiev.ua/kurgan (рос)

Релігійна громада РУНВіри "Соняшна" — www.geocities.com/sonyachna (укр)

Русь – www.rusruh.narod.ru (укр)

Запорозький Духовний Центр Рідної Православної Віри — pravo.iatp.org.ua (укр, рос, eng, fr, de)

Родове Вогнище Рідної Православної Віри – alatyr.iatp.org.ua (укр)

Інші релігійні течії

Велике біле братство — www.usmalos.com (рос)

Сайт про життя та діяльність Еммануїла Сведенборга — www.swedenborg.org.ua (рос)

Український сайт Фалунь Дафа – falundafa.org.ua (рос)

"Чиста гармонія", сайт про Фалунь Дафа – www.ua.clearharmony.net (укр, декілька інших мов)

Медична академія духовного розвитку “МАДРА” (послідовники сім'ї Реріхів та О. Блаватської) – www.madra.dp.ua (рос, eng)

Українська сторінка офіційного сайту Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів (мормонів) – www.lds.org/languages/mainmenu/0,5362,88-13,00.html (укр)

Проект "LDS Friend", неофіційний сайт Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів (мормонів) – www.ldsfriend.com (рос)

Офіційний веб-сайт товариства "Вартова вежа", свідки Єгови – www.watchtower.org/languages/k/index.html (укр)

Група "Відродження" (саєнтологи) – www.waytofreedom.org.ua (рос)

Саєнтологія в Україні – www.scientology.in.ua (укр)

Езотеричний магазин-клуб "Логос" – logos.org.ua (рос)

Астрологічний проект "Окулус" – www.oculus.com.ua (рос)

Український портал ресурсів духовного, психічного і фізичного розвитку людини (сайт київської групи самопізнання "Сангам" /філософія New Age/) – www.aum.kiev.ua (рос)

Духовна держава Аура Руса і Ореола, м. Київ – www.oreola.org (рос)

Вчення Аватара Вада – avatara.org.ua (рос)

Сайт культурного фонду „Анк” (теософія) – www.ankh.org.ua (рос)

Сайт "Віднайдення себе істинного" – obretenie.narod.ru (рос)

Сайт "Духовна література для шукаючих Бога" (послідовники вчення Володимира Антонова) – www.religiousbook.org.ua (укр, рос)

Наука про Бога. "Книга життя Ош" – www.i.com.ua/~osh (укр, рос)

Конфесійна структура сучасного світу

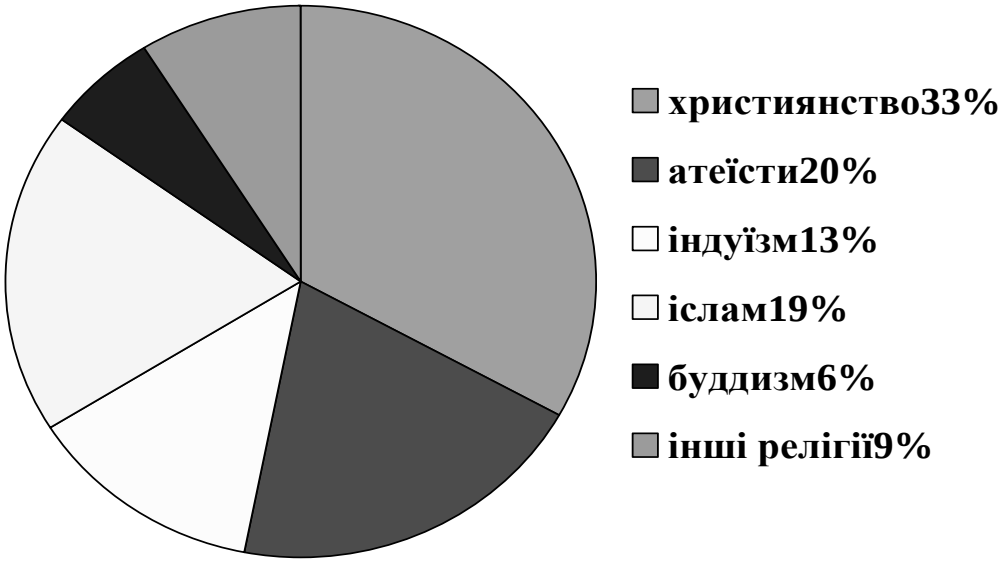

РЕЛІГІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ СТАНОМ НА 1 СІЧНЯ 2006 РОКУ

Статистичні дані Державного департаменту у справах релігій

	ГРОМАД	МОНА-СТИРІВ	МІСІЙ	СВЯЩЕННО-СЛУЖИ-ТЕЛІВ	ПЕ-РІОДИ-ЧНИХ ВИ-ДАНЬ
УПЦ	10875	161	5	9072	103
УПЦ-КП	3721	39	24	2816	32
УАПЦ	1166	6	7	686	7
УГКЦ	3443	92	15	2051	26
РКЦ	879	80	37	474	13
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ	2479	-	91	3106	15
ІНШІ ОБ'ЄДНАННЯ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН-БАПТИСТІВ ТА ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТИЯН	508	-	19	509	3
ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ СОЮЗ ХРИСТИЯН ВІРИ ЄВАНГЕЛЬСЬКОЇ (П'ЯТИДЕСЯТНИКІВ)	1474	-	51	2152	21

ІНШІ П'ЯТИДЕСЯТНИЦЬКІ ГРОМАДИ	708	-	23	690	26
ЦЕРКВА ПОВНОГО ЄВАНГЕЛІЯ (ХАРИЗМАТИЧНА)	510	-	6	494	13
ІНШІ ХАРИЗМАТИЧНІ ГРОМАДИ	542	-	8	590	20
АДВЕНТИСТИ СЬОМОГО ДНЯ	1060	-	2	1166	8
СВІДКИ ЄГОВИ	987	-		1936	
ЗАКАРПАТСЬКА РЕФОРМАТОРСЬКА ЦЕРКВА	109	-		68	1
ЛЮТЕРАНИ	93	-		80	3
ЦЕРКВА ХРИСТА	106	-	1	147	3
ЦЕРКВА ІСУСА ХРИСТА СВЯТИХ ОСТАННІХ ДНІВ (МОРМОНИ)	58	-		309	
СТАРООБРЯДЦІ	70	2		36	
	20	-		14	
ІУДЕЇ	255	-	1	136	21
	475	-		433	5
ТОВАРИСТВО СВІДОМОСТІ КРІШНИ	34	-		43	2

	48	1		35	1
ГРОМАДИ ІНШИХ СХІДНИХ РЕЛІГІЙ	49	-		37	
	91	-	1	70	4
ГРОМАДИ ІНШИХ ВІРОВИЗНАНЬ	244	-	12	342	6
ЗАГАЛОМ ПО УКРАЇНІ	28526	365	283	26650	323

ЗМІСТ

ВСТУП.....3

МОДУЛЬ 1 ТЕОРЕТИЧНЕ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Тема №1. Предмет релігієзнавства..... 7

Тема №2. Психологія і соціологія релігії.....28

Тема №3. Генеза релігії та первісні релігійні вірування.....44

МОДУЛЬ 2.СХІДНІ РЕЛІГІЇ

Тема №4. Національні релігії сучасного Сходу. Буддизм як перша світова релігія.....58

Тема №5. Іудаїзм як національна релігія євреїв..... 76

Тема №6. Іслам як світова релігія 91

МОДУЛЬ 3. ХРИСТИЯНСТВО В СВІТІ ТА В УКРАЇНІ

Тема №7. Християнство: генезис та догматика.....108

Тема №8. Християнство: особливості віровчення, культу та організацій головних конфесій та деномінацій.....122

Тема №9. Релігія у сучасній Україні.....145

Релігійне життя сучасного Донбасу.....176

ДОДАТКИ..... 196

ЗМІСТ..... 222